

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study And Support Foundation

จิตปรমัตถ์

เล่ม ๔

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

สารบัญ

หน้า

ยึดถือสภาพธรรมเพราะไม่รู้ปริมัตถธรรม	๑
เพียงแข็งที่ปรากฏแล้วดับไป	๑
อาศัยบัญญัติจากเสียงให้รู้ความหมาย	๒
ปริมัตถธรรม - สมมติธรรม - บัญญัติธรรม	๓
ชื่อมี ๒ อย่างด้วยอำนาจแห่งนามที่คล้ายตามอรรถ และ ตามนิยม	๔
นามชื่อโดยนัย ๔ คือ สามัญนาม - คุณนาม - กิริยานาม - ยถาจนาม	๔
การศึกษาธรรมไม่มีวันจบ	๕
เพราะเหตุไรพระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงธรรมเป็นอันมาก	๕
โกรธง่าย ทำอย่างไรถึงจะไม่โกรธ ทำอย่างไรถึงจะหายโกรธ	๖
ธรรมทั้งหมดเพื่อเกื้อกูลสัตว์ที่มกต่างกันเป็น ๓ เหล่า	๗
จะรู้ได้อย่างไรว่างมกายในรูป - งมกายในนาม - งมกายในรูปและนาม	๘
สติเกิดขึ้นจะพิจารณาอุปารมณให้ชัดอย่างไร	๘
อุปสรรคของการระลึก ระลึกแล้วยังไม่รู้วาระลึกหรือยัง จะระลึกอย่างไร	๑๐
ฟังก็รู้ แต่เมื่อไรปัญญาจะรู้ว่าเป็นอุปารมณเท่านั้น	๑๑
จะอยู่เมืองไทยต่อไปจนกว่าสติจะเกิดรู้รูปนามทั้ง ๖ ทวาร	๑๒
การจะดับการยึดถือนามรูป ต้องรู้ว่าไม่ใช่เราจริง ๆ เป็นเพียงธาตุแต่ละชนิด	๑๓
เผาหญ้าในพระวิหารเชตวัน - ไม่เดือดร้อนในสภาพธรรมที่เป็นอนัตตา	๑๔
ถ้าไม่เคยเห็นว่าเงินดับไป ปุณฺณจึงต้องยึด	๑๕
บัญญัติกับสมมติต่างกันอย่างไร	๑๖
บัญญัติที่หมายถึงสิ่งที่มีจริงจะต้องตรงสภาวะใช่หรือไม่	๑๗
พระอรหันต์ไม่มีตัวตนใช่หรือไม่	๑๘
นามบัญญัติ ๖ - วิชขมานบัญญัติ	๑๘

สารบัญ

หน้า

นามบัญญัติ ๖ – อวิชชมานบัญญัติ	๑๙'
นามบัญญัติ ๖ – วิชชมาเนน อวิชชมานบัญญัติ	๒๐
นามบัญญัติ ๖ – อวิชชมาเนน วิชชมานบัญญัติ	๒๐
นามบัญญัติ ๖ – วิชชมาเนน วิชชมานบัญญัติ	๒๐
นามบัญญัติ ๖ – อวิชชมาเนน อวิชชมานบัญญัติ	๒๐
ไม่เลือกที่จะพึงธรรมโดยย่อ โดยปานกลาง หรือโดยละเอียด	๒๑
พระอรหันต์มีทุกขเวทนาหรือไม่ ถ้ามีจะต่างจากคนธรรมดาอย่างไร	๒๑
ความหมายของคำว่า โลก	๒๒
โลกียจิต – โลกุตตรจิต	๒๔
ผู้ที่จะเป็นพระอรหันต์ ต้องอบรมโลกียปัญญา	๒๔
โลกุตตรกุศลเป็นกุศลประเภทเดียวที่ไม่ต้องคอยกาลที่จะให้ผล	๒๔
โลกุตตรจิต ๘ ดวง	๒๕
โลกียกุศลและอกุศลอื่น ๆ ยังต้องคอยกาลที่จะให้ผล	๒๖
ทำไมไม่เรียกโลกุตตรจิตซึ่งเกิดดับ ว่า โลก	๒๖
ชื่อว่าโลกียธรรม – ชื่อว่าโลกุตตรธรรม	๒๗
คำว่า โลก	๒๗
สูญญสูตร – ที่เรียกว่าโลกว่างเปล่าด้วยเหตุเพียงเท่าไร	๒๘
อะไรเล่า ว่าว่างเปล่าจากตน หรือจากของ ๆ ตน	๒๘
พอไหมที่เพียงรู้สึกว่ามีอะไรเป็นของ ๆ เราเลย	๒๙'
เห็นความเกิดขึ้น สืบต่อของสังขารทั้งสิ้นตามความเป็นจริง ภัยย่อมไม่มี	๓๐
พิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ	๓๑
ตราบใดที่ไม่ศึกษาพระธรรม ไม่ชื่อว่ารู้จักโลกแม้จะอยู่ในโลกนี้มานาน	๓๒
สมมติสูตรที่ ๔ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรจึงเป็นโลกหรือบัญญัติว่าโลก	๓๔

สารบัญ

	หน้า
จักขุ-รูป-จักขุวิญญาณ-ธรรมที่พึงรู้แจ้งด้วยจักขุวิญญาณ	๓๕
พระพุทธเจ้าบริณิพพานแล้วแต่ก็ยังมีตัวตนอยู่หรือไม่ – ผัดคุณสูตร	๓๖
อกาลิโก – อกาลิกรธรรม	๓๗
อุปัชฌายสูตร ข้อ ๗๘ ธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง	๓๘
ใจของปุถุชนย่อมหวั่นไหวด้วยความกำหนดเป็นไปตามอารมณ์ที่- ปรากฏ	๓๙
เห็นรูปด้วยจักขุ เสวยรูป แต่ไม่เสวยความกำหนดในรูป	๔๐
ควรเรียกให้มาดู หมายถึงเรียกตนเองหรือเรียกผู้อื่น	๔๑
ถ้าข้อปฏิบัติคลาดเคลื่อน ไม่ใช่หนทางในการดับกิเลส – อุทกสูตร	๔๒
ภิกษุเป็นผู้ถึงซึ่งเวทอย่างไร	๔๓
ภิกษุยอมเป็นผู้ชนะก่อนอย่างไร	๔๓
คันธมูล – มุลรากแห่งทุกข์ที่ใคร ๆ ชุบไม่ได้ ภิกษุชุบได้แล้ว	๔๔
ภิกษุเมื่อจะกล่าวข้อนี้โดยชอบ ควรกล่าวว่า	๔๔
ถ้าไม่ระลึกลักษณะธรรมที่ปรากฏในขณะนี้ จะบอกว่าบรรลุแล้วไม่ได้	๔๕
เสวยสูตร ข้อ ๑๕๘ เมื่ออะไรมี จึงมีความยึดมั่นด้วยความสำคัญตน	๔๕
เมื่อรู้ว่าสิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ จะพึงสำคัญตนอีกหรือไม่	๔๗
ทุกข์ไม่ใช่อื่น แต่ต้องเป็นความไม่เที่ยงของสภาพธรรมซึ่งเกิดดับ	๔๗
คิดเรื่องโลก ไม่ใช่รู้ลักษณะของโลกที่เกิดดับ	๔๘
ยามเมื่อมองดูเมฆในท้องฟ้าแล้วจินตนาการเป็นสิ่งต่าง ๆ ตอนเด็ก ๆ	๔๙
การจำแนกจิตโดยประเภทของทวาร	๕๐
ทวาร ๖	๕๑
จักขายตนะ	๕๒
จักขุ	๕๔

สารบัญ

	หน้า
สัตว์นี้พึงเห็นรูปที่มาสู่คลองด้วยจักขุ	๕๕
จักขุธาตุ-จักขุนทรีย์-โลก-ทวาร-สมุทระ-ปณฺฑระ-เขต-วัตถุ-เนตร-นัยนะ	๕๗
ทำอย่างไรจึงจะไม่เห็นภาพต่างๆ ในขณะที่หลับตาทำอานาปานสติ	๕๗
ปสาทรูปเห็นไม่ได้ แต่กระทบรูปได้ แล้วรู้ปสาทรูปได้หรือไม่	๖๑
ลักษณะของจักขุปสาทรูป	๖๒
อบรมปัญญาไม่ใช่เพียงคิดนึกตาม แต่ที่ฟังเพื่อให้เห็นสภาพธรรม	๖๔
ขณะนี้สิ่งทีปรากฏทางตา	๖๔
พอมีสติระลึกถึงจะรู้ว่านี่คือสิ่งที่ปรากฏทางตาใช่หรือไม่	๖๕
อรรถกถาแสดงขัดแย้งกับพระไตรปิฎกหรือไม่	๖๖
เมื่อไม่ประจักษ์ณการเกิดดับ จึงยึดถือและจำสิ่งที่ปรากฏไว้รวมกัน	๖๘
ประโยชน์ของการรู้เรื่องทวาร ๖ กับการอบรมเจริญสติปัฏฐาน	๗๐
ตาเปรียบเหมือนงู	๗๐
หูเปรียบเหมือนจระเข้	๗๑
จมูก ลิ้น และกายเปรียบเหมือน นก สุนัขบ้าน และสุนัขจิ้งจอก	๗๑
ทางที่จะทำให้จิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางทวาร ๖ เป็นรูป ๕ เป็นนาม ๑	๗๒
ทบทวน ที่ชื่อว่า จิต ในลักษณะ ๕ ประการ	๗๒
ชื่อว่า จิต เพราะเป็นธรรมชาติวิจิตรโดยนัยของทวาร	๗๓
ผู้ที่มีจักขุทิพย์ โสตทิพย์ จะเห็น จะได้ยินทางไหน	๗๔
จักขุทิพย์ เห็นจตุติ ปฏิสนธิของสัตว์ได้อย่างไร	๗๕
ชื่อว่า จิต เพราะเป็นธรรมชาติวิจิตรตามสมควร	๗๖
ชื่อว่า จิต เพราะกระทำให่วิจิตร	๗๗
ศิลปะอันวิจิตรทุกชนิดในโลก ย่อมสำเร็จเพราะจิตที่วิจิตร	๗๗
จะระลึกถึงลักษณะของจิตตามพุทธประสงค์บ้างหรือไม่	๗๘

สารบัญ

	หน้า
ขณะนี้จิตกำลังกระทำให้อวิชชา	๗๙
คัมภีร์สูตรที่ ๒ ข้อ ๒๕๘	๘๐
การรู้ลักษณะของจิตต้องในขณะที่กำลังเห็น ได้ยิน....คิดนึก	๘๑
จิตเที่ยวไป	๘๒
ประโยชน์ที่ทรงแสดงเรื่องของจิต เพื่อเกิดปัญญาพิจารณาจิต	๘๓
จิตเหมือนช่างย้อมหรือช่างเขียน	๘๔
จิตของผู้ไม่ได้สดับเหมือนช่างเขียนที่ยึดถือจิตรกรรมที่เขียน	๘๕
ยากที่จะพูดให้เข้าถึงสภาพของธรรม โวหารเทศนาจึงมีมาก	๘๖
ใช้คำว่า สังเกต ใส่ใจในอารมณ์ แทน โยนิโสมนสิการ ได้หรือไม่	๘๖
ปัดตสูตร ที่ ๖ ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง	๘๗
อุปาทานชั้น ๕ - สามัญญลักษณะ - สภาวะลักษณะ	๘๘
คำว่า ให้สมาทาน	๘๘
คำว่า ให้อาจหาญ	๘๙
คำว่า ให้ร่าเริง	๙๐
คำว่า ทำให้สำเร็จประโยชน์	๙๑
ในขณะที่พิจารณาอย่างนี้ว่า ประโยชน์นี้ เราทั้งหลายควรบรรลุได้	๙๑
ศาสนาของพระผู้มีพระภาคแต่ครั้งใหม่ ได้หรือ	๙๑
ให้สมาทานศีล กับ ให้รับศีล เหมือนกันหรือไม่	๙๒
กิเลสเป็นอกุศลเจตสิก	๙๓
กุศลก็มีการสะสมเหมือนกัน กุศลไม่ใช่กิเลสหรือ	๙๔
จิตวิจิตรเพราะอารมณ์ที่วิจิตร	๙๔
สภาวะลักษณะของจิต	๙๕
จิตเป็นหัวหน้า แล้วใครเป็นลูกน้อง	๙๕

สารบัญ

	หน้า
จิต - โยนิโสมนสิการจนสมาทาน อาจหาญ ว่าเริง	๙๗
ไม่มีคำว่า จิตสั่ง เพราะไม่มีลักษณะกิจตุกะของจิตสั่ง	๙๘
ทรงแสดงจิตโดย ๒ นัย คือ จิต ๘๙ กับ จิต ๑๒๑	๙๘
จิต ๘๙ แสดงโลกุตตรจิต ๘ แต่จิต ๑๒๑ แสดงโลกุตตรมาน ๔๐	๙๙
ผู้ที่จะแสดงฤทธิ์ได้ ต้องบรรลุถึงอุปปาณที่ ๔ หรือไม่	๙๙
ผลของมิจฉาสมาธิ ผลของสัมมาสมาธิ	๑๐๐
ผู้ที่บรรลุเป็นพระอริยบุคคลพร้อมมณาน	๑๐๑
อุปปาณ โดยองค์ได้แก่ปัญจมณาน แต่มีอุปเป็นอารมณ์	๑๐๓
โสตาปัตติมรรค โสตาปัตติผล บรรลุอย่างเดียวกันหรือไม่	๑๐๓
กามาวจรจิต ๕๔ รูปาวจรจิต ๑๕ อรูปาวจรจิต ๑๒ โลกุตตรจิต ๘	๑๐๕
กามาวจรจิตมีทั้งหมด ๕๔ ดวง	๑๐๕
ความหมายของคำว่า กามาวจร	๑๐๖
อยากได้นิพพาน โสภะยินดีในนิพพานได้หรือไม่	๑๐๗
การคิดถึงนิพพานของพระอริยะ	๑๐๘
การได้มณที่สูงขึ้นไปเกิดจากโสภะ หรือ ปัญญา	๑๐๘
คำว่า กาม มี ๓ ความหมาย	๑๐๙
จิตที่เป็นกามธาตุ คือ กามาวจรจิตมีมากกว่าจิตประเภทอื่น	๑๑๑
กามาวจรจิตเกิดวนเวียนอยู่ในกามภูมิเป็นส่วนใหญ่	๑๑๑
ขณะที่มณจิตเกิด มีปฐมวิกสิณเป็นอารมณ์	๑๑๒
ถ้าคิดถึงเรื่องที่พอใจ จิตขณะนั้นเป็นกามธาตุด้วยหรือไม่	๑๑๓
กิริยาจิต คือ อะไร	๑๑๔
นิพพาน ไม่ใช่รูป ไม่ใช่จิต แล้วเป็นอะไร	๑๑๔
พรหมเป็นปุถุชนหรือเปล่า	๑๑๕

ยึดถือสภาพธรรมเพราะไม่รู้ปริมัตถธรรม

เวลาที่ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น แล้วก็มีนามธรรมและรูปธรรม เกิดดับสืบต่อมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งมีการคลอจากกรรมของมารดา ขณะนั้น มีตาเห็น มีหูได้ยิน มีจมูกได้กลิ่น มีลิ้นลิ้มรส มีกายรู้กระทบสัมผัสสิ่งที่ปรากฏ แต่ใครไปพูดอะไรด้วย เข้าใจไหม เด็กที่เพิ่งเกิด ไม่รู้เรื่องเลย แต่ว่ามีการเห็นสิ่งที่ปรากฏ มีการได้ยิน มีการได้กลิ่น มีการลิ้มรส มีการรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส

และเมื่อไม่รู้ว่สิ่งทีปรากฏทางตาเป็นเพียงแต่สภาพธรรมชนิดหนึ่ง ก็ยึดถือในอาการที่ปรากฏซึ่งเสมือนไม่เกิดดับว่า เป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด ขณะนั้นก็มี “สัมมุติ” คือ การยึดถือสภาพธรรม เพราะไม่รู้ปริมัตถธรรม ซึ่งไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล

ไม่ว่าจะเป็นเด็กเล็ก ๆ หรือว่าจะเป็นสัตว์เดรัจฉาน หรือว่าจะเป็นคนซึ่งเจริญเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่แล้ว การเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ก็ยังคงไม่เปลี่ยน เพราะเหตุว่าไม่ประจักษ์ความเกิดขึ้นและดับไป ของสภาพธรรมซึ่งกำลังเกิดดับ

เพราะฉะนั้นเมื่อตอนที่เ็นเด็ก เคยเห็นอาการที่ปรากฏซึ่งไม่เกิดดับ แล้วก็ยึดถือเป็นสมมุติต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างไร เวลาที่โตขึ้น ก็ยังคงเป็นเช่นนั้นซึ่งเคยเห็นเหมือนกับเป็นวัตถุ เป็นสัตว์ เป็นบุคคลต่าง ๆ

เพียงแข็งที่ปรากฏแล้วดับไป

แต่ว่าตามความเป็นจริง สภาพแข็งเป็นสภาพที่แข็ง ไม่ว่าจะเป็ถั่ว หรือว่าเป็นจาน หรือเป็นช้อน หรือเป็นส้อม ก็เป็นเพียงธาตุแข็ง เป็นปฐมวิธาตุ แต่ในวันหนึ่ง ๆ เห็นอะไร สัมผัสกระทบอะไร ในขณะที่กระทบสัมผัส ไม่เคยคิดว่าเพียงกระทบสัมผัสสิ่งที่มีจริง ซึ่งเป็นสภาพที่แข็ง แต่มีความรู้สึกว่สัมผัสช้อน หรือส้อม หรือจาน หรือถั่ว ตามที่เคยยึดถือในอาการที่ปรากฏทีเกิดดับสืบต่อกัน โดยสัญฐาน ทั้ง ๆ ที่เมื่อกระทบสัมผัส ช้อนก็แข็ง ส้อมก็แข็ง ถั่วก็แข็ง จานก็แข็ง

ลักษณะที่แท้จริงเป็นแต่เพียงสภาพธรรมที่แจ้ง แต่โดยสัจฐานที่จดจำไว้ ถ้วย ไม่ใช่จาน ไม่ใช่ชาม ช้อนไม่ใช่ส้อม นั้นโดยสัจฐานอาการที่ไม่ปรากฏความเกิดดับ แล้ว ก็ยึดถือว่าเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด

เพราะฉะนั้นทั้ง ๆ ที่ สภาพธรรมที่มีจริงซึ่งเป็นรูปธรรม เป็นเพียงแจ้ง แต่ก็ยังมี สมมุติ ความยึดถือสภาพธรรม โดยสมมุติว่า จานสำหรับใส่ข้าว ถ้วยสำหรับใส่แกง ช้อนสำหรับตักอาหาร ส้อมสำหรับจิ้ม

และก็ยังมีการยึดถือสิ่งที่ประชุมรวมกัน นอกจากธาตุแจ้ง เช่น เอาเหล็ก เอา วัสดุต่าง ๆ มาประกอบกัน ประชุมกัน ยึดถือว่าเป็นวิหุ เป็นโทรทัศน์ เป็นวัตถุสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้น ทั้งหมดนั้น คือการไม่ประจักษ์ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม ซึ่งเกิดขึ้น ปรากฏแต่ละลักษณะ แล้วก็ดับไป

นี่คือ สิ่งที่ปรากฏทางตา ซึ่งมีมากขึ้นเรื่อย ๆ แล้วแต่ว่าการประดิษฐ์จะประดิษฐ์ วัตถุใด ๆ เพิ่มขึ้น การยึดถือในสภาพของสิ่งซึ่งมาควบคุมประชุมรวมกัน ก็ยึดถือในสิ่ง ต่าง ๆ เป็นวัตถุต่าง ๆ เพิ่มขึ้น แต่ให้ทราบว่า ในขณะที่เหล่านั้นทั้งหมด เป็น “สมมุติ” หรือเป็น “สมมุติสัจจะ” ไม่ใช่ “ปริมัตถสัจจะ”

อาศัยบัญญัติจากเสียงให้รู้ความหมาย

นอกจากนั้นยังไม่พอ ยังต้องอาศัยเสียงซึ่งเป็นบัญญัติ ให้รู้ความหมายของสิ่งซึ่ง ยึดถือ ทุกคนมีตา เห็นสิ่งต่าง ๆ ยึดถือสัจฐานของสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏ เป็นรูปร่าง สัจฐานต่าง ๆ รู้ในอรรถของสิ่งที่สมมุติ

สัตว์เดรัจฉานก็เห็น แต่ผู้ที่เป็นมนุษย์สามารถใช้เสียง สำหรับบัญญัติเรียก สิ่งซึ่งสมมุติขึ้นให้เข้าใจว่า หมายความว่าถึงสิ่งอะไร วัตถุอะไร ในขณะที่สัตว์เดรัจฉานไม่มี ความสามารถพอที่จะใช้เสียงได้อย่างมนุษย์ ที่จะบัญญัติโดยละเอียด

เพราะฉะนั้นก็ควรที่จะได้ทราบว่า ในเวลาที่มีการพูด มีการใช้เสียง เสียงที่ใช้ สำหรับบัญญัติเรียกสิ่งต่าง ๆ เป็นสภาพธรรมชนิดหนึ่ง เสียงมีจริงไหม เสียงนั้นมีจริง หรือไม่จริง เสียงมีจริง บัญญัติจริง หรือไม่จริง

นี่คือเป็นเรื่องชีวิตประจำวัน ที่จะต้องรู้ชัดว่า สภาพธรรมใดเป็นปรมาตธรรม
สภาพธรรมใดเป็นสมมุติ สมมุติ หมายความว่า สิ่งที่ไม่จริง

เพราะฉะนั้นการสัจฐานต่าง ๆ ซึ่งปรากฏให้เป็นถ้อย เป็นชาม เป็นช้อน เป็น
ส้อม ทั้งหมด เป็นสมมุติ เป็นสิ่งที่ไม่จริง ส่วนสิ่งที่จริง คือ สภาพที่แท้จริง

เมื่อมีสิ่งที่จริง แต่เพราะไม่รู้ความจริง ก็เกิดการสมมุติขึ้นในสิ่งที่ปรากฏ ที่ไม่เกิด
ดับ แล้วยังไม่พอ ยังมีการบัญญัติเรียกสิ่งที่ปรากฏ ที่สมมุติขึ้น เพื่อให้เข้าใจว่า
หมายความว่าสิ่งใด แต่ว่าเสียงเป็นสภาพธรรมที่มีจริง และก็เป็นอย่างนี้ใช้คำว่า “นาม”
เพราะเหตุว่าถ้าไม่มีเสียง “นาม” คือ ชื่อ หรือคำทั้งหลายก็ไม่ได้ จริง หรือไม่จริง

มีตา เห็น แต่ไม่มีเสียง จะมีชื่อ หรือมีคำ ที่ใช้เรียกชื่อของสิ่งที่เห็นได้ไหม ถ้าไม่มี
เสียงเลย เพราะฉะนั้นที่เรียกชื่อต่าง ๆ เป็นเรื่องเป็นราวต่าง ๆ ก็ให้ทราบว่า เพราะเสียง

เพราะฉะนั้นในบรรดาชื่อทั้งหลายเป็นต้น ซึ่งทุกคนติดกันมากเหลือเกิน ในชื่อ
ของสมมุติต่าง ๆ “บัญญัติ” คือ ชื่อ ซึ่งเรียกสิ่งที่สมมุติขึ้น หรือว่าสิ่งที่ปรมาตธรรม
เพื่อที่จะให้เข้าใจความหมาย เพราะฉะนั้นก็ให้ทราบลักษณะของธรรมชนิดหนึ่ง คือ
เสียง ซึ่งเป็น “สัทรูป”

เสียงเป็นสิ่งที่จริง ไม่ใช่สภาพรู้ เพราะฉะนั้นเสียงก็เป็นรูปธรรม และเสียงไม่ใช่
ภาษาบาลี ไม่มีคำว่า “เสียง” ในภาษาบาลี แต่มีคำว่า “สัทท” ในภาษาบาลี
เพราะฉะนั้นเสียง คือ “สัทรูป” เป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่จริงซึ่งปรากฏทางหู

ปรมาตธรรม – สมมติธรรม – บัญญัติธรรม

ข้อความใน อภิธัมมัตถวินิฎฐิกา ซึ่งเป็นอรรถกถาของอภิธัมมัตถสังคหะ
ปริเฉทที่ ๗ มีข้อความอธิบายเรื่อง ปรมาตธรรม สมมติธรรม และบัญญัติธรรม ซึ่งท่าน
ผู้พิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า เป็นสภาพธรรมที่เป็นชีวิตประจำวัน แต่ก็มีคุณลักษณะซึ่ง
ควรที่จะได้เข้าใจโดยถูกต้อง แม้แต่เรื่องชื่อต่าง ๆ ซึ่งจะมีได้ ก็เพราะมีเสียง

ข้อความใน อภิธัมมัตถวินิฎฐิกา มีว่า

ด้วยเหตุนี้ เสียง คือ “สัทรูป” จึงชื่อว่า “นาม” (หมายความว่า ชื่อ ไม่ใช่ นามธรรม ซึ่งเป็นสภาพรู้) เพราะอรรถว่า น้อมไปในอรรถทั้งหลาย

จริง หรือไม่จริง วันหนึ่งถ้าไม่พูดเลย ก็เห็น แต่เวลาที่พูดนี้ พูดเรื่องอะไร พูดทำไม พูดเพื่อที่จะให้คนเข้าใจเรื่อง เข้าใจสิ่งที่หมายถึง เพราะฉะนั้น “สัทรูป” ที่ชื่อว่า “นาม” เพราะอรรถว่า น้อมไปในอรรถทั้งหลาย

อยู่ด้วยกัน ๒ คน เห็นกันอย่างนี้ ถ้าไม่พูด จะไม่รู้เรื่องเลย จะไม่เข้าใจเลยว่า ต้องการอะไร ถูกไหม แต่เวลาที่จะให้คนอื่นต้องการ หรือเข้าใจ ต้องทำอะไร ต้องใช้เสียง คือ ต้องพูด ถ้าไม่มีเสียง ไม่มีทางเลยที่จะเข้าใจได้ ด้วยเหตุนี้เสียงหรือสัทรูป ชื่อว่า “นาม” เพราะอรรถว่า น้อมไปในอรรถทั้งหลาย

เป็นสิ่งที่ทำให้เข้าใจ “อรรถ” ความหมายของสภาพธรรมทั้งหลายได้

ชื่อมี ๒ อย่างด้วยอำนาจแห่งนามที่คล้อยตามอรรถ และ ตามนิยม

ด้วยเหตุนี้ “ชื่อ” จึงมี ๒ อย่าง ด้วยอำนาจแห่ง นาม คือ ชื่อ ที่คล้อยตามอรรถ ๑ และนาม คือ ชื่อ ตามนิยม ๑

แล้วแต่ใครจะนิยมใช้ภาษาอะไร ให้มีความมุ่งหมายว่าอย่างไร อย่างหนึ่ง ให้เข้าใจเรื่องราว

หรือว่า ชื่อ หมายความว่าอรรถของสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ต้องการจะให้รู้

เช่น ใช้ชื่อว่า โต๊ะ หมายความว่าอะไร ใช้ชื่อว่า แก้ว หมายความว่าอะไร ใช้ชื่อคน ต่าง ๆ กัน ก็เพื่อหมายความว่าขันธุ์ ๕ ไหน ขันธุ์ ๕ นี้ หรือขันธุ์ ๕ ไนั้น เป็นต้น นั่นก็เป็นเรื่องของ “นาม”

นามชื่อโดยนัย ๔ คือ สามัญนาม - คุณนาม - กิริยานาม - ยถิจจนาม

นอกจากนั้นข้อความในอภิธรรมัตถวิภาวินี ก็ยังกล่าวถึง “นาม” คือ ชื่อ อีกหลายนัย นอกจาก “นาม” คือ ชื่อ โดยนัยทั้ง ๒ ก็ยังมี “นาม” ซึ่งเป็นชื่อ โดยนัย ๔

คือ ชื่อ มี ๔ อย่าง

ด้วยสามารถแห่ง “สามัญนาม” คือ ชื่อทั่วไป ฟา ฝน ลม ข้าว พวกนี้เป็นชื่อทั่วไป

“คุณนาม” คือ ชื่อตามคุณความดี เช่น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า คนอื่นจะชื่อนี้ได้ไหม ไม่ได้ เพราะเหตุว่าไม่ได้ประกอบด้วยคุณ ซึ่งเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

นอกจากนั้นก็มีชื่อของการกระทำต่าง ๆ เป็น “กิริยานาม”

และยังมีชื่อตามใจชอบ เป็น “ยถิจนาม”

การศึกษาธรรมไม่มีวันจบ

นี่เป็นเรื่องของบัญญัติต่าง ๆ ซึ่งมีโดยละเอียด ซึ่งท่านผู้ฟังจะเห็นได้ว่าการศึกษาธรรมไม่มีวันที่จะจบ ถ้าจะศึกษาให้จบง่าย ๆ ก็ได้ คือ บอกว่า จิตมีจำนวนเท่าไร เจตสิกมีจำนวนเท่าไร รูปมีจำนวนเท่าไร เท่านั้นก็จบแล้ว รู้แล้ว แต่ทำไมเป็นเหตุที่จะให้ปัญญาเกิดขึ้น รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เกิดขึ้นแล้วดับไป

เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงธรรมไว้มาก

เพราะเหตุไรพระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงธรรมเป็นอันมาก

ซึ่งข้อความในอภิธัมมัตถวินิยฎีกา ปริจเฉทที่ ๗ มีข้อความว่า

ถามว่า เพราะเหตุไร แม้พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงธรรมไว้เป็นอันมากอย่างนั้น

แก้ว่า เพราะทรงพระประสงค์การอนุเคราะห์สัตว์ ๓ เหล่า

จริงอยู่สัตว์มี ๓ เหล่า ด้วยอำนาจความหลง งมงายในนาม ๑ ในรูป ๑ และในนามและรูปทั้ง ๒ นั้น ๑

ด้วยอำนาจอินทรีย์แก่กล้า ๑ ไม่แก่กล้า ๑ อ่อน ๑

และด้วยอำนาจแห่งชอบคำย่อ ๑ ชอบคำปานกลาง ๑ ชอบคำพิสดาร คือ
ละเอียดย ๑

ท่านผู้ฟังชอบอย่างไร ชอบคำย่อ หรือว่าชอบคำปานกลาง หรือว่าชอบคำ
ละเอียด ในสมัยที่ยังไม่รู้ว่าพระผู้มีพระภาคทรงตรัสรู้อะไร และทรงแสดงธรรมอะไร ก็
อาจจะคิดว่า ย่อ ๆ ก็พอ สั้น ๆ ก็พอ จะได้เร็ว ๆ ดี แต่เมื่อศึกษาแล้ว ก็รู้ว่า การที่จะได้
ตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยอาศัยการบำเพ็ญพระบารมี ๔ อสงไขยแสน
กัป หลังจากที่ได้ทรงได้รับคำพยากรณ์แล้ว พระธรรมที่ทรงแสดงย่อมเป็นประโยชน์มาก

เพราะเหตุว่าบางท่านในตอนแรก อยากจะให้มีแต่คำที่เป็นเรื่องของสติปัญญา
เท่านั้น คล้าย ๆ กับว่า เรื่องอื่นก็ไม่สนใจเลย อยากจะเจริญสติ อบรมเจริญปัญญา ดับ
กิเลสโดยรวดเร็ว เป็นไปได้ไหม ที่คนที่ยังติดในนามธรรม ในรูปธรรม ในรูป ในเสียง ใน
กลิ่น ในรส ในโณภูมัพพะ ในการยึดถือเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นเรา
ตลอดหมด พร้อมด้วยความยินดี พอใจอย่างยิ่ง ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ใน
โณภูมัพพะ จะมีสติและปัญญา เกิดรู้แจ้งแทงตลอด ในความเกิดขึ้นและดับไปของ
สภาพธรรม ที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน โดยรวดเร็ว โดยที่ไม่ได้ฟังธรรม
จนกระทั่งเข้าใจโดยลึกซึ้ง ซึ่งจะเป็นปัจจัยให้สติเกิด ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรม
ตรงลักษณะ ที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมได้

โกรธง่าย ทำอย่างไรถึงจะไม่โกรธ ทำอย่างไรถึงจะหายโกรธ

หรือว่าบางท่านก็ยังเป็นผู้ที่มากไปด้วยความโกรธ เพราะว่าโดยมากท่านผู้ฟังจะ
ถามว่า ทำอย่างไรถึงจะไม่โกรธ ทำอย่างไรจึงจะหายโกรธ แม้ในขณะนี้เองก็มีท่านผู้
หนึ่งถามว่า ทำอย่างไรถึงจะไม่โกรธ เพราะว่าท่านโกรธง่ายจริง ๆ กำลังฟังธรรมอยู่ก็
โกรธ ก็มีปัจจัยที่จะโกรธโดยรวดเร็ว

เพราะฉะนั้นท่านก็อยากที่จะไม่โกรธ เป็นความอยากชนิดหนึ่ง คือ อยากที่จะไม่
โกรธ แล้วกิเลสอื่นไม่สนใจเลย โลกะเกิดไม่เป็นไร เพราะไม่ได้ถามว่า ทำอย่างไรโลกะ

จะไม่เกิด นี่ก็แสดงว่า เวลาที่กิเลสอื่นเกิดไม่เดือดร้อน แต่ว่าเดือดร้อนเวลาที่โทสะเกิด เพราะฉะนั้นก็อยากจะดับแต่โทสะ ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้

เพราะฉะนั้นถ้าใครก็ตามยังมากไปด้วยความยินดี พอใจ ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ ยังมากไปด้วยความโกรธ เวลาที่กระทบกระทั่งกับอารมณ์ต่าง ๆ ซึ่งไม่น่าพอใจ ยังมีฉนฺธิยะ ความตระหนี่ ยังมีความริษยา ยังมีมานะ ความสำคัญตน อย่างมาก แล้วจะให้สติเกิดได้เนือง ๆ บ่อย ๆ ให้ปัญญาคมกล้า ประจักษ์ลักษณะที่เกิดดับของนามธรรมและรูปธรรม ซึ่งเป็นสภาพที่ลึกซึ้ง โดยที่จะไม่อาศัยการฟังธรรม อื่นๆ ประกอบ ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้

ธรรมทั้งหมดเพื่อเกื้อกูลสัตว์ทั้งมกายต่างกันเป็น ๓ เหล่า

เพราะฉะนั้นพระธรรมทั้งหมดที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง เพื่อที่จะเกื้อกูลบุคคล ที่ต่างกันเป็น ๓ เหล่า ซึ่งข้อความในอภิธรรมัตถวิภาวินีฎีกา มีว่า

บรรดาสัตว์ ๓ จำพวกเหล่านั้น สัตว์ผู้มกายใน “นาม” จะรู้เข้าใจชั้นนี้ได้ เพราะ แจก “นาม” ไว้ ๔ อย่างในชั้นนั้น

สัตว์ผู้มกายใน “รูป” จะรู้เข้าใจอายตนะได้ เพราะแจก “รูป” ไว้ ๑๐ อย่าง กับ อีกครึ่งอายตนะ เพราะเหตุว่าสำหรับธัมมายตนะนั้น มีทั้งนามธรรมและรูปธรรม

สัตว์ผู้มกายในนามและรูปทั้งสอง จะรู้ เข้าใจธาตุได้ เพราะแจกนามและรูปทั้งสองไว้ในจำพวกธาตุนั้นโดยพิสดาร

เพราะฉะนั้นท่านผู้ฟังเป็นผู้ที่มกายในนามเท่านั้น หรือว่างมกายในรูปเท่านั้น หรือว่างมกายอยู่ทั้งในรูปและนาม ถ้ามกายอยู่ทั้งในรูปและนาม ก็จะต้องอาศัยการ ฟังธรรมโดยประการต่างๆ ที่จะให้เกิดกุศลประการต่างๆ เพื่อที่จะเป็นปัจจัยให้สติปัญญา เกิดขึ้น ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ ตามปกติ ตามความเป็นจริงได้

ตามความเป็นจริงในขณะนี้ มีทั้งปรมาตถสัจจะและสมมุติสัจจะ ถ้ายังไม่เข้าใจ ลักษณะที่ต่างกันโดยละเอียด โดยลึกซึ้ง โดยชัดเจน แล้วสติจะเกิดขึ้น ระลึก รู้ลักษณะ ของปรมาตถธรรมได้ไหม

เพราะฉะนั้นต้องเข้าใจก่อน อย่าเพิ่งปฏิบัติทันที โดยที่ไม่มีความเข้าใจในลักษณะของปริมัตถ์ธรรม

จะรู้ได้อย่างไรว่างมภายในรูป - งมภายในนาม - งมภายในรูปและนาม

ผู้ถาม ที่ว่างมภายในรูป งมภายในนาม งมภายในรูปทั้งนาม เราจะรู้ได้อย่างไรว่า เวลานี้เราเป็นผู้มภายในรูป หรือมภายในนาม

ส. รู้ลักษณะของรูปหรือเปล่า รู้ลักษณะของนามหรือเปล่า

ผู้ถาม ก็อยู่ครับ

ส. เห็นอะไรคะ วิถีพิเศษนี้ เห็นอะไร

ผู้ถาม ถ้าหลงลืมสติเมื่อไร ก็เห็นเป็นโต้ะ เป็นเก้าอี้ทุกทีละครับ

ส. ค่ะ เพราะฉะนั้นต้องทราบซิคะว่า ขณะใดเป็นสมมุติ ขณะใดเป็นปริมัตถ์ เพื่อที่สติจะได้ระลึกรับรู้ลักษณะของปริมัตถ์ธรรม

ผู้ถาม ในครั้งพุทธกาล เรื่องนี้มักจะต้องอาศัยฟังอาจารย์ บางทีเขาจะรู้นิสัยจิตของบุคคลนั้น ว่าเป็นจิตชนิดไหน นิสัยของคนนั้นหลงยึดถือรูปมาก หรือนามมาก สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ จะต้องฟังพาอาศัยอาจารย์

ส. สมัยนี้ไม่มีเสียแล้วค่ะ เพราะฉะนั้นต้องพึ่งตัวเอง

สติเกิดขึ้นจะพิจารณารูปารมณให้ชัดอย่างไร

ผู้ถาม แล้วอีกเรื่องหนึ่ง เกี่ยวกับการปฏิบัติ เมื่อก็อจารย์กล่าวว่า เห็นซ้อน เห็นซ้อน เห็นถ้อย เห็นจวน ขณะใดที่หลงลืมสติ ก็เห็นเป็นซ้อน เป็นถ้อย เป็นจวน แต่ว่าขณะที่มีสติ จะเห็นว่าเป็นรูปารมณ เป็นสิ่งที่ปรากฏได้ทางตา แต่ว่าสิ่งที่ปรากฏได้ทางตานี้ ปรากฏไม่ใช่รูปารมณ แต่ปรากฏเป็นซ้อน เป็นซ้อน ทั้ง ๆ ที่สติเกิดขึ้น เห็นก็รู้นั่นเป็นซ้อน นั่นเป็นซ้อน ทีนี้ในเมื่อสติเกิดขึ้น รูปารมณปรากฏ แต่ว่ารู้ไม่ชัด จะพิจารณาอย่างไรครับ

ส. ระลึกบ่อย ๆ เนือง ๆ หนทางเดียวค่ะ ท่านผู้ฟังไม่ต้องการเหตุเลยนะ ค่ะ ต้องการผลค่ะ ว่าทำอย่างไรจึงจะรู้ แต่พอบอกว่าระลึกบ่อย ๆ เนือง ๆ รู้สึกว่าไม่ต้องการ ไซ้ไหมคะ

ผู้ถาม ไม่ใช่อย่างนั้นหรอกครับ ก็ระลึกมามากแล้ว

ส. ค่ะ ไม่ต้องการที่จะระลึกอีกต่อไป เพราะว่ามากแล้ว เพราะฉะนั้น ต้องการรู้ เหมือนกับต้องการตักน้ำ แล้ววายเป็นทันที ไม่ต้องหัด

ผู้ถาม เรื่องนี้ที่ท่านอาจารย์ว่า ตักน้ำวายเป็นทันทีก็มี มีตัวอย่าง

ส. เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แม้แต่เพียงฟังคาถาสั้น ๆ ก็ยังประจักษ์ความเกิดขึ้น และดับไป รู้แจ้งอริยสัจธรรมเป็นพระโสดาบันบ้าง เช่น ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโมคคัลลานะ ท่านพระมหากัสสปะ เป็นต้น หรือบางท่านก็สามารถที่จะเป็นถึงพระอรหันต์ได้โดยรวดเร็ว เป็นเอตทัคคะในการรู้แจ้งโดยพลัน เช่น ท่านพระพาหิยทวารุจิระ แต่ไม่ได้หมายความว่า โดยไม่มีเหตุที่สะสมมา

เพราะฉะนั้นอยากจะรู้ แต่เบื้องต้นที่จะต้องระลึกบ่อย ๆ เนือง ๆ แล้วไม่รู้สักที เมื่อยังไม่รู้ ก็ยังไม่รู้ จะให้ขณะที่ยังไม่รู้ เป็นความรู้ เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แต่ต้องอดทน วิริยะอยู่ที่ไหน

พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญวิริยารัมภกถา คำพูดที่จะให้เกิดวิริยะ ความเพียร ไม่ใช่ให้ไปเพียรทำอย่างอื่นเลย เพียรระลึก รู้สิ่งที่ปรากฏ แล้วยังไม่รู้ ให้ค่อย ๆ รู้ขึ้น จนกว่าจะประจักษ์แจ้งจริง ๆ ได้

ซึ่งถ้าไม่อาศัยการค่อย ๆ ระลึก ค่อย ๆ รู้ แล้วจะประจักษ์แจ้ง เป็นสิ่งที่เป็นไปได้เลย เพราะฉะนั้นการประจักษ์แจ้งต้องมาจากเหตุ คือ การอดทน ที่จะระลึก ศึกษา รู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ ไปเรื่อย ๆ จนกว่าความรู้จะเกิดขึ้น

อุปสรรคของการระลึก ระลึกแล้วยังไม่รู้ว่าระลึกหรือยัง จะระลึกอย่างไร

ผู้ถาม ช่วงนี้เป็นอุปสรรคแก่ผู้ปฏิบัติหลายท่านทีเดียว ที่อาจารย์กล่าวว่า ระลึกบ่อย ๆ ก็เข้าใจ แต่ว่าขณะที่สติเกิดขึ้น แล้วก็ระลึก ขณะที่ระลึก ระลึกแล้ว บางครั้งก็ยังไม่รู้ว่า เอ เราระลึกแล้วหรือยัง และก็ระลึกอย่างไร

ส. แล้วใครจะช่วยได้ ในเมื่อขณะนั้นความจริงเป็นอย่างนั้น ก็เป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้นทุกคนถึงได้รู้ว่า การอบรมเจริญสติปัฏฐานเป็นเรื่องยาก แส้นยากจริง ๆ ไม่ใช่เรื่องที่จะทำสำเร็จได้ในเร็ววัน คือ ในเดือนหนึ่ง ปีหนึ่ง หรือชาติหนึ่ง

กับ ๆ นั้นเอาไปทิ้งไว้ที่ไหน จนถึงพันกับ หมื่นกับ แสนกับ จะย่นย่อมาให้เหลือ เพียงชั่วขณะนี้ ช่วยสอนให้หน่อย ช่วยบอกให้หน่อย ว่าระลึกอย่างไร ซึ่งทุกคนต้องอาศัยการฟัง การพิจารณา จนเป็นความเข้าใจที่ถูกต้อง ยังไม่พอ เพราะเหตุว่าการฟัง การพิจารณา และการเข้าใจ จะเป็นสังขารขันธ์ เป็นเครื่องปรุง เป็นเครื่องประกอบ ที่จะให้ปัญญาข้างหน้าเกิดขึ้น

ถ้าจะสร้างบ้านสักหลังหนึ่ง ไม่มีตะปู ไม่มีส่วนประกอบ ไม่มีอะไร ๆ เลย แล้วจะเป็นบ้านหลังหนึ่งเกิดขึ้นก็ยอมเป็นไปไม่ได้ ในทางวัตถุยังต้องอาศัยวัสดุเครื่องอุปกรณ์ต่าง ๆ เพราะฉะนั้นการฟัง การเข้าใจธรรมที่ได้ยินได้ฟังแต่ละขณะนี้ไม่ได้หายไปไหนเลย เป็นอุปกรณ์ซึ่งเก็บสะสมไว้ เพื่อที่จะให้ปัญญาที่สมบูรณ์เกิดขึ้น ข้างหน้า และนี่ไม่ใช่การสร้างบ้านธรรมดา แต่เป็นปราสาทราชวัง เรือนยอด ที่เป็นโลกุตตรธรรม

แล้วจะไม่อาศัยการฟัง ไม่อาศัยความเข้าใจ เป็นเครื่องอุปกรณ์ แล้วอยู่ดี ๆ ก็หวังที่จะสร้างบ้านเปล่า ๆ ขึ้นมาได้อย่างไร

เพราะฉะนั้นทุกท่านรู้เลยว่า แต่ละท่านยังมีวิชาหนาแน่น เพราะเหตุว่ายังไม่รู้ลักษณะของปรมาตมธรรมตามความเป็นจริง เพียงแต่ฟัง มีโอกาสที่จะได้ฟัง มีโอกาสที่จะได้พิจารณา มีโอกาสที่จะเข้าใจว่า พระผู้มีพระภาคตรัสรู้อะไร ทรงแสดงอะไร และสิ่งที่ทรงแสดงนั้นเป็นสภาพธรรม ที่มีจริง ที่พิสูจน์ได้ และตัวท่านทุกคนนี้ก็เป็นเครื่อง

พิสูจน์ว่า ปัญญาพอหรือยังที่จะรู้ลักษณะของปรมาตถธรรม แม้ว่าจะมีความเข้าใจเรื่องปรมาตถธรรมแล้ว

เพราะฉะนั้นเรื่องเข้าใจนี้เป็นเบื้องต้น และเรื่องการอบรมเจริญความรู้ก็เป็นการที่จะอบรมเจริญไป จนกว่าความรู้นั้นสามารถที่จะเป็นปัญญา ที่แทงตลอดลักษณะของสภาพธรรม ที่พระผู้มีพระภาคและพระอริยสาวกทั้งหลาย ท่านได้ประจักษ์แจ้งแล้ว

แต่ว่าเรื่องยากก็เป็นเรื่องยาก ทุกคนก็ต้องดิ้นรน กระเสือกกระสนไป ตามหนทางซึ่งเป็นมรรคมรรค ๘ จากการที่เข้าใจ และกว่าจะเป็นสติที่เกิดขึ้น ไม่เกิดบ้าง ค่อย ๆ รู้บ้าง ไม่รู้บ้าง ไปเรื่อย ๆ จนกว่าปัญญาจะคมกล้า นั้นเป็นหนทางเดียว เป้าใหม่เล็กใหม่ รู้แบบนี้ ก็เพียรต่อไป ไม่เลิก

ฟังก็รู้ แต่เมื่อไรปัญญาจะรู้ว่าเป็นรูปารมณฺ์เท่านั้น

ผู้ถาม ตรงนี้ต้องถามให้มาก ๆ หน่อย คือว่าขณะที่หลงลืมสติ ก็เห็นว่าเป็นจានเป็นถั่วย ขณะที่สติก็เห็นว่าเป็นจาน เป็นถั่วย แล้วมันจะต่างกันอย่างไรครับ

ปัญญาเมื่อไรจะรู้ว่าเป็นรูปารมณฺ์ เป็นสภาพที่ระลึกทางตาเท่านั้น ที่อาจารย์กล่าวไว้มากกว่า เป็นสิ่งที่ปรากฏได้ทางตาเท่านั้น จานไม่มี ถั่วยไม่มี

การฟังก็รู้อยู่ แต่เห็นที่ไร มันก็เป็นจาน เป็นถั่วย ไม่ว่าจะมึสติ หรือหลงลืมสติ ก็เป็นอย่างนั้นทุกที

สุ. หมายความว่าอาการระลึกยังไม่พอ ท่านผู้ฟังก็จะตอบว่า พอแล้ว เพราะว่ามันมากแล้ว บ่อยแล้ว ถ้าพอแล้ว คือ ประจักษ์ แต่ก็ยังไม่จบ เพราะแม้แต่พระโสดาบันบุคคลก็ยังเป็นพระเสกขบุคคล คือ ผู้ที่ยังจะต้องศึกษาต่อไป จนกว่าจะถึงความ เป็นพระอรหันต์

จะอยู่เมืองไทยต่อไปจนกว่าสติจะเกิดรู้รูปนามทั้ง ๖ ทวาร

มีท่านผู้ฟังท่านหนึ่งเป็นชาวต่างประเทศที่อยู่เมืองไทย ท่านก็สนใจในเรื่องการเจริญสติปัฏฐาน แล้วก็พยายามที่จะอยู่เมืองไทยต่อไปให้นานเท่าที่ท่านบอกว่า สติจะเกิดระลึกถึงลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมได้ ๖ ทวาร

แสดงว่าเป็นเรื่องไม่ง่ายใช่ไหม ที่จะระลึกถึงลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมทั้ง ๖ ทวารได้ ต้องค่อย ๆ ระลึกลักษณะของนามธรรมบ้าง หรือรูปธรรมบ้าง ทางตาที่กำลังเห็นบ้าง หรือทางหูบ้าง หรือทางจมูกบ้าง หรือทางลิ้นบ้าง หรือทางกายบ้าง หรือทางใจบ้าง เมื่อไรก็แล้วแต่ แต่ไม่ใช่เรื่องเร็ว แต่ว่ารู้ว่าเวลาที่ทางตา สติเกิดระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ แม้ว่าจะเห็นเป็นจาน เป็นช้อน เป็นส้อม แต่ก็เริ่มที่จะมีความรู้สึก หรือการพิจารณาว่า เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตา แต่อย่าลืมว่า ไม่เร็วและไม่ง่ายที่สภาพธรรมจะปรากฏโดยความเป็นอนัตตา ต้องอาศัยจากการค่อย ๆ เกิดขึ้น ค่อย ๆ เจริญขึ้น

ถ้าวันหนึ่ง ๆ ไม่เคยระลึกได้เลยว่า สิ่งที่กำลังปรากฏทางตา เป็นเพียงสภาพธรรมชนิดหนึ่ง ความที่จะไม่ใส่ใจในสัตว์ ในบุคคล จะลดลงบ้างไหม ก็ย่อมจะต้องเหมือนเดิม เพราะไม่เคยระลึกได้เลยว่า สิ่งที่กำลังปรากฏทางตานี้แท้ที่จริงแล้วเป็นเพียงสภาพธรรมชนิดหนึ่ง แต่โดยอาศัยการระลึกได้ แม้ว่าจะเคยเห็น แล้วก็รู้ว่า เห็นใคร แต่อาศัยที่ระลึกได้ว่า เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตาเท่านั้น

ค่อย ๆ น้อมไป ที่จะรู้ว่า เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏ จะทำให้ละการสนใจยึดถือในความเป็นบุคคล ที่ละเล็ก ที่ละน้อย แต่ไม่ได้หมายความว่า สภาพธรรมจะปรากฏโดยความเป็นอนัตตา หรือว่าเกิดดับทันที แต่ต้องอาศัยการค่อย ๆ น้อมไป ที่จะระลึกถึงว่าเป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตา ทั้ง ๆ ที่กำลังเห็นอย่างนี้ ขอให้ค่อย ๆ รู้ขึ้นว่า เป็นเพียงสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา แล้วจะค่อย ๆ คลายการที่เห็นว่า สิ่งนั้นเป็นวัตถุ เป็นบุคคลต่าง ๆ แต่ถ้าไม่เคยระลึกอย่างนี้เลย ก็ย่อมจะไม่มีปัจจัยที่จะทำให้ละคลายการยึดถือสิ่งที่ปรากฏว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นวัตถุสิ่งต่าง ๆ

ต้องเริ่มทีละเล็กทีละน้อย แล้วปัญญาก็จะค่อย ๆ น้อมไปสู่การที่จะรู้ว่า สภาพธรรมที่ปรากฏทางตา เป็นเพียงสภาพธรรมที่ปรากฏทางตาเท่านั้น

การจะดับการยึดถือนามรูป ต้องรู้ว่าไม่ใช่เราจริง ๆ เป็นเพียงธาตุแต่ละชนิด

เพราะฉะนั้นการที่จะดับความยึดถือนามธรรม และ รูปธรรมหรือ “รูปขันธ์”

“เวทนาขันธ์” ความรู้สึก ซึ่งเกิดดีใจบ้าง เสียใจบ้าง เฉย ๆ บ้าง

“สัญญาขันธ์” ซึ่งจำลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ เมื่ออกุศลจิตเกิด สัญญานั้นก็เป็นอกุศลสัญญา จำผิด เห็นว่าเที่ยง ไม่เกิดดับ เมื่อเห็นว่าเป็นสัตว์ บุคคล ต่าง ๆ นั้น เป็นอกุศลสัญญา จำผิด

หรือว่า “สังขารขันธ์” โลภะบ้าง ความชอบใจ ความสนุก ความเพลิดเพลิน ความโกรธ ความขุ่นเคืองใจ หรือว่าความเมตตา ความกรุณา หรือความวิชยา ความตระหนี่ ซึ่งเกิดเป็นปกติในชีวิตประจำวัน

การที่จะรู้จริง ๆ ว่า สภาพธรรมเหล่านี้ไม่ใช่เรา อย่าลืม สภาพธรรมเหล่านี้ไม่ใช่เรา ยากไหม ไม่ใช่เรา เพราะเหตุว่าไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เป็นแต่เพียงสภาพธรรมแต่ละลักษณะ ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า เป็นธาตุแต่ละชนิด

โลกเจตสิก สภาพที่ยินดี เพลิดเพลิน ต้องการ เป็นธาตุชนิดหนึ่ง เป็นโลกธาตุ โทสะเป็นธาตุชนิดหนึ่ง โมหะเป็นธาตุชนิดหนึ่ง อโลภะเป็นธาตุชนิดหนึ่ง อโทสะเป็นธาตุชนิดหนึ่ง อโมหะเป็นธาตุชนิดหนึ่ง จักขุวิญญาณ การเห็น เป็นธาตุชนิดหนึ่ง สิ่งที่ปรากฏทางตาเป็นธาตุชนิดหนึ่ง เสียงเป็นธาตุชนิดหนึ่ง สภาพที่รู้เสียง ที่ได้ยินเสียงเป็นธาตุชนิดหนึ่ง

เมื่อเป็นธาตุแต่ละลักษณะ จึงไม่ใช่เรา การที่จะรู้ว่าไม่ใช่เรา ไม่ใช่เราจริง ๆ ถ้ายังเป็นไม่ใช่เราเล่น ๆ รู้ว่าเป็นจิต เป็นเจตสิก เป็นรูป โดยการศึกษา แต่ว่าเราสุข เราต้องการปฏิบัติ ทั้งหมดนี้ก็ยังเป็นเราอยู่

แต่การที่จะดับความยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตนได้ ต้องไม่ใช่เราจริง ๆ ทั้งหมด เพราะเหตุว่าเป็นสภาพธรรมแต่ละลักษณะซึ่งเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย แล้วก็ดับไปเลย

สิ่งใด ๆ ก็ตามซึ่งดับไปแล้ว จะเป็นของใคร จะเป็นของใครได้ไหม ดับไปแล้ว ถ้าใครยังยึดถือว่าเป็นของเรา ก็เป็นผู้ที่ไม่ฉลาดเลย เพราะเหตุว่าแม้ไม่มีแล้ว ก็ยังกล่าวหาของเรา ของเรา ทั้ง ๆ ที่สภาพธรรมนั้นก็ดับไปแล้ว

และในขณะนี้เอง สภาพธรรมทั้งหมดเกิดดับ ไม่มีสภาพธรรมไหนเลยที่เกิดขึ้นแล้วไม่ดับ

ความรู้สึกสุข หรือทุกข์ หรือเฉย ๆ เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป เห็น เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ได้ยิน เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป เป็นแต่เพียงธาตุแต่ละลักษณะ ที่เกิดขึ้น แล้วก็ดับไป

เวลาที่ดับไปแล้ว ท่านผู้ฟังก็พิจารณาเห็นได้ว่า ไม่สมควรที่จะยึดถือสิ่งที่ดับไปแล้วว่า เป็นของเรา หรือเป็นเรา สำหรับสิ่งที่ดับไปแล้ว พอที่จะเห็นได้ แต่สิ่งที่ยังไม่ดับยังไม่ยอมที่จะเห็นว่า ไม่ใช่เรา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน แต่ถ้ารู้ว่า แม้สิ่งซึ่งเกิดเมื่อไหร่ ก็ดับไปหมดแล้ว

เพราะฉะนั้นจะยังหลงยึดถือว่าเป็นเรา หรือเป็นของเรา ก็ไม่สมควร แม้สภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ก็ดับอย่างรวดเร็ว เพราะฉะนั้นจึงไม่ใช่ของเรา

แต่ไม่ใช่เพียงฟังอย่างนี้ แล้วก็ดับกิเลสได้ แต่ต้องเป็นการประจักษ์ลักษณะที่เกิดขึ้นและดับไปของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้เท่านั้น จึงจะเห็นจริง ๆ ว่า ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา

เผาหญ้าในพระวิหารเชตวัน – ไม่เดือดร้อนในสภาพธรรมที่เป็นอนัตตา

ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เวลาที่มีใครเผาหญ้าในพระเชตวันมหาวิหาร แต่ละท่านในพระวิหารเชตวันก็ไม่เดือดร้อน เพราะเหตุว่าเขาไม่ได้เผาตัวท่าน แต่ว่าเพียงเผาหญ้าในพระวิหารเชตวัน ฉันท “รูป” ธาตุดินที่หญ้าในพระวิหารเชตวันเป็นแต่เพียงธาตุ

ดิน ฉนใด “รูปแข็ง” ซึ่งทุกท่านมีอยู่ และยึดถือว่าเป็นของท่านก็เป็นแต่เพียงธาตุดิน ฉนนั้นเหมือนกัน

ต้องประจักษ์จริง ๆ ว่า ดิน คือ ธาตุที่แข็ง สภาพที่แข็ง ไม่ว่าจะที่ร่างกายหรือที่หญ้า ก็เป็นเพียงธาตุชนิดหนึ่ง ซึ่งเสมอเหมือนกัน คือ เป็นเพียงธาตุดิน ถ้าเป็นเพียงธาตุดินแล้ว ท่านจะเดือดร้อนไหม กับดินที่กาย ที่เคยยึดถือของเรา ถ้ารู้จริง ๆ

และการอบรมเจริญสติปัญญานี้ เป็นการอบรมจนกระทั่งปัญญาประจักษ์จริง ๆ ในสภาพที่เป็นอนัตตา เพราะฉะนั้นความรู้สึกจะเหมือนกับการเผาหญ้าที่พระวิหารเชตวัน ฉนใด การที่ธาตุดินนี้จะมีอาการเกิดขึ้นและดับไป ก็เหมือนกันฉนนั่น ไม่มีความต่างกันเลย เพราะเหตุว่าเป็นเพียงธาตุชนิดหนึ่ง ซึ่งเกิดดับ จึงจะไม่ใช่อัตตวน ไม่ใช่เรา

เพราะฉะนั้นถ้าปัญญายังไม่รู้ลักษณะของปรมาตถธรรมจริง ๆ และก็ยังไม่ประจักษ์ในความเกิดขึ้นและดับไปจริง ๆ จะกล่าวว่าไม่ใช่เรา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ก็เป็นแต่เพียงเงา หรือเป็นแต่เพียงคำพูด เป็นแต่เพียงคำซึ่งพูดตาม แต่แท้ที่จริงแล้ว ในความรู้สึกจริง ๆ ยังไม่เป็นอย่างนั้น

แต่การอบรมเจริญปัญญา จะต้องชะล้างการยึดถือสภาพธรรม ที่เคยยึดถือว่าเป็นเรา โดยการรู้แจ้ง โดยการประจักษ์จริง ๆ ในสภาพของธรรมแต่ละลักษณะ โดยความเป็นธาตุแต่ละลักษณะ ซึ่งไม่ใช่เรา

ถ้าไม่เคยเห็นว่าเงินดับไป ปุถุชนจึงต้องยึด

ผู้ถาม ถ้าผู้ที่ไม่เห็นว่ามันดับไป ๆ ใครจะไปยึด ก็ไม่ยึด แต่ปุถุชนนี้ยังไม่เคยเห็นว่ามันดับ ก็เงินของเราเก็บไว้ เห็นเมื่อไร ก็ยังอยู่เมื่อนั้น ก็ต้องยึดคิดว่าเงินของเรา ไม่เคยเห็นว่าเงินดับเลยนี่ครับ วันนี้อยู่อย่างไร ถ้าไม่ถูกขโมย พรุ่งนี้ไปดูอีกมันก็ยังอยู่ ก็ยังยึดว่า เป็นเงินของเรา ไม่เห็นว่ามันดับเลยนี่ครับ เพราะฉะนั้น ต้องยึดครับ

ส. นั่นเป็นปุถุชน อย่าลืมความต่างกันของปุถุชนกับพระอริยเจ้า มิฉะนั้น พระอริยบุคคลก็ไม่ต่างกับปุถุชน แต่ต่างกัน จนกระทั่งไม่มีความเป็นปุถุชน

เพราะเป็นพระอริยบุคคล ซึ่งจะไม่ย้อนกลับมาสู่ความเป็นปุถุชนอีก แต่ว่ากิเลสเหนียวแน่น อายาสิม ซึ่งการเป็นพระอริยบุคคลขั้นต้น ไม่ใช่พระอรหันต์ ยังมีโลภะ ยังมีโทสะ ยังมีโมหะ แต่ไม่มีความเห็นผิดที่ยึดถือสภาพธรรมเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตนที่เที่ยง เป็นเรื่องที่บรรลุถึงได้ แต่ต้องเข้าใจถูกต้องตั้งแต่ต้น พร้อมทั้งปฏิบัติถูกต้องด้วย ถ้าเข้าใจผิดแม้เพียงเล็กน้อย จะทำให้การปฏิบัตินี้ผิด คลาดเคลื่อน ซึ่งจะไม่เป็นเหตุที่จะให้รู้สภาพธรรมตามความเป็นจริงได้

เป็นเรื่องที่ถึงแม้ว่าจะคิด ก็ไม่ใช่จะประจักษ์ เพียงแต่เข้าใจได้ ปัญญาจะต้องอบรมเจริญขึ้น จนสามารถที่จะรู้สภาพธรรมที่ทรงแสดงไว้ โดยความไม่ใช่เราจริง ๆ มิฉะนั้นแล้วก็ยังคงมีความเป็นเราหลงเหลืออยู่ว่า เรากำลังมีสติ เรากำลังทำสติ เรากำลังจะสงบ หรือเรากำลังจะรู้ ซึ่งทั้งหมดเป็นเรา ไม่ใช่การรู้ลักษณะของสภาพธรรมว่า เป็นแต่เพียงนามธรรมและรูปธรรม

บัญญัติกับสมมติต่างกันอย่างไร

ผู้ถาม บัญญัติกับสมมติต่างกันอย่างไร

ส. สมมติหมายความว่าไม่ถึงจริง ต่างกับปรมาตมธรรม เพราะฉะนั้นสภาพธรรมที่มีจริงเป็นปรมาตมธรรม ได้แก่ จิต เจตสิก รูป ขณะใดที่ไม่ได้รู้ลักษณะของจิต เจตสิก รูป ขณะนั้นเป็นสมมติ

ผู้ถาม แล้วบัญญัติล่ะครับ

ส. บัญญัติหมายถึงคำหรือชื่อ ซึ่งใช้เพื่อจะเรียกสิ่งที่มี ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่จริงหรือไม่จริง เช่น คำว่า “เวทนา” เป็นคำ เป็นบัญญัติ เพื่อให้เข้าใจอรรถของความรู้สึกซึ่งมีจริง ๆ แต่ว่าบัญญัติบางคำก็หมายถึงสิ่งที่ไม่จริง

ผู้ถาม เวทนานี้เป็นสมมติหรือเปล่า

ส. ความรู้สึก สมมติหรือเปล่า ต้องเข้าใจเวลาพูดว่า “เวทนา” นี้ หมายถึงอะไร เวทนาเป็นสภาพที่รู้สึกดีใจ หรือเสียใจ หรือเฉย ๆ มีจริงหรือเปล่า

ผู้ถาม มีจริงครับ

ส. มีจริง ก็เป็นปรมัตถธรรม

บัญญัติที่หมายถึงสิ่งที่มีจริงจะต้องตรงสภาวะใช่หรือไม่

ผู้ถาม บัญญัติสิ่งที่มีจริงต้องตรงกับสภาวะใช่ไหมครับ

ส. บัญญัติให้รู้สรรพของสิ่งที่มีจริง หรือให้รู้ในสิ่งที่ไม่มีจริง ซึ่งข้อความในอภิธรรมัตถวิภาวินีมีว่า

กับัญญัติที่มีความแตกต่างกัน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว คือว่า บัญญัติหมายถึงสิ่งที่มีจริง หรือบัญญัติที่หมายถึงสิ่งที่ไม่มีความจริง หรือว่าหมายถึงสิ่งที่ไม่มีความจริงกับสิ่งที่ไม่มีความจริงด้วยกัน หรือว่าหมายถึงสิ่งที่มีจริงกับสิ่งที่มีจริงด้วยกัน หรือหมายถึงสิ่งที่ไม่มีความจริงกับสิ่งที่มีจริง หรือหมายถึงสิ่งที่มีกับสิ่งที่ไม่มีความจริงร่วมกัน ซึ่งต่างออกไปเป็นบัญญัติ ๖

กับัญญัติที่มีความแตกต่างกัน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วด้วยประการอย่างนี้ แม้จะไม่มีอยู่ โดยปรมัตถ์ ก็เป็นอารมณ์แห่งจิตตูปาท

จิตที่เกิดขึ้นขณะหนึ่ง ๆ เรียกว่า “จิตตูปาท” จิตต กับ อุปาท รวมเป็นจิตตูปาท หมายความว่า ขณะจิตหนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้น

ถึงแม้ว่าบัญญัติจะไม่มีอยู่ โดยปรมัตถ์ ก็เป็นอารมณ์แห่งจิตตูปาท เป็นอารมณ์ของจิตที่เกิดขึ้น โดยอาการ คือ เงามของอรรถถูกกำหนดหมาย โดยอาการนั้น ๆ เพราะเทียบเคียง คือ เปรียบเทียบ ได้แก่ทำอาการมีลักษณะเป็นต้นนั้น ให้เป็นเหตุกล่าวกัน เข้าใจกัน เรียกร้องกัน ให้รู้ความหมายกัน เพราะฉะนั้นท่านจึงเรียกว่า “บัญญัติ”

อย่างที่เรียนให้ทราบแล้วว่า ไม่ก็เป็นไม่ แต่ก็เรียกเป็นได้ะ เรียกเป็นเก้าอี้ หรือธาตุดิน ซึ่งอ่อนหรือแข็งก็เป็นเพียงธาตุดิน แต่โดยสัจฐาน ก็เป็นจวนบ้าง เป็นถ้อยบ้าง เป็นช้อนบ้าง เป็นส้อมบ้าง แม้ว่าคำบัญญัติเรียก “ช้อน” เรียก “ส้อม” เรียก “จวน” เรียก “ถ้อย” ไม่มีอยู่โดยปรมัตถ์ ถ้อย จวน ช้อน ส้อม ไม่มีอยู่ โดยปรมัตถ์ ไม่ใช่มีลักษณะที่เป็นปรมัตถ์แท้ ๆ ต่างหากจากธาตุดิน แต่ก็ยังเป็นเงาของอรรถ คือ ให้รู้ความหมายของ

สิ่งที่ต้องการให้เข้าใจ ในขณะนั้น โดยเทียบเคียง หรือเปรียบเทียบ ได้แก่ทำอาการ มี
ลักษณะเป็นต้น ให้เป็นเหตุกล่าวกัน เข้าใจกัน เรียก้องกัน ให้รู้ความหมายกัน

ธาตุดินมี แต่ว่าถ้อย จาน ชามทั้งหมดเป็นบัญญัติ เพื่อให้รู้ในอรรถ ของลักษณะ
ซึ่งเหมือนเงาของปรมัตถ์ เพราะเหตุว่าเป็นลักษณะที่ทำให้สามารถที่จะรู้ถึงหมายถึงสิ่ง
ใด

พระอรหันต์ไม่มีตัวตนใช่หรือไม่

ผู้ถาม พระอรหันต์ไม่มีตัวตน ใช่ไหม

ส. นามธรรมและรูปธรรมมี แต่ไม่มีการหลงผิดยึดถือสภาพธรรมนั้นว่าเป็น
ตัวตน

ผู้ถาม บทบัญญัติสมมุติหรือเปล่า

ส. ชื่อทั้งหมดเป็นคำที่บัญญัติ เพื่อที่จะให้เข้าใจในอรรถของสิ่งที่มี หรือสิ่ง
ที่ไม่มี

ผู้ถาม แล้วชื่อนี้ไม่มีเกิด ไม่มีดับ

ส. พระอรหันต์มีจริงไหม

ผู้ถาม จริงครับ

ส. มีจริง เพราะฉะนั้นบัญญัติคำ พระอรหันต์ เพื่อให้เข้าใจในสภาพที่มีจริง
เพราะฉะนั้นบัญญัตินี้ มีทั้งคำที่หมายถึงสิ่งที่มีจริง หรือสิ่งที่ไม่จริง

นามบัญญัติ ๖ – วิชขมานบัญญัติ

ซึ่งสำหรับ “นามบัญญัติ” ถ้าท่านผู้ฟังสนใจก็จะขอกล่าวถึงว่า “นามบัญญัติ” มี
๖ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งบัญญัติสิ่งที่มีอยู่ ชื่อว่า “วิชขมานบัญญัติ” เรื่องคำก็เป็นเรื่อง
จะต้องค่อย ๆ จำว่า

บัญญัติที่หมายถึงสิ่งที่มีจริง สิ่งที่มีอยู่ ชื่อว่า เป็น “วิชขมานบัญญัติ” แต่บัญญัติ
คือคำที่ใช้หมายถึงสิ่งที่ไม่มี เป็น “อวิชขมานบัญญัติ”

เพราะฉะนั้นก็มีบัญญัติ คือ คำ หรือชื่อ ซึ่งใช้หมายถึงสิ่งที่มี อย่างหนึ่ง และ บัญญัติ คือ คำ หรือชื่อ ซึ่งหมายถึงสิ่งที่ไม่มี อีกอย่างหนึ่ง และยังมีบัญญัติ คือ คำหรือชื่อ ซึ่งรวมกัน หมายถึงสิ่งที่มีและสิ่งที่ไม่มี ประกอบกัน รวมกัน จึงเป็นบัญญัติ หรือนามบัญญัติ ๖ อย่าง ซึ่งได้แก่

๑. “วิชขมานบัญญัติ” เช่น คำว่า รูป นาม หรือเวทนา หรือสัญญา หรือเจตนา พวกนี้เป็น วิชขมานบัญญัติ เพราะเป็นคำที่หมายถึงสภาพธรรมที่มีอยู่ ที่เป็นสภาพธรรมที่มีจริง

เพราะฉะนั้นที่ถามว่าพระอรหันต์มีไหม เป็นบัญญัติ เป็นคำ ที่หมายถึงสภาพธรรมที่มีจริง

นามบัญญัติ ๖ – อวิชขมานบัญญัติ

๒. “อวิชขมานบัญญัติ” เป็นบัญญัติที่หมายถึงสภาพธรรมที่ไม่มี เช่น พระราชา หรือไทย ฝรั่ง เป็นต้น เหล่านี้

มีไหม พระราชา มีหรือไม่มี มีนามธรรม มีรูปธรรม มีจิต มีเจตสิก มีรูป มีรูปขันธ์ เวทนาขันธ์ มีสัญญาขันธ์ มีสังขารขันธ์ มีวิญญาณขันธ์ แต่ว่าพระราชาเป็นสมมุติ ไม่ใช่เป็นสภาวะปรมาตถธรรม สภาวะปรมาตถธรรม คือ จิต เจตสิก รูป

อกุศลจิตเป็นพระราชาหรือเปล่า

อกุศลจิตเป็นปรมาตถธรรม เป็นสภาพธรรมที่มีจริง แต่พระราชาไม่มีจริง อกุศลจิต มี อกุศลจิต มี แต่พระราชา ไม่มี

เพราะฉะนั้นเวลาที่พูดถึงพระราชา เป็นต้น ขณะนั้นก็เป็นการบัญญัติ คือ ชื่อ ที่หมายถึงสิ่งที่ไม่มีอยู่ เป็น “อวิชขมานบัญญัติ”

นามบัญญัติ ๖ – วิชชมานเนน อวิชชมานบัญญัติ

๓. “วิชชมานเนน อวิชชมานบัญญัติ” บัญญัติสิ่งที่ไม่มี กับสิ่งที่มีรวมกัน เช่นพูดว่า บุคคลชื่อว่า ชลภิญญะ เพราะอรรถว่า มีภิญญา ๖ ภิญญา มี แต่บุคคล ไม่มี เพราะฉะนั้นก็เป็นบัญญัติที่รวมสิ่งที่มีและสิ่งที่ไม่มี

นามบัญญัติ ๖ – อวิชชมานเนน วิชชมานบัญญัติ

๔. “อวิชชมานเนน วิชชมานบัญญัติ” บัญญัติสิ่งที่มีกับสิ่งที่ไม่มี เช่น เสียงของผู้หญิง เสียงมีจริง แต่ผู้หญิงไม่มี

นามบัญญัติ ๖ – วิชชมานเนน วิชชมานบัญญัติ

๕. “วิชชมานเนน วิชชมานบัญญัติ” บัญญัติสิ่งที่มี กับสิ่งที่มี เช่นคำว่า จักขุวิญญาน “จักขุ” มีจริง เป็นจักขุปสาท “วิญญาน” มีจริง เป็นสภาพรู้ เพราะฉะนั้นสำหรับ “จักขุวิญญาน” เป็นคำบัญญัติประเภท วิชชมานเนน วิชชมานบัญญัติ คือ บัญญัติสิ่งที่มีกับสิ่งที่มี

นามบัญญัติ ๖ – อวิชชมานเนน อวิชชมานบัญญัติ

๖. “อวิชชมานเนน อวิชชมานบัญญัติ” บัญญัติสิ่งที่ไม่มีกับสิ่งที่ไม่มี เช่น พระโอรสของพระราชา พระโอรส ก็ไม่มี พระราชาก็ไม่มี สมมติสัจจะ มีทั้งนั้น พระโอรสก็มี พระราชาก็มี แต่โดยสภาพตามความเป็นจริงแล้ว ก็คือ จิต เจตสิก รูป

ไม่เลือกที่จะฟังธรรมโดยย่อ โดยปานกลาง หรือโดยละเอียด

เพราะฉะนั้นก็มีสภาพธรรมมากเหลือเกิน ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงโดยประการต่าง ๆ ซึ่งท่านผู้ฟังก็จะพิจารณาได้ว่า แม้ว่าอรรถาธิบายของท่านอาจจะชวยย่อ เพราะเห็นว่าละเอียดนัก ก็อาจจะยุ่งยากเกินไปสำหรับท่าน แต่ว่าประโยชน์ของการฟัง คือ เพื่อให้เข้าใจสภาพธรรมที่มีจริง จนกว่าปัญญาจะเจริญขึ้น และสามารถที่จะประจักษ์แจ้งในสภาพธรรมที่เกิดขึ้น ที่ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน ตามความเป็นจริง จนสามารถที่จะดับกิเลสได้

เพราะฉะนั้นไม่เลือกใช้ไหม จะโดยย่อ จะโดยปานกลาง หรือจะโดยละเอียด ขอเพียงให้เข้าใจเพิ่มขึ้น เพื่อที่จะได้สามารถประจักษ์แจ้งลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏได้ถูกต้องตามความเป็นจริง

พระอรหันต์มีทุกขเวทนาหรือไม่ ถ้ามีจะต่างจากคนธรรมดาอย่างไร

ผู้ถาม ขอเรียนถามสักอย่าง ทุกขเวทนาของพระอรหันต์มีหรือเปล่า

สุ. มีค่ะ

ผู้ถาม มีแล้ว ต่างกับคนธรรมดาอย่างไร

สุ. “ทุกขเวทนา” หมายถึงความรู้สึกไม่สบายกาย โดยนัยของเวทนา ๕ ซึ่งแยกโดยอินทรีย์ ๕ คือ ตา ๑ หู ๑ จมูก ๑ ลิ้น ๑ กาย ๑

พระอรหันต์มีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย ตราบใดที่ยังไม่ปรินิพพาน จะต้องมียึดเจตสิก รูปเกิดขึ้น เพราะเหตุว่าวิบากจิตย่อมเกิด เพราะมีกรรมในอดีตเป็นปัจจัย แต่เมื่อวิบากจิตเกิดขึ้น มีการเห็น มีการได้ยิน มีการได้กลิ่น มีการลิ้มรส มีการรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส สำหรับปุถุชน ส่วนใหญ่เป็นอกุศล สำหรับพระอริยบุคคลที่เป็นพระโสดาบันบุคคล พระสกทาคามีบุคคล พระอนาคามีบุคคล ยังมีอกุศลจิต แต่น้อยประเภทลง สำหรับพระอรหันต์ดับกิเลสหมด

เพราะฉะนั้นเวลาที่มีการกระทบกับโณฐัพพะทางกาย คือ สภาพที่เย็นบ้าง ร้อนบ้าง อ่อนบ้าง แข็งบ้าง ทางกาย ผู้ที่มีอกุศลกรรมในอดีตเป็นปัจจัย ย่อมทำให้กระทบกับอารมณ์ที่ไม่น่าพอใจ แม้ทางกาย โณฐัพพะที่กระทบก็จะเป็นแข็งเกินไปบ้าง ร้อนจัดบ้าง ต่าง ๆ เหล่านี้ ซึ่งจิตที่เป็นกายวิญญาณจะเกิดพร้อมกับทุกขเวทนา เวลาที่กายปสาทกระทบกับรูปที่ร้อนจัด ไม่มีใครจะทำให้สุขเวทนาเกิดได้ เพราะเหตุว่าสภาพธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา

เพราะฉะนั้นสำหรับพระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านยังมีกายวิญญาณ ซึ่งเป็นอกุศลวิบาก ซึ่งเกิดร่วมกับทุกขเวทนา แต่เมื่อกายวิญญาณอกุศลวิบากซึ่งเกิดร่วมกับทุกขเวทนาดับไปแล้ว อกุศลไม่เกิดเลย ในขณะที่ปุณฺณเดือดร้อน พระโสดาบัน พระสกทาคามี ก็ยังมีโทมนัส คือ ความชุ่นเคืองใจ ความเดือดร้อนใจ ความรำคาญใจ ความเป็นห่วง ความกังวล เวลาที่มีโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ หรือว่าได้กระทบกับอารมณ์ที่ไม่น่าพอใจทางกาย

แต่สำหรับพระอรหันต์ หลังจากทวิปากจิตดับไปแล้ว กุศลจิตก็ไม่เกิด อกุศลจิตก็ไม่เกิด จิตที่เกิดขึ้นมีแต่เพียงกิริยาจิต ซึ่งไม่เป็นเหตุที่จะให้เกิดวิปากจิตข้างหน้า และกิริยาจิตนั้นก็ไม่ใช่วิปากจิต

เพราะฉะนั้นโดยชาติ พระอรหันต์มีจิตเพียง ๒ ชาติ คือ มีวิปากจิตและกิริยาจิต แต่ว่าสำหรับทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย พระอรหันต์ก็มีอดีตอกุศลกรรมเป็นปัจจัยทำให้จักขุวิญญาณอกุศลวิบากเกิด โสทวิญญาณอกุศลวิบากเกิด ฆานวิญญาณอกุศลวิบากเกิด ชิวหาวิญญาณอกุศลวิบากเกิด กายวิญญาณอกุศลวิบากเกิด

ความหมายของคำว่า โลก

การจำแนกจิต โดยสัมปยุตตธรรม คือ เจตสิกที่เกิดร่วมด้วย ทำให้ต่างกันโดยประเภท เป็นโลกียจิต และโลกุตตรจิต

ก่อนอื่นควรจะได้อ่านใจความหมายของคำว่า “โลก” ซึ่งไม่ทราบว่าคุณผู้ฟังเคย
เข้าใจความหมายของโลก ตรงกับพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงหรือเปล่า

ข้อความในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค ฉัณนวรรคที่ ๔ ข้อ ๑๐๑ ปโลกสูตร มี
ข้อความว่า

ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ ครั้น
แล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกกันว่า “โลก โลก” ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอจึง
เรียกกันว่า โลก

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกร อานนท์ สิ่งใดมีความแตกสลายเป็นธรรมดา นี้
เรียกว่าโลกในอริยวินัย ก็อะไรเล่ามีความแตกสลายเป็นธรรมดา จักขุแลมีความแตก
สลายเป็นธรรมดา รูปมีความแตกสลายเป็นธรรมดา จักขุวิญญูณมีความแตกสลาย
เป็นธรรมดา จักขุสัมผัสมีความแตกสลายเป็นธรรมดา สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุก
ขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ก็มีความแตกสลายเป็นธรรมดา ฯลฯ

เป็นธรรมดาของใคร ของพระอริยเจ้า แต่ยังไม่ใช่ว่าธรรมดาของผู้ที่ไม่ได้ประจักษ์
ความเกิดขึ้นและดับไป เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า ผู้ที่จะเป็นพระอริยบุคคล ต้อง
ประจักษ์ความเกิดดับจริง ๆ ของสภาพธรรมที่ปรากฏ ไม่เว้น อย่างทางตา พระผู้มีพระ
ภาคตรัสว่า

สิ่งใดมีความแตกสลายเป็นธรรมดา นี้เรียกว่าโลกในอริยวินัย ก็อะไรเล่ามีความ
แตกสลายเป็นธรรมดา จักขุแลมีความแตกสลายเป็นธรรมดา รูป (สิ่งที่กำลังปรากฏ
ทางตา) มีความแตกสลายเป็นธรรมดา จักขุวิญญูณ (คือสภาพที่กำลังเห็นในขณะนี้)
มีความแตกสลายเป็นธรรมดา จักขุสัมผัสมีความแตกสลายเป็นธรรมดา สุขเวทนา
ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ก็มีความแตก
สลายเป็นธรรมดา ตลอดไปจนกระทั่งถึงทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร อานนท์ สิ่งใดมีความแตกสลาย เป็นธรรมดา นี้เรียกว่าโลกในอริยวินัย ฯ

เพราะฉะนั้นท่านผู้ฟังก็ทราบความหมาย หรือ คำจำกัดความ คำนิยามของโลก ได้แล้วว่า ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นโลก

เพราะฉะนั้นสภาพธรรมซึ่งไม่เกิดดับเท่านั้นที่ไม่ใช่โลก เหนือโลก พ้นจากโลก เป็น “โลกุตตระ” คือ “นิพพาน”

โลกียจิต – โลกุตตรจิต

แต่เมื่อจำแนกจิตโดยประเภท จิตใดที่ไม่ประจักษ์แจ้งลักษณะของนิพพาน คือ ไม่รู้แจ้งนิพพาน ไม่ดับกิเลส จิตนั้นเป็น “โลกียะ” แต่ว่าจิตใดก็ตามซึ่งมีนิพพานเป็น อารมณฺ์ โดยประจักษ์แจ้งและดับกิเลส จิตนั้นเป็น “โลกุตตระ”

ผู้ที่จะเป็นพระอริยบุคคล ต้องอบรมโลกียปัญญา

เพราะฉะนั้นผู้ที่จะเป็นพระอริยบุคคล ต้องอบรมเจริญโลกียปัญญา ซึ่งรู้ ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม โลกียปัญญาที่นี้ไม่ใช่ความคิด ที่ว่าปัญญาอย่าง โลก ๆ คือ ปัญญาวิธีสร้างเครื่องมือวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ ไม่ใช่โลกียปัญญาใน พระพุทธศาสนา แต่ “โลกียปัญญา” คือ ปัญญาที่จะรู้ลักษณะของโลก ของสภาพธรรม ที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ที่เกิดดับ ซึ่งไม่ใช่ นิพพาน

ปัญญาที่รู้ลักษณะของสภาพธรรมใด ๆ ซึ่งเป็นปรมาตถธรรม ซึ่งไม่ใช่ นิพพาน เป็น “โลกียปัญญา” และจิตนั้น ๆ ก็เป็นโลกียจิต

โลกุตตรกุศลเป็นกุศลประเภทเดียวที่ไม่ต้องคอยกาลที่จะให้ผล

กุศลประเภทเดียวซึ่งไม่คอยกาลที่จะให้ผลเลย คือ โลกุตตรกุศล ทันทที่ที่ โลกุตตรกุศลจิตดับ โลกุตตรวิบากจิตเกิดสืบต่อทันที ให้ผลโดยที่ไม่มีกาลระหว่างกัน เลย และโลกุตตรวิบากจิตก็ไม่ทำปฏิสนธิกิจด้วย

เวลาที่โสตาปัตติมรรคจิตเกิดขึ้นดับกิเลส โสตาปัตติผลจิตเกิดต่อ มีนิพพานเป็น
อารมณ์ โดยสภาพที่ดับกิเลสแล้ว ในขณะที่มีนิพพานเป็นอารมณ์ เมื่อเป็นผลจิต นี่เป็น
คู่ที่ ๑

ซึ่งใช้คำว่า พระอริยบุคคล ๔ คู่ ๘ บุคคล ก็ได้แก่ พระโสดาบันบุคคล ซึ่งโสตา
ปัตติมรรคจิตเกิดแล้วดับไป โสตาปัตติผลจิตเกิดสืบต่อ นี่ก็เป็น ๑ คู่ ๒ บุคคล

และเมื่ออบรมเจริญปัญญาต่อไป สกทาคามีมรรคจิตเกิดขึ้น ประจักษ์แจ้ง
ลักษณะของนิพพานอีกครั้งหนึ่ง ช่วงขณะจิตเดียวที่ดับกิเลส ตามขั้นของพระสกทาคามี
บุคคล ดับไปแล้ว สกทาคามีผลจิต ซึ่งเป็นโลกุตตรวิบากจิตเกิดสืบต่อ ประจักษ์แจ้ง
ลักษณะของนิพพาน มีนิพพานเป็นอารมณ์ โดยสภาพที่ดับกิเลสขั้นของสกทาคามี
บุคคล

เมื่ออบรมเจริญปัญญาต่อไป โลกุตตรจิตที่เป็นอนาคามีมรรคจิตเกิดขึ้น ดับ
กิเลสตามขั้นของอนาคามีบุคคล เมื่ออนาคามีมรรคจิตดับไป อนาคามีผลจิตก็เกิดต่อ

และเมื่ออบรมเจริญปัญญาต่อไป ก็จะบรรลุถึงความเป็นพระอรหันต์ โดยที่
อรหัตตมรรคจิตเกิดขึ้น ดับกิเลสที่เหลือทั้งหมด เพราะมีนิพพานเป็นอารมณ์ในขณะนั้น
เมื่ออรหัตตมรรคจิตดับไปแล้ว อรหัตตผลจิตก็เกิดต่อ มีนิพพานเป็นอารมณ์ โดยสภาพ
ที่ดับกิเลสทั้งหมดแล้ว เป็นพระอรหันตบุคคล

รวมเป็นพระอริยบุคคล ๔ คู่ ๘ บุคคล

และเฉพาะจิต ๘ ดวงนี้ จำแนกเป็นโลกุตตรจิต เพราะเป็นจิตที่มีนิพพานเป็น
อารมณ์ และดับกิเลส

โลกุตตรจิต ๘ ดวง

แต่จิตใดซึ่งรู้แจ้ง ประจักษ์ลักษณะของนิพพาน ซึ่งไม่เกิดดับ ไม่ใช่โลก จิตนั้นจึง
จะเป็น “โลกุตตรจิต” ซึ่งมีทั้งหมด ๘ ดวง คือ โสตาปัตติมรรคจิต เกิดขึ้น ทำกิจดับกิเลส
เมื่อดับไปแล้ว โสตาปัตติผลจิต เกิดขึ้นสืบต่อทันที

โสดาปัตติผลจิต เป็นกุศลจิต เป็นโลกุตตรกุศลจิต เพราะฉะนั้นต้องมีวิบาก ซึ่งเป็นโสดาปัตติผลจิตเกิดขึ้น เป็นผลของโลกุตตรกุศล สืบต่อกันทันที โดยที่ไม่มีกรรมอื่นคั่นได้เลย

เพราะฉะนั้นการให้ผลของโลกุตตรกุศลให้ผลทันที ไม่ต้องรอถึงชาติหน้า

โลกียกุศลและอกุศลอื่นๆ ยังต้องคอยกาลที่จะให้ผล

เพราะเหตุว่ากุศลและอกุศลอื่นๆ ยังต้องรอภพชาติ เช่น ผู้ที่อบรมเจริญสมกภาพนาและฌานจิตเกิด ยังไม่สามารถที่จะเป็นพรหมบุคคลในขณะที่ยังเป็นมนุษย์อยู่ แต่เวลาที่ฌานจิตไม่เสื่อมเกิดก่อนจุติจิต เมื่อจุติจิตดับ ทำให้ปฏิสนธิจิต ที่เป็นรูปาวจรจิต ถ้าเป็นผลของรูปฌานกุศล หรืออรูปาวจรจิต ซึ่งเป็นวิบาก เป็นผลของอรูปาวจรกุศลเกิดขึ้น ในรูปพรหมภูมิหรือในอรูปพรหมภูมิ เป็นพรหมบุคคล นั้นยังต้องคอยกาลเวลาที่จะให้ผล

ทำไมไม่เรียกโลกุตตรจิตซึ่งเกิดดับ ว่า โลก

ผู้ถาม ทำไมโลกุตตรจิตทั้ง ๘ ก็เกิดดับ ทำไมไม่เรียกว่า “โลก” ทำไมเรียก “โลกุตตรจิต” ละครับ

ส. เพราะมีนิพพานเป็นอารมณ์ และดับกิเลส

ผู้ถาม ก็การเกิดดับของจิต ไม่มีความหมายหรือครับ

ส. ถ้ากล่าวโดยลักษณะของจิต เป็นสังขารธรรมโดยนัยต่าง ๆ แต่ถ้าจำแนกโดยโลกียะ โลกุตตระแล้ว จิตนั้นชื่อว่า โลกุตตรจิต แต่จิตนั้นไม่ใช่นิพพาน ต้องเข้าใจความหมายด้วย จิตไม่ใช่นิพพาน ถ้ามีฉะนั้นแล้ว จะมีอะไรต่างกันระหว่างจิตที่รู้แจ้งนิพพาน กับจิตที่ไม่รู้แจ้งนิพพาน ก็ต้องมีค่า หรือมีชื่อ ซึ่งจะบัญญัติจิตที่รู้แจ้งนิพพานว่า ไม่ใช่โลกียจิต ไม่ใช่จิตที่เพียงประจักษ์ลักษณะเกิดดับของนามธรรมและรูปธรรม โดยที่ยังไม่ประจักษ์ลักษณะของนิพพาน

เพราะเหตุว่าขณะใดเมื่อใดที่ประจักษ์ลักษณะของนิพพาน เพราะนิพพานเป็นโลกุตตรธรรม เพราะฉะนั้นจิตที่ประจักษ์ลักษณะของนิพพาน โดยประเภทที่จำแนกให้ต่างกับจิตอื่น ๆ จึงเป็นโลกุตตรจิต

มิฉะนั้นแล้ว ก็จะไม่มีความที่แสดงความต่างกันของจิตที่มีนิพพานเป็นอารมณ์ กับจิตซึ่งไม่มีนิพพานเป็นอารมณ์

ชื่อว่าโลกียธรรม – ชื่อว่าโลกุตตรธรรม

โดยนัยของการจำแนกจิต โดยประเภทที่เป็นโลกียะและโลกุตระ ข้อความใน อัฐฐสาสนี อรรถกถา ธรรมสังคณีปกรณ์ ข้อความใน จิตตูปปาตกัณฑ์ อธิบาย จุฬินทร ทุกะ มีข้อความว่า

ชื่อว่า “โลกียธรรม” เพราะประกอบในโลก โดยเหตุที่นับเนื่องอยู่ในโลกนั้น

ชื่อว่า “อูตตรธรรม” คือ ธรรมอันยิ่ง เพราะข้ามขึ้นจากโลกนั้น

ชื่อว่า “โลกุตตรธรรม” เพราะข้ามขึ้นจากโลก โดยเหตุที่ไม่นับเนื่องอยู่ในโลก

ก็คงจะเป็นที่เข้าใจความหมายของโลกียจิตกับโลกุตตรจิต เพราะเหตุว่าจิตทั้งหลายเป็นสังขารธรรม เป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้น

แต่ที่จำแนกเป็นโลกียจิตและโลกุตตรจิต ก็เพราะโลกุตตรจิตมีนิพพานเป็นอารมณ์ และดับกิเลส และที่ชื่อว่า “โลกุตตรธรรม” เพราะข้ามขึ้นจากโลก เป็นเหตุที่ไม่นับเนื่องอยู่ในโลก

คำว่า โลก

สำหรับคำว่า “โลก” ในขุททกนิกาย จุฬินิเทศ ภาค ๒ โมฆราชมาณวกปัญหานิเทศ ข้อ ๕๐๕ ก็มีข้อความเช่นเดียวกับในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค ฉัณนวรรคที่ ๔ ปโลกสูตร แต่ข้อความในตอนต้นมีข้อความว่า

คำว่า “โลก” ในอุเทศว่า สุญญโต โลกํ อเวกขสุตฺตํ ดังนี้ คือ นิรยโลก ตีรจฺจนโลก ปิตฺติวิสัยโลก มนุषยโลก เทวโลก ขันธโลก ธาตุโลก คือ ธาตุ อายตนโลก โลกนี้ โลกอื่น พรหมโลก พร้อมทั้งเทวโลก

สุญญสูตร – ที่เรียกว่าโลกว่างเปล่าด้วยเหตุเพียงเท่าไร

ข้อความต่อไป ในขุททกนิกาย จุฬินิเทศ ภาค ๒ โมฆราชมาณวกปัญหานิทเทส ก็มีข้อความตรงกับสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค สุญญสูตร ข้อ ๑๐๒ ซึ่งมีข้อความว่า

ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนทได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า โลกว่างเปล่า โลกว่างเปล่า ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ จึงเรียกว่า โลกว่างเปล่า

เรียกได้ไหม โลกว่างเปล่า ว่างจริงหรือเปล่า กำลังว่าง ๆ อยู่หรือเปล่า ที่ชอบคำว่า “ว่าง” แล้วก็บอกว่า “ว่าง” ก็ควรที่จะได้เข้าใจความหมายว่า ที่ว่า “โลกว่าง หรือว่า โลกว่างเปล่า” นั้น พระผู้มีพระภาคทรงหมายความว่าอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร อานนท เพราะว่างเปล่าจากตน หรือจากของ ๆ ตน ฉะนั้น จึงเรียกว่า “โลกว่างเปล่า”

ไม่ได้หมายความว่า ไม่มีอะไรเลย มี แต่ว่าสิ่งที่มีนั้น เพราะว่างเปล่าจากตน หรือจากของ ๆ ตน ฉะนั้นจึงเรียกว่า โลกว่างเปล่า

อะไรเล่า ว่างเปล่าจากตน หรือจากของ ๆ ตน

อะไรเล่าว่างเปล่าจากตน หรือจากของ ๆ ตน

ตอบได้ เหมือนในปโลกสูตร

จักขุแล่วางเปล่าจากตน หรือจากของ ๆ ตน รูปว่างเปล่าจากตน หรือจากของ ๆ ตน จักขุวิญญาณว่างเปล่าจากตน หรือจากของ ๆ ตน จักขุสัมผัสว่างเปล่าจากตน หรือจากของ ๆ ตน

สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ก็ว่างเปล่าจากตน หรือจากของ ๆ ตน ตลอดไปจนกระทั่งถึงทางใจ คือ ใจว่างเปล่าจากตน หรือจากของ ๆ ตน ธรรมารมณ์ว่างเปล่าจากตน หรือจากของ ๆ ตน มโนวิญญาณว่างเปล่าจากตน หรือจากของ ๆ ตน มโนสัมผัสว่างเปล่าจากตน หรือจากของ ๆ ตน สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ก็ว่างเปล่าจากตน หรือจากของ ๆ ตน

ดูกร อานนท์ เพราะว่างเปล่าจากตน หรือจากของ ๆ ตน ฉะนั้น จึงเรียกว่า โลกว่างเปล่า

ไม่ใช่ว่าไม่รู้อะไร ก็ว่างแล้ว โดยที่ไม่รู้อะไรเลย ว่าอะไรว่าง ว่างอย่างไร แต่จะต้องรู้ตามความเป็นจริงว่า ที่ว่างจากตน หรือว่างจากความเป็นของ ๆ ตน คือ ของเรา ก็เพราะเหตุว่าเป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป แต่ละอย่าง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

พอไหมที่เพียงรู้สึกว่บางวันไม่มีอะไรเป็นของ ๆ เราเลย

บางท่านอาจจะมีความรู้สึกว่า บางวัน เหมือนกับ ไม่มีของอะไรที่เป็นของเราเลย ทำไม่ถึงไม่รู้สึกลักษณะนี้มาก่อน แต่ก่อนเคยยึดถือทุกอย่างว่าเป็นของเราและเป็นเรา แต่อยู่ ๆ วันหนึ่งพึงธรรมบ่อย ๆ มาก ๆ เข้า ก็เกิดนึกขึ้นมว่า ไม่เห็นมีอะไรที่จะเป็นของ ๆ เราสักอย่างเดียว ไม่น่าที่จะหลงยึดถือว่เป็นของ ๆ เราเลย พอไหม อย่างนั้น ไม่มีทางที่จะดับกิเลสเลย แต่ถ้าไม่รู้ ก็คิดว่า คงได้ปัญญาามากแล้ว ใกล้ต่อความที่จะได้เป็นพระอรหันต์เพราะว่า แต่ก่อนนี้ไม่เคยนึกอย่างนี้ ไม่เคยรู้สึกอย่างนี้ ไม่เคยแม้จะเกิดความรู้สึกว่า ไม่น่าจะยึดถือสิ่งที่มีอยู่ว่ เป็นของเราเลย ดูเหมือนเป็นความอัศจรรย์ที่จะเกิดคิดอย่างนั้นขึ้น

แต่ให้ทราบว่ นั้นไม่ใช่หนทางที่จะดับกิเลส เพราะเหตุว่ลักษณะของนามธรรม ซึ่งเป็นธาตุรู้ เป็นสภาพรู้ ที่กำลังเห็น กำลังได้ยิน กำลังได้กลิ่น กำลังลิ้มรส กำลังรู้สิ่งทีกระทบสัมผัส คตินึก เป็นนามธรรมอย่างไร เมื่อยังไม่ได้อบรมเจริญปัญญาที่จะเข้าใกล้อรรถ คือ ลักษณะที่แท้จริงของสภาพที่เป็นเพียงสภาพรู้ ธาตุรู้ ก็ไม่มีทางที่จะประจักษ์ความเกิดดับ ความไม่เที่ยงของสภาพนามธรรมและรูปธรรม ซึ่งกำลังเกิดดับ ซึ่งเป็นโลก เพราะเหตุว่เกิดขึ้นแล้วดับไป

เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะคิดอย่างไร อย่าหลงคิดว่า นั้นเป็นปัญญา ซึ่งสามารถที่จะละกิเลส เพราะเหตุว่ถ้าสติไม่เกิด ไม่ระลึกรู้ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ ไม่พิจารณาจนกระทั่งสามารถที่จะรู้ความต่างกันของรูปธรรมและนามธรรมจริง ๆ และถ้าลักษณะที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมยังไม่ปรากฏทางมโนทวารทีละลักษณะ ซึ่งเป็นการประจักษ์แจ้งชัดเจน ไม่มีทางทีปัญญาจะเจริญขึ้น จนกระทั่งสามารถที่จะรู้ว่ สภาพธรรมทั้งหลายเป็นเพียงโลกซึ่งว่างเปล่า สูญจากการทีจะยึดถือว่เป็นตัวตน หรือว่เป็นสัตว์ บุคคล

เห็นความเกิดขึ้น สืบต่อของสังขารทั้งสี่ตามความเป็นจริง ภัยย่อมไม่มี

ตามทีพระผู้มีพระภาคตรัสว่

ดูกร ความฉิบ เมื่อบุคคลเห็นซึ่งความเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งสี่ ซึ่งความสืบต่อแห่งสังขารทั้งสี่ ตามความเป็นจริง ภัยนั้นย่อมไม่มี เมื่อใดบุคคลยอมพิจารณาเห็นโลก เสมอหญ้าและไม้ ด้วยปัญญา เมื่อนั้นบุคคลนั้นยอมไม่พึงปรารถนาภพ หรืออัตภาพอะไร ๆ อื่น เว้นไว้แต่ินพพาน อันไม่มีปฏิสนธิ

นี่เป็นข้อความในขุททกนิกาย จุฬินิเทศ ภาค ๒ โมฆราชมาณวก ปัญหานิทเทศ ข้อ ๕๐๕

พิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ

ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า

บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลก โดยความเป็นของสูญแม้อย่างนี้

สำหรับข้อความที่ผู้ใดจะพิจารณาเห็นโลก เสมอด้วยหญ้าและไม้ ด้วยปัญญา
จริง ๆ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน หญ้า ไม้ กิ่งไม้
ใบไม้ใด ที่มีอยู่ในเขตวันวิหารนี้ ชนพืชนำหญ้า ไม้ กิ่งไม้และใบไม้เหล่านั้นไปเสีย เมาเสีย
หรือพึงทำตามควรแก่เหตุ ท่านทั้งหลายพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า ชนนำเราทั้งหลายไป
เสีย เมาเสีย หรือทำตามควรแก่เหตุบ้างหรือหนอ

ภิกษุกราบทูลว่า ไม่ใช่ออย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

นั่นเป็นเพราะอะไร นั่นเป็นเพราะเหตุอะไร เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่ใช่ตน หรือสิ่ง
ที่เนื่องกับตนของข้าพระองค์ทั้งหลายอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

พ. ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกันแล สิ่งใดไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย
ท่านทั้งหลายจงละสิ่งนั้นเสีย สิ่งนั้นอันท่านทั้งหลายละเสียแล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เพื่อความสุขตลอดกาลนาน

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงละรูปนั้นเสีย รูป
นั้นอันท่านทั้งหลายละเสียแล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขตลอดกาลนาน

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย
ท่านทั้งหลายจงละสิ่งนั้นเสีย สิ่งนั้นอันท่านทั้งหลายละเสียแล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เพื่อความสุขตลอดกาลนาน

บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญแม้อย่างนี้

เพราะฉะนั้นถ้ายังไม่รู้สึก ว่า “รูป” ที่เคยเป็นของท่าน “เวทนา” ความรู้สึกต่าง ๆ
ซึ่งเคยเป็นของท่าน หรือเคยยึดถือว่าเป็นของท่าน “สัญญา” ความจำต่าง ๆ ว่าเป็นเรา
ชื่อนี้ อยู่ในโลกนี้ มีกิจหน้าที่อย่างนี้ “สังขารขันธ์ทั้งหลาย” ไม่ว่าจะเป็นกุศลธรรมหรือ
อกุศลธรรมทั้งหลาย ถ้ายังไม่รู้สึก ว่า เสมอกับหญ้า และไม้ และกิ่งไม้ และใบไม้ ตราบ

นั่นก็ยังไม่สามารถที่จะละการยึดถือสภาพธรรม คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ ว่าเป็นของตน หรือว่าเป็นตัวตนได้

เพราะฉะนั้นการอบรมเจริญปัญญาจริง ๆ ไม่ใช่รู้ขณะอื่น กำลังเห็นอย่างนี้ เป็น เพียงธาตุรู้ สภาพรู้ ซึ่งเกิดขึ้นและดับไป เหมือนกันใหม่ กับเห็นขณะอื่น ๆ ของบุคคล อื่น ๆ ของชั้นอื่น ๆ เหมือนกันใหม่ เสมอกันใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการเห็นก็ดี การได้ยินก็ดี การได้กลิ่นก็ดี การลิ้มรสก็ดี สุขเวทนา ไม่ว่าจะเป็นของใคร ทุกขเวทนา ไม่ว่าจะเป็นของใคร โลกะ ไม่ว่าจะเป็นของใคร

เพราะฉะนั้นถ้าไม่ประจักษ์แจ้งอย่างนี้จริง ๆ ก็ยังไม่ใกล้ หรือยังไม่พร้อมแก่ การที่จะรู้แจ้งอริยสัจธรรม เป็นพระอริยบุคคล ไม่ว่าวันไหนจะเกิดปลงขึ้นมาว่า ไม่ใช่ของเรา ไม่ควรจะยึดถือว่าเป็นของเรา แต่ว่าไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ โดยลักษณะที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมตามความเป็นจริง เมื่อนั้นก็ไม่ใช่มรรคมีองค์ ๘ ที่จะทำให้เกิดถึงความเป็นพระอริยบุคคลได้

ตราบใดที่ไม่ศึกษาพระธรรม ไม่เชื่อว่ารู้จักโลกแม้จะอยู่ในโลกนี้มานาน

เพราะฉะนั้นถ้าไม่ได้ศึกษาพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง แล้วพิจารณา พร้อมกับการอบรมเจริญสติปัฏฐาน จะไม่เชื่อว่า รู้จักโลก แม้จะได้อยู่ในโลกนี้มานาน แล้ว ไม่ว่าจะเป็นจำนวนกี่ปีสำหรับชาตินี้ และในอดีตชาติก่อน ๆ ก็ไม่ได้รู้จักโลก ตราบใดที่ยังไม่ได้ศึกษาพระธรรม และไม่ได้อบรมเจริญปัญญาที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริงแล้ว ก็ยังไม่สามารถที่จะพ้นไปจากโลก เพราะเหตุว่าเมื่อไม่รู้จักโลก จะพ้นไปจากโลกได้อย่างไร

ไม่ว่าจะสุขสักเท่าไร ก็ไม่ได้สุขตลอดกาล เพราะเหตุว่าแท้ที่จริงแล้ว ความรู้สึก เป็นสุขก็เกิดขึ้นเพียงชั่วขณะระยะที่สั้น เล็กน้อยมาก คือ ชั่วขณะจิต ซึ่งเกิดขึ้น แล้วก็ดับไป ซึ่งถ้าไม่ศึกษาสภาพธรรมตามความเป็นจริง จะไม่รู้แม้แต่ว่า อะไรปรากฏในโลก อย่างเสียง เป็นต้น หรือสิ่งที่ปรากฏทางตา ทุกคนไม่สงสัย เพราะว่าได้ยินเสียง แต่ว่าถ้าไม่มีสภาพรู้ ไม่มีธาตุรู้ ซึ่งกำลังได้ยิน หรือรู้เสียง เสียงจะปรากฏใหม่

เพราะฉะนั้นอารมณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เป็นสิ่งซึ่งแสดงให้รู้ในลักษณะของจิต ซึ่งเป็นสภาพรู้ หรือธาตุรู้ได้ เพราะถ้าไม่มีอารมณ์ต่าง ๆ ปรากฏ จิตซึ่งเป็นสภาพรู้ ธาตุรู้กำลังเกิดดับนี้ ใครสามารถจะรู้ได้ในลักษณะของจิต ถ้าไม่เห็นเลย ไม่เห็นอะไรเลย ไม่ได้ยินอะไรเลย ไม่ได้กลิ่นเลย ไม่ลิ้มรสเลย ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสเลย ไม่คิดนึกเลย จะรู้ใหม่ว่า มีจิต ซึ่งเป็นสภาพรู้ ธาตุรู้ ซึ่งกำลังเกิดดับ ก็ไม่รู้

แต่เวลาที่มีการเห็น มีการได้ยิน มีการได้กลิ่น มีการลิ้มรส มีการรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส แต่ไม่รู้ลักษณะของสภาพของธรรมตามความเป็นจริง ซึ่งเกิดขึ้นแล้วดับไป สืบต่ออย่างรวดเร็ว จึงยึดถืออาการพื้นฐานของสิ่งที่ปรากฏว่า เป็นสัตว์บ้าง เป็นบุคคลต่าง ๆ บ้าง เป็นวัตถุสิ่งต่าง ๆ บ้าง

ตราบใดที่ยังเข้าใจว่า โลกเป็นอย่างนี้ ไม่ชื่อว่า รู้จักโลกตามความเป็นจริง แม้ว่าจะได้ศึกษาเรื่องของโลก โดยวิชาการต่าง ๆ ไม่ว่าจะโดยภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ถึงหลายล้านปีมาแล้วก็ตาม หรือว่าโดยวิชาวิทยาศาสตร์ ก็ไม่ชื่อว่ารู้จักโลกตามความเป็นจริง และวิชาการทั้งหลายเหล่านั้นก็ไม่สามารถที่จะทำให้พ้นจากโลกได้ เพราะเหตุว่าเมื่อไม่รู้จักโลก ก็ย่อมพ้นจากโลกไม่ได้

โลกนี้ วันหนึ่ง ๆ มีสาระอะไรบ้าง สุขเวทนาเกิดขึ้น แล้วก็หมดไป จะให้สุขเวทนานั้นกลับคืนมาอีกก็ไม่ได้ หรือว่าท่านผู้ใดจะมีทุกข์ทรมานแสนสาหัสในโลกนี้ อยากจะพ้นจากโลกนี้สักเท่าไร ก็พ้นไม่ได้ ถ้าไม่รู้จักโลกตามความเป็นจริง

แต่ข้อสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า ท่านผู้ฟังพร้อมหรือยังที่จะไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน แม้แต่ตัวท่านในขณะนี้ ก็ไม่มี พร้อมไหม ที่จะละทิ้งโลก เพราะต้องไม่มีตัวตน ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล เสียก่อน จึงจะดับโลก หรือว่าพ้นโลกได้

เพียงแต่คิดก็ไม่ไหวแล้ว ที่ไม่มีตัวที่กำลังนั่ง และก็ได้ยิน และก็มึนงศาตนา ญาติ มีมิตรสหาย มีวัตถุต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่พอใจ ยังไม่ต้องให้พ้นโลก หรือว่าให้หมดวัตถุสิ่งต่าง ๆ เพียงแต่สักอย่างสองอย่าง ซึ่งคิดจะสละให้บุคคลอื่น ลองคิดว่า จะสละได้ไหม ทุกอย่างที่เป็นของ ๆ ท่าน และก็ยังไม่ต้องละจากโลกนี้ไป ยังไม่ต้องพ้นจากโลก เพียงแต่คิดที่จะให้คนอื่น ก็ยังยาก ที่จะสละให้ได้

เพราะฉะนั้นการที่จะไม่ให้มีตัวตนเลย ต้องเข้าถึงอรรถอันนี้ว่า การที่รู้จักโลกตามความเป็นจริง คือ มีสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยปรุงแต่ง แล้วก็ดับไปแต่ละอย่าง ทีละอย่างทีละปรากฏ จึงไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน และไม่ใช่วัตถุสิ่งใด ๆ เลย พร้อมที่จะรับความจริง รู้ความจริงอย่างนี้ หรือว่ายังไม่พร้อม ยังทนไม่ไหว ทนไม่ได้ ที่จะเป็นอย่างนั้น ยังต้องเป็นเรา เป็นตัวตนอยู่

เพราะฉะนั้นการที่จะรู้จักโลกตามความเป็นจริง ไม่ใช่สิ่งที่ยาก เพราะเหตุว่าผู้ที่ได้ฟังพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเรื่องโลก ตามที่ทรงตรัสรู้ ก็จะพิจารณา และน้อมประพจน์ ปฏิบัติ อบรมเจริญปัญญา จนกว่าปัญญาจะเจริญขึ้น จึงจะรู้ลักษณะของโลกได้ตามความเป็นจริง ไม่ใช่รู้โลกในขณะอื่นเลย แต่เป็นขณะที่กำลังเห็น กำลังได้ยิน กำลังได้กลิ่น กำลังลิ้มรส กำลังรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส กำลังคิดนึก ก็จะมีหนทางที่จะทำให้รู้โลกที่กำลังเกิดดับในขณะนี้ได้

เพราะฉะนั้นการฟังพระธรรมก็คือ การที่จะน้อมไปพิจารณาลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เพราะเหตุว่าสภาพธรรมเหล่านี้ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นโลก ถ้าวิธีอื่นแล้ว ก็ไม่มีทางที่จะรู้จักโลกได้

สมิทิสสูตรที่ ๔ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรจึงเป็นโลกหรือบัญญัติว่าโลก

ข้อความในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค สมิทิสสูตรที่ ๔ ข้อ ๗๕ ท่านพระสมิทิตูลถามว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า โลก โลก ดังนี้ ด้วย เหตุเพียงเท่าไรจึงเป็นโลกหรือบัญญัติว่าโลก

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร สมิทิต จักขุ รูป จักขุวิญญาณ ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุวิญญาณ มีอยู่ ณ ที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็มีอยู่ ณ ที่นั้น ฯลฯ

เพราะฉะนั้นการที่จะรู้จักโลก ก็เพราะเหตุว่ามีตา จึงเห็นโลก มีหู จึงได้ยินเสียงโลก มีจมูก จึงได้กลิ่นโลก มีลิ้น จึงได้ร่ำรสโลก มีกาย จึงรู้เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ตึง ไหว ซึ่งกระทบสัมผัสโลก ถ้าไม่มีทางเหล่านี้เลย โลกจะปรากฏได้ไหม ไม่มีการเห็นทางตา ไม่มีการได้ยินเสียงทางหู ไม่มีการได้กลิ่นทางจมูก ไม่มีการลิ้มรสทางลิ้น ไม่มีการรู้ไฉนรู้พะทางกาย โลกไหนจะปรากฏ โลกนี้ย่อมไม่ปรากฏ หรือว่าโลกไหน ๆ ก็ย่อมไม่ปรากฏ

เพราะฉะนั้นโลก ที่ยึดถือว่าเป็นโลกกำลังปรากฏ เพราะเห็น เห็นอะไร เห็นโลก สิ่งปรากฏทางตา เป็นโลก ได้ยินเสียง เสียงอะไร เสียงโลกอีกเหมือนกัน ถ้าไม่มีเสียงเลย ไม่ได้ยินเลย โลกเสียงก็ไม่มี

เพราะฉะนั้นโลกซึ่งประกอบด้วยรูป เสียง กลิ่น รส ไฉนรู้พะ ปรากฏได้ เพราะตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพราะฉะนั้นไม่ต้องแสวงหาโลกที่อื่น ไม่ว่าจะอยู่โลกไหนทั้งนั้น ที่โลกจะปรากฏ ก็เพราะตาเห็น หูได้ยิน จมูกได้กลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส และใจคิดนึกเรื่องของสิ่งที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

จักขุ-รูป-จักขุวิญญาณ-ธรรมที่พึงรู้แจ้งด้วยจักขุวิญญาณ

พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า

ดูกร สมมติ จักขุ รูป จักขุวิญญาณ ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุวิญญาณ ไม่มี ณ ที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็ไม่มีอยู่ ณ ที่นั้น ตลอดไปจนกระทั่งถึง หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ธรรมารมณ์ มโนวิญญาณ ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยมโนวิญญาณ ไม่มีอยู่ ณ ที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็ไม่มี ณ ที่นั้น ฯ

เพราะฉะนั้นถ้าไม่รู้จักโลกตามความเป็นจริง อยากจะพ้นจากโลก ก็พ้นไม่ได้ แล้วก็อยู่ในโลก อย่างไม่รู้จักโลก อยู่มานานไม่เฉพาะในชาตินี้ ในอดีตอนันตชาติก็ได้ อยู่ในโลก แล้วก็จะอยู่ต่อไปอีกนาน ต้องอยู่ต่อไปอีกนาน ถ้ายังไม่รู้จักโลก

เพราะฉะนั้นก็อยู่ในโลก ด้วยความไม่รู้จักโลก และไม่เห็นโลกตามความเป็นจริง วนเวียนไป สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ยังไม่พ้นจากโลก เพราะเหตุว่า ยังไม่รู้จักโลก ต่อเมื่อใดที่ รู้จักโลกแล้ว ก็รู้จักหนทางที่จะพ้นจากโลกได้

พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วแต่ก็ยังมีตัวตนอยู่หรือไม่ – ผัคคุณสูตร

บางท่านกล่าวว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว แต่ก็ยังมีตัวตนอยู่ เคยได้ยินบ้างไหม อย่างนี้ ไปเฝ้า หรือว่าทำทาน แล้วก็มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขในการถวายทานในครั้งนั้น ๆ

ขอกล่าวถึงข้อความใน สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค ผัคคุณสูตร ข้อ ๙๙ เพื่อเป็นคำตอบที่ท่านผู้ฟังจะได้พิจารณาว่า เป็นข้อความโดยตรงจากพระไตรปิฎก

ครั้งนั้นแล ท่านพระผัคคุณะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลเมื่อจะบัญญัติ พึงบัญญัติพระพุทธเจ้าผู้ตัดต้นหาเครื่องให้เนิ่นช้าแล้ว ตัดทางได้แล้ว ครอบจำวัฏฏะได้แล้ว ล่วงพ้นทุกข์ทั้งปวง ปรินิพพานล่วงไปแล้ว ด้วยจักขุใด จักขุนั้น มีอยู่หรือหนอ ตลอดไปจนถึง หู จมูก ลิ้น กาย

บุคคลเมื่อจะบัญญัติ พึงบัญญัติพระพุทธเจ้าผู้ตัดต้นหาเครื่องให้เนิ่นช้าแล้ว ตัดทางได้แล้ว ครอบจำวัฏฏะได้แล้ว ล่วงพ้นทุกข์ทั้งปวง ปรินิพพานล่วงไปแล้ว ด้วยใจใด ใจนั้นมีอยู่หรือหนอ พระพุทธเจ้าข้า

คือ ถามว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว จะยังมีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย มีใจ อยู่อีกหรือไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ผัคคุณะ บุคคลเมื่อจะบัญญัติ พึงบัญญัติพระพุทธเจ้า ผู้ตัดต้นหาเครื่องให้เนิ่นช้าแล้ว ตัดทางได้แล้ว ครอบจำวัฏฏะได้แล้ว ล่วงพ้นทุกข์ทั้งปวง ปรินิพพานล่วงไปแล้ว ด้วยจักขุใด จักขุนั้นไม่มีเลย ตลอดไปจนถึง หู จมูก ลิ้น กาย

บุคคลเมื่อจะบัญญัติ ฟังบัญญัติพระพุทธเจ้า ผู้ตัดค้นหาเครื่องให้เนิ่นช้าแล้ว ตัดทางได้แล้ว ครอบงำวัฏฏะได้แล้ว ล่วงพ้นทุกข์ทั้งปวง บรินิพพานล่องไปแล้ว ด้วยใจ ใด ใจนั้นไม่มีเลย

ทั้งตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หลังจากทีบรินิพพานแล้ว ไม่มีอีกเลย เพราะฉะนั้นก็ ไม่ใช่ว่า ความหมายของบรินิพพานนั้นคือ ไปสู่สถานที่หนึ่งสถานที่ใด แล้วก็มาเป็น ประมุขของการรับทานเมื่อมีบุคคลถวายทาน มิฉะนั้นก็จะไม่พ้นจากโลก ถ้ายังมีการ เห็น ยังมีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย มีใจ ก็ยังต้องมีทุกข์ เพราะเหตุว่ามีการเกิดขึ้นและ ดับไป ยังไม่สามารถที่จะพ้นทุกข์ได้ มีข้อสงสัยใหม่ในตอนนี

และถ้าไม่รู้สภาพธรรมที่กำลังปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ไม่มีทางที่จะรู้แจ้งอริยสัจธรรม ที่จะดับกิเลส ไม่ใช่ทำอย่างอื่น หรือว่าไม่ใช่รู้ อย่างอื่นเลย ต้องเป็นปกติในขณะนี้ สภาพธรรมเกิดขึ้นตามความเป็นจริง และสติ สามารถที่จะเกิด ระลึก ศึกษา รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ ตัวตน เพราะเป็นนามธรรม หรือเป็นรูปธรรม

อกาลิโก – อกาลิกธรรม

ท่านผู้ฟังจะได้ยินคำว่า อกาลิโก หรืออกาลิกธรรม บ่อย ๆ ซึ่งหมายความว่า โลกุตตรมรรคจิต เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็ทำให้โลกุตตรวิบากจิต คือ ผลจิต เกิดสืบต่อทันที โดยไม่มีระหว่างคั่น นั่นเป็นผลขึ้นปลาย ขณะที่โลกุตตรกุศลเกิด แล้วดับไป แล้ว โลกุตตรวิบากเกิดสืบต่อทันที

แต่ว่าในขณะนี้ ซึ่งโลกุตตรจิต โสตาปัตติมรรคจิต โสตาปัตติผลจิต สกทาคามี มรรคจิต สกทาคามีผลจิต อนาคามีมรรคจิต อนาคามีผลจิต หรืออรหัตตมรรคจิต อรหัตตผลจิต ยังไม่เกิด เพราะฉะนั้น “อกาลิกธรรม” คือ ในขณะที่สภาพธรรมกำลัง ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย แล้วสติสามารถที่จะระลึก ปัญญา สามารถที่จะพิจารณาศึกษา รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ ในขณะนี้เอง จึงจะชื่อ

ว่า ไม่ต้องอาศัยกาลเวลา คือ ไม่ต้องเลือกว่า จะต้องเป็นตอนเช้า หรือตอนสาย หรือตอนบ่าย หรือตอนค่ำ

อุปวาณสูตร ข้อ ๗๘ ธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง

ข้อความในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค อุปวาณสูตร ข้อ ๗๘ มีข้อความว่า
ครั้งนั้นแล ท่านพระอุปวาณะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ ครั้น
แล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่ตรัสว่า ธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ธรรมอันผู้บรรลุจะ
พึงเห็นเอง ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร พระธรรมจึงชื่อว่า อันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ไม่
ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน
พระเจ้าข้า ฯ

ขณะนี้สภาพธรรมที่เกิดปรากฏกับตัวท่าน

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร อุปวาณะ ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้วเป็นผู้เสวยรูป เสวย
ความกำหนดในรูป และรู้ชัดซึ่งความกำหนดในรูปอันมีอยู่ในภายในว่า เรายังมีความ
กำหนดในรูปในภายใน อากาโรที่ภิกษุเห็นรูปด้วยจักขุแล้วเป็นผู้เสวยรูป เสวยความ
กำหนดในรูป และรู้ชัดซึ่งความกำหนดในรูป อันมีอยู่ในภายในว่า เรายังมีความกำหนด
ในรูปในภายใน อย่างนี้แล เป็นธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควร
เรียกมาให้ดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ฯ

ไม่รู้ธรรมอย่างนี้ รู้แจ้งอริยสัจธรรมไม่ได้ เพราะเหตุว่าสภาพธรรมซึ่งไม่ใช่สัตว์
ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย

ใจของปุถุชนย่อมหวั่นไหวด้วยความกำหนดเป็นไปตามอารมณ์ที่ปรากฏ

ทุกท่านที่ยังไม่ใช่พระอรหันต์ ยังไม่ใช่พระอนาคามี มีการเห็นรูป และถ้าเป็นรูปซึ่งเป็นอิฏฐารมณ์ คือ เป็นรูปที่น่ายินดี น่าพอใจ โสมนัสเวทนาเกิด เพราะเห็นรูปที่พอใจ เป็นชีวิตจริง ๆ หรือเปล่า ธรรมนี้เป็นเรื่องจริง เป็นเรื่องตรง ความพอใจในขณะที่เห็นรูปทางตาในวันหนึ่ง ๆ ยังมีไหม ถ้ามี ก็เป็นจริง ที่สติจะต้องระลึกไว้ว่า ความรู้สึกยินดีพอใจ หรือความรู้สึกโสมนัสนั้นเกิดขึ้นเพราะเห็นรูปที่น่าพอใจทางตา เกิดขึ้นแล้วเพราะเหตุปัจจัย จะพยายามไปเปลี่ยนให้เป็นทุกข์ เป็นทุกข์ได้ไหม คิดเอาเฉย ๆ ย่อมไม่ได้ เพราะเหตุว่าแม้เวทนา คือ สภาพที่รู้สึกในอารมณ์ที่ปรากฏ ก็ยังเป็นอนัตตา คือ ฝืนหรือบังคับไม่ได้

แม้พระอรหันต์เอง อารมณ์ที่กระทบสัมผัสทางกาย ที่เป็นอิฏฐารมณ์กระทบ แม้จิตของพระอรหันต์ ก็เป็นสุขเวทนาเกิดร่วมด้วย ในขณะนั้น

ถ้าอารมณ์ที่กระทบทางกาย เป็นอารมณ์ที่ไม่น่าพอใจ แม้จิตของพระอรหันต์ก็เกิดร่วมกับทุกขเวทนา ในขณะนั้น

เพราะฉะนั้นสำหรับปุถุชน ก็ย่อมเป็นไปตามอารมณ์ที่ปรากฏ เพราะเหตุว่ายังมีอกุศลมากเหลือเกิน ที่เป็นโลภะ โทสะ โมหะ พร้อมทั้งจะหวั่นไหวไปตามอารมณ์ที่ปรากฏ แต่แสดงให้เห็นว่า แม้ความรู้สึกซึ่งเคยยึดถือว่า เป็นความรู้สึก แท้ที่จริงแล้ว ก็ต้องเป็นไปตามอารมณ์ที่กระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ไม่ใช่เป็นเรื่องที่จะไม่รู้สภาพธรรมในขณะนั้น ตามความเป็นจริง

เพราะฉะนั้นธรรมที่ผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้วเป็นผู้เสวยรูป เสวยความกำหนดในรูป และรู้ชัดซึ่งความกำหนดในรูปอันมีอยู่ในภายในว่า เรายังมีความกำหนดในรูปในภายใน อากาโรที่ภิกษุเห็นรูปด้วยจักขุแล้วเป็นผู้เสวยรูป เสวยความกำหนดในรูป และรู้ชัดซึ่งความกำหนดในรูปอันมีอยู่ในภายในว่า เรายังมีความกำหนดในรูปในภายใน

อย่างนี้แล เป็นธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อภิปัญญาชนพึงรู้เฉพาะตน

ตลอดไปจนถึง ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ เวลาที่กระทบกับ ธรรมารมณ์แล้ว มีความยินดี พอใจ ในอารมณ์ที่ปรากฏ

เห็นรูปด้วยจักขุ เสวยรูป แต่ไม่เสวยความกำหนดในรูป

สำหรับข้อความต่อไป พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

[๘๒] ดูกร อุปลวณะ ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้วเป็นผู้เสวยรูป แต่ไม่เสวยความกำหนดในรูป และรู้ชัดซึ่งความกำหนดในรูปอันไม่มีในภายในว่า เราไม่มีความกำหนดในรูปในภายใน อากาโรภิกษุเป็นผู้เห็นรูปด้วยจักขุแล้วเป็นผู้เสวยรูป แต่ไม่เสวยความกำหนดในรูป และรู้ชัดซึ่งความกำหนดในรูปอันไม่มีในภายในว่า เราไม่มีความกำหนดในรูปในภายในอย่างนี้แล เป็นธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อภิปัญญาชนพึงรู้เฉพาะตน ฯ

ไม่ว่าจะเกิดความยินดี หรือความไม่ยินดี หรือไม่มีความยินดี ในอารมณ์ที่ปรากฏ ทุก ๆ ขณะเป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย ซึ่งเป็นธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง

ไม่ใช่พูดลอย ๆ เล่น ๆ แล้วไร้ประโยชน์ แต่จะมีประโยชน์เวลาที่ท่านผู้ฟัง พิจารณา แล้วก็ประจักษ์จริง ๆ ว่า พระผู้มีพระภาคทรงอนุศาสน์ พราสสอนว่า ธรรมใด เป็นธรรมที่ผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง และไม่ใช่ให้รอเวลาด้วย ถ้าสามารถที่จะเห็นเองใน ขณะนี้เอง เพราะเหตุที่กำลังมีการเห็น ทรงเตือน ทรงอนุเคราะห์ ด้วยการทรงแสดง ธรรมว่า ธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ เป็นธรรมที่ผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล

เท่านั้นยังไม่พอ ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน

นี่คือ อนุศาสน์ที่ทรงแสดง ที่ทรงพราสสอน ในขณะที่กำลังฟังในขณะนี้เอง ที่จะ น้อมเข้ามา พิจารณารู้อสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้เห็น ในขณะที่ได้ยิน ในขณะ

ที่ได้กลิ่น ในขณะที่ลิ้มรส ในขณะที่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ในขณะที่กำลังคิดนึก คือ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

สติเกิดบ้างหรือยัง ประโยชน์ คือ เมื่อได้ฟังแล้วก็ทราบทั่ว ธรรมใดผู้บรรลุนั้นจะพึงเห็นเอง ทุก ๆ ขณะนี้ ขณะไหนก็ได้ กำลังเห็น กำลังได้ยิน กำลังได้กลิ่น กำลังลิ้มรส กำลังรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส

ควรเรียกให้มาดู หมายถึงเรียกตนเองหรือเรียกผู้อื่น

ผู้ถาม ธรรมอันผู้บรรลุนั้นจะพึงเห็นเอง อันนี้ก็ไม่สงสัยหรอก เพราะว่าผู้มีปัญญา เวลาเห็นรูปแล้ว สุขเวทนาเกิดก็รู้ ทุกขเวทนาเกิดก็รู้ แต่ว่าเรียกให้มาดู ก็ในเมื่อความสุข ความทุกข์ เกิดขึ้นในภายใน เรียกคนอื่นให้มาดู จะเห็นหรือครับ

ส. ไม่ใช่คนอื่น ผู้นั่นเอง ที่กำลังสุขปรากฏ ทุกข์ปรากฏ

ผู้ถาม ก็พยัญชนะบอกว่า ควรเรียกให้มาดู

ส. ดูจิตของตัวเอง ดูความรู้สึกของตัวเอง แน่นนอน

ผู้ถาม นี่กว่าเรียกคนอื่นมาดู แล้วจะเห็นอะไร

ส. เวลาที่ สุขมี พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอนุศาสนีว่า เป็นสภาพธรรมที่ผู้บรรลุนั้นจะพึงเห็นเอง ไม่ใช่คนอื่นเห็น ผู้บรรลุนั้นจะพึงเห็นเอง

ผู้ถาม ใช่ครับ ผู้บรรลุนั้นจะพึงเห็นเอง ก็รู้แล้วว่า ผู้บรรลุนั้นหมายถึงตัวเอง

ส. เพราะฉะนั้น ตัวเองจะเห็นเอง

ผู้ถาม ที่นี้ควรเรียกให้มาดู ผมเข้าใจว่า เรียกคนอื่น

ส. เมื่อก็เผลอไป ไม่ได้ดู เพราะฉะนั้นก็เรียก คือ ให้รู้ว่า นี่เป็นธรรมที่ผู้บรรลุนั้นจะพึงเห็นเอง เพราะฉะนั้นระลึกเสีย พิจารณาเสีย รู้เสีย เห็นเองเสีย เรียกให้มาเห็นเอง

ผู้ถาม นี่สิครับ พยัญชนะมันหลอก เลยคิดว่า เรียกคนอื่นมาดู เอ คนอื่นจะไปเห็นได้อย่างไร

ส. ตาใครมี ใครเห็น สุขเวทนาของใครเกิด ทุกขเวทนาของใครเกิด ผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง แทนที่จะปล่อยไป หลงลืมสติไป แล้วก็ไม่รู้

เพราะฉะนั้นเรื่องการอบรมเจริญปัญญา เป็นเรื่องที่อบรมได้ทุกขณะ เพราะเหตุว่ามีการเห็น มีการได้ยิน มีการได้กลิ่น มีการลิ้มรส มีการรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส มีการคตินึกอยู่ตลอดเวลา และถ้าไม่พิจารณา ไม่ระลึกรู้ ก็ไม่รู้ และก็ต้องเป็นกรรมเหล่านี้เอง ที่ผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง

ถ้าข้อปฏิบัติคลาดเคลื่อน ไม่ใช่หนทางในการดับกิเลส – อุทกสูตร

แต่ถ้าข้อปฏิบัติคลาดเคลื่อนไป จากการที่จะระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ไม่ใช่หนทางที่จะดับกิเลส แต่ว่าทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติผิด เข้าใจผิดคิดว่าสามารถที่จะดับกิเลสได้ ซึ่งไม่ใช่มีแต่เฉพาะในยุคนี้สมัยนี้ แม้ในครั้งที่พระผู้มีพระภาคยังไม่ปรินิพพานก็มี ข้อความในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค อุทกสูตร ข้อ ๑๕๑ มีว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า อุทกดาบสรามบุตรย่อมกล่าววาทาอย่างนี้ว่า เราขอบอก เราเป็นผู้ถึงซึ่งเวทโดยส่วนเดียว เราขอบอก เราเป็นผู้ชนะก่อนโดยส่วนเดียว เราขอบอก เราขุดเสียแล้วซึ่งมูลรากแห่งทุกข์ ที่ใครขุดไม่ได้โดยส่วนเดียว

ท่านผู้ฟังก็คงจะทราบวาทาว่า อุทกดาบสเป็นใคร เป็นอาจารย์ที่พระผู้มีพระภาคได้เสด็จไปทรงศึกษาอุปถัมภ์จนถึงเนวสัณญานา สัณญายตนฉาน แต่ด้วยพระบารมีที่ได้ทรงบำเพ็ญมา ก็ทรงทราบว่า อุทกดาบสไม่รู้แจ้งอริยสัจธรรม แต่เข้าใจว่าตนเองรู้แจ้งอริยสัจธรรม

พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย อุทกดาบสรามบุตรยังเป็นผู้ไม่ถึงซึ่งเวท ก็กล่าวว่าเราเป็นผู้ถึงซึ่งเวท ยังเป็นผู้ไม่ชนะก่อน ก็กล่าวว่าเราเป็นผู้ชนะก่อน ยังไม่ได้ขุดมูลรากแห่งทุกข์ ก็กล่าวว่า เราขุดมูลรากแห่งทุกข์ได้แล้ว

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อจะกล่าวข้อนั้นโดยชอบ ควรกล่าวว่า เราขอบอกเราเป็นผู้ถึงซึ่งเวทโดยส่วนเดียว เราขอบอก เราเป็นผู้ชนะก่อนโดยส่วนเดียว เราขอบอกเราขุดมุลรากแห่งทุกข์ที่ใครขุดไม่ได้โดยส่วนเดียว

ภิกษุเป็นผู้ถึงซึ่งเวทอย่างไร

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยอมเป็นผู้ถึงซึ่งเวทอย่างไร

คือไม่ได้ทรงแสดงแต่เพียงว่า ผู้ที่เป็นผู้บรรลุถูกเท่านั้นที่ควรจะบอกว่า เป็นผู้ขุดมุลรากแห่งทุกข์ที่ใครขุดไม่ได้ หรือว่าเป็นผู้ที่ถึงเวทแล้ว แต่พระผู้มีพระภาคก็ยังได้ทรงแสดงหนทางว่า การที่จะถึงซึ่งเวท คือ ความรู้ ญาณอย่างนั้น จะเกิดขึ้นได้อย่างไร ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยอมรู้ตามความเป็นจริง ซึ่งความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุปายเครื่องสลัดออก แห่งผัสสาตนะ ๖

คือ ขณะที่เห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ได้ยินเสียงที่ปรากฏทางหู ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย และในขณะที่คิดนึก

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยอมเป็นผู้ถึงซึ่งเวทอย่างนี้แล

ภิกษุยอมเป็นผู้ชนะก่อนอย่างไร

ภิกษุยอมเป็นผู้ชนะก่อนอย่างไร

ภิกษุรู้แจ้งตามความเป็นจริงซึ่งความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุปายเครื่องสลัดออกแห่งผัสสาตนะ ๖ เป็นผู้หลุดพ้นแล้วเพราะไม่ถือมั่น ภิกษุยอมเป็นผู้ชนะก่อนอย่างนี้แล

คันทมูล - มุลรากแห่งทุกข์ที่ใครๆ ชุได้ไม่ได้ ภิภษุชุได้แล้ว

ดูกร ภิภษุทั้งหลาย มุลรากแห่งทุกข์ที่ใครชุได้ไม่ได้ อันภิภษุชุได้แล้วอย่างไร

ดูกร ภิภษุทั้งหลาย คำว่า "คันทะ" นี้ เป็นชื่อของกายนี้ อันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตรูป ๔ ซึ่งมีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด เติบโตขึ้นเพราะข้าวสุกและขนมสด มีความไม่เที่ยง ต้องขัดสี นวดปั่น แดกสลายกระจัดกระจายเป็นธรรมดา คำว่า "คันทมูล" นี้ เป็นชื่อของตัณหา

ดูกร ภิภษุทั้งหลาย ตัณหาภิภษุละเสียแล้ว ให้มีรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา

ดูกร ภิภษุทั้งหลาย มุลรากแห่งทุกข์ที่ใคร ๆ ชุได้ไม่ได้ ภิภษุชุเสียแล้วอย่างนี้แล

ภิภษุเมื่อจะกล่าวข้อนี้โดยชอบ ควรกล่าวว่า

ดูกร ภิภษุทั้งหลาย ได้ยินว่า อุทกดาบสรามบุตร ย่อมกล่าววาจาอย่างนี้ว่า เราขอบอก เราเป็นผู้ถึงซึ่งเวทโดยส่วนเดียว เราขอบอก เราชนะก่อนโดยส่วนเดียว เราขอบอก เราชุเสียแล้วซึ่งมุลรากแห่งทุกข์ที่ใครชุได้ไม่ได้โดยส่วนเดียว

ดูกร ภิภษุทั้งหลาย อุทกดาบสรามบุตรยังเป็นผู้ไม่ถึงซึ่งเวท ก็กล่าวว่า เราเป็นผู้ถึงซึ่งเวท ยังเป็นผู้ไม่ชนะก่อน ก็กล่าวว่า เราชนะก่อน ยังชุมุลรากแห่งทุกข์ไม่ได้ ก็กล่าวว่า เราชุมุลรากแห่งทุกข์เสียแล้ว

ดูกร ภิภษุทั้งหลาย ภิภษุเมื่อจะกล่าวข้อนี้โดยชอบ ควรกล่าวว่า เราขอบอก เราเป็นผู้ถึงซึ่งเวทโดยส่วนเดียว เราขอบอก เราเป็นผู้ชนะก่อนโดยส่วนเดียว เราขอบอก เราชุมุลรากแห่งทุกข์ที่ใครชุได้ไม่ได้โดยส่วนเดียว ฯ

จบสูตรที่ ๑๐ จบ ๑๑ พรรคที่ ๕

ถ้าไม่ระลึกสภาพธรรมที่ปรากฏในขณะนี้ จะบอกว่าบรรลุแล้วไม่ได้

ถ้าท่านผู้ฟังยังไม่ระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แล้วจะบอกว่า หหมดทุกข์ ดับทุกข์ รู้แจ้งอริยสัจธรรม หรือจะกล่าวว่าได้บรรลุวิปัสสนาญาณนั้น วิปัสสนาญาณนี้ หรือเป็นพระอริยบุคคลขั้นนั้น ขั้นนี้ได้ไหม ผู้ที่ตรงต่อความเป็นจริงกล่าวไม่ได้ นอกจากผู้ที่เข้าใจผิด

เพราะเหตุว่าสภาพธรรมทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นสภาพธรรมใด ๆ ก็ตาม ที่ทรงแสดงโดยปรมัตถธรรม เป็นจิต เจตสิก รูป ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล สภาพธรรมทั้งหมด ที่ทรงแสดงโดยละเอียด จะพ้นไปจาก ขณะเห็น ขณะได้ยิน ขณะได้กลิ่น ขณะลิ้มรส ขณะรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส และขณะที่คิดนึกทางใจไม่ได้เลย

เพราะฉะนั้นการที่ปัญญาจะเกิดขึ้น รู้จักโลก รู้จักสภาพธรรมตามความเป็นจริง ก็ต้องเกิดเพราะสติ ระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรมในขณะเห็น ในขณะได้ยิน ในขณะได้กลิ่น ในขณะลิ้มรส ในขณะกระทบสัมผัส ในขณะคิดนึก นี่เป็นหนทางเดียว ที่จะทำ ให้รู้แจ้งอริยสัจธรรม ซึ่งจะตรวจสอบได้จากพระไตรปิฎกทั้งหมด

ในพระไตรปิฎกมีข้อความแสดงไว้ชัดเจนในเรื่องของสภาพธรรม ที่จะต้องรู้ด้วยตนเอง เห็นด้วยตนเอง บรรลุด้วยตนเอง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

เสวยสูตร ข้อ ๑๕๘ เมื่ออะไรมี จึงมีความยึดมั่นด้วยความสำคัญตน

ขอล่าวถึงข้อความในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เสวยสูตร ข้อ ๑๕๘ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ที่ตรัสถามภิกษุทั้งหลายเอง

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออะไรมี เพราะยึดมั่นอะไร ถือนั่นอะไร จึงมีความสำคัญตนว่า ประเสริฐกว่าเขา เสมอเขา หรือว่าเลวกว่าเขา ฯ

เมื่อได้ทรงแสดงพระธรรมมากแล้ว ก็ทรงอนุเคราะห์ ด้วยการสอบถามความเข้าใจของผู้ฟัง ซึ่งเป็นสาวก พระภิกษุในครั้งนั้นว่า มีความเข้าใจธรรมที่ได้ฟังเพียงไร ซึ่ง

ท่านผู้ฟังตอนนี้ตอบได้แล้ว ไม่พ้นไปจากตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทั้ง ๓ ปิฎก อภยาลัม ที่
ทรงแสดงพระธรรมวินัยโดยนัยต่าง ๆ ก็เป็นเรื่องที่สามารถจะรู้ได้ทางตา ทางหู ทางจมูก
ทางลิ้น ทางกาย ทางใจเท่านั้น

เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะทรงสอบถามประการใด ๆ ผู้ที่มีความเข้าใจชัดรู้ว่า โลก
ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ธรรมทั้งหมดที่ทรงแสดง
ปรากฏ สามารถที่จะพิสูจน์ สามารถที่จะบรรลุ สามารถที่จะเห็นเองได้ ทางตา ทางหู
ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

เพราะฉะนั้นไม่ว่าพระผู้มีพระภาคจะตรัสถามประการใด คำตอบก็คือ ตา หู
จมูก ลิ้น กาย ใจ

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมทั้งหลายของพวกข้า
พระองค์ มีพระผู้มีพระภาคเป็นต้นเหตุ ฯ

เพราะเหตุว่าภิกษุทั้งหลายไม่สามารถที่จะตรัสรู้ธรรมด้วยตนเอง แต่ว่าเพราะ
อาศัยฟังพระธรรม ที่พระผู้มีพระภาคทรงตรัสรู้แล้วทรงแสดง และประพฤติปฏิบัติตาม
พระภิกษุทั้งหลายจึงมีพระผู้มีพระภาคเป็นต้นเหตุของธรรมทั้งหลาย

พ. ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อจักขุมิ เพราะยึดมั่นจักขุ ถือมั่นจักขุ จึงมี
ความสำคัญตนว่า ประเสริฐกว่าเขา เสมอเขา หรือว่าเลวกว่าเขา ฯลฯ

วันหนึ่ง ๆ เป็นอย่างนี้หรือเปล่า เรื่องตา เคยพูดกันบ้างไหม ตาใครดีกว่าตาใคร
ใครเห็นดีกว่าใคร ชัดเจนกว่า หรือว่าตาใครเลื่อมมากกว่าตาใคร หรือว่าตาใครเป็น
โรคภัยต่าง ๆ หรือว่าตาใครมีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์ดี

ถ้าไม่มีตา จะพูดเรื่องตาในลักษณะที่ว่า ประเสริฐกว่า เสมอกัน หรือว่าเลวกว่า
ได้ไหม ก็ไม่ได้ แล้วก็ยอมไม่พ้นจากเรื่องของ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ซึ่งพระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสต่อไปว่า

เมื่อใจมี เพราะยึดมั่นใจ ถือมั่นใจ จึงมีความสำคัญตนว่า ประเสริฐกว่าเขา
เสมอเขา หรือว่าเลวกว่าเขา

เมื่อรู้ว่าสิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ จะพึงสำคัญตนอีกหรือไม่

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน จักสุขเที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯ

ภิก. ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า ฯ

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือสุขเล่า ฯ

ภิก. เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า ฯ

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ไม่ยึดมั่นสิ่งนั้นแล้ว จะพึงมีความสำคัญตนว่า เป็นผู้ประเสริฐกว่าเขา เสมอเขา หรือว่าเลวกว่าเขา บ้างหรือหนอ ฯ

ภิก. ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯลฯ

ซึ่งพระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสถามตลอดไป จนกระทั่งถึงใจ ซึ่งก็ไม่เที่ยง ตอนท้ายของพระสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

พ. ดูกร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในจักขุตลอดไปจนกระทั่งถึงใจ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มี ฯ

ทุกข์ไม่ใช่อื่น แต่ต้องเป็นความไม่เที่ยงของสภาพธรรมซึ่งเกิดดับ

เพราะฉะนั้นทุกข์ไม่ใช่อย่างอื่น ต้องเป็นความไม่เที่ยงของสภาพธรรมที่กำลังเกิดดับ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ในขณะนี้

คิดเรื่องโลก ไม่ใช่รู้ลักษณะของโลกที่เกิดขึ้น

ผู้ถาม เรื่องของตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นโลก และตา หู จมูก ลิ้น กาย นี่เป็นทุกขสัจ ทุกขสัจ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ควรกำหนดรู้ แต่ว่าอจินไตยมีอยู่ข้อหนึ่ง เรื่องของโลกนี้ไม่ควรคิด ถ้าใครคิดเรื่องของโลกแล้วจะเป็นบ้า อันนี้จะไม่ขัดกันหรือ

ส. คิดเรื่องโลก ไม่ใช่รู้ลักษณะของโลกที่กำลังเกิดขึ้น คิดว่าโลกมีตั้งแต่เมื่อไร นั่งคิดไป พยายามค้นหว่า โลกเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไร โลกจะแตกทำลายไปเมื่อไร และได้ประโยชน์อะไร ในเมื่อไม่ได้รู้ลักษณะของโลกที่ปรากฏ

เพราะเห็นทางตา นี่คือ โลกที่จะต้องรู้ ในขณะที่กำลังปรากฏ เพราะเหตุว่าถ้าขณะนี้ไม่เห็นเลย ไม่ได้ยินเลย ไม่ได้กลิ่นเลย ไม่รู้รสเลย ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสเลย ไม่คิดนึกใด ๆ เกิดขึ้นเลย จะมีโลกไหน ๆ ไหม แต่พอเห็นเท่านั้น มีโลกทางตาปรากฏ เป็นโลกที่กว้างใหญ่ เป็นเรื่องโลกที่ปรากฏ แต่ยังไม่ใช่การรู้ลักษณะของโลก

เพราะฉะนั้นอย่าลืมนะว่า ถึงแม้ว่าจะอยู่ในโลกมานานหลายปี แต่ถ้าสติไม่ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง ไม่ชื่อว่า รู้จักโลก ทั้ง ๆ ที่ยังคงอยู่ในโลก แต่อยู่ด้วยความไม่รู้จักโลก และก็มีสุขบ้าง ทุกข์บ้าง วนเวียนไป โดยที่ไม่รู้จักโลก ก็ไม่สามารถที่จะพ้นจากโลก ก็ยังจะต้องเป็นสุข เป็นทุกข์เรื่อย ๆ ไป

และในวันหนึ่ง ๆ ในกาลสมัยต่อไป ก็เข้าใจว่า ทุกข์จะมากกว่าสุข แต่ก็หนีไม่พ้น ต่อให้ทุกข์ยิ่งกว่านี้ ก็ไม่พ้นจากโลก ตราบใดที่ยังไม่รู้จักโลกตามความเป็นจริง ไม่ใช่คิดเรื่องโลก แต่เป็นการรู้ลักษณะของโลกแท้ ๆ ที่กำลังปรากฏ

ก่อนอื่นต้องทราบว่า ยังไม่รู้จักโลกตามความเป็นจริง กำลังอยู่ในโลก ซึ่งไม่ใช่โลกตามความเป็นจริง ถ้าตราบใดที่สติไม่ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ จนกว่าจะรู้ชัด จนกว่าสภาพนั้น ๆ จะปรากฏ โดยความไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

ผู้ถาม ก็หมายความว่า เรื่องของโลกนี้รู้ได้ แต่คิดไม่ได้ อย่างนั้นหรือ

สุ. คิดว่าโลกเกิดมาตั้งแต่เมื่อไร ไม่ใช่รู้ลักษณะของโลกที่กำลังปรากฏ โลกทางตา โลกทางหู โลกทางจมูก โลกทางลิ้น โลกทางกาย โลกทางใจ ที่จะต้องแยก โลกออกเป็นโลกแต่ละขณะ ถึงจะประจักษ์ว่า โลกจริง ๆ นั่นคืออย่างไร

เพราะเหตุว่าถ้ายังรวมโลกทั้ง ๖ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะการเกิดดับสืบ ต่ออย่างรวดเร็ว ทางตาที่กำลังเกิดดับ เฉพาะเพียงทางตา ก็ยังไม่ได้รู้จักโลกทางตา ตามความเป็นจริง เพราะเมื่อไม่ประจักษ์ความเกิดขึ้นและดับไป จึงปรากฏเป็นสณฐาน ต่าง ๆ แล้วก็ยึดถือว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน

ถ้าเกิด แล้วดับไป ทีละขณะ ไม่ต่อกัน ไม่สามารถที่จะปรากฏสณฐานของสัตว์ บุคคล ตัวตนได้

ยามเมื่อมองดูเมฆในท้องฟ้าแล้วจินตนาการเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ตอนเด็ก ๆ

ตอนเป็นเด็ก ทุกท่านคงจะเคยมองดูท้องฟ้า แล้วก็เห็นเมฆเป็นรูปร่างสณฐาน ต่าง ๆ เกิดจินตนาการว่า เป็นสิ่งนั้นบ้าง สิ่งนี้บ้าง ชั่วครู่เดียวก็หายไปหมด เพราะไม่ใช่ ของจริง เป็นแต่เพียงปรากฏสณฐาน ทำให้คิดนึกว่าเป็นสิ่งนั้นบ้าง เป็นสิ่งนี้บ้าง ฉันทิ ไม่ต้องเป็นเมฆในท้องฟ้า แต่สิ่งที่กำลังปรากฏทางตาในขณะนี้ เมื่อไม่ประจักษ์ความ เกิดขึ้นและดับไปทีละขณะอย่างรวดเร็ว ก็ทำให้ยึดถืออาการสณฐานซึ่งสืบต่อ เพราะฉะนั้นจึงเป็นโลกของความฝัน ของการไม่รู้ลักษณะของโลก ซึ่งเกิดดับจริง ๆ

โลกไหนจริง ตอนนี้ โลกของรูปร่างสณฐาน วัตถุสิ่งต่าง ๆ หรือว่าโลกที่เป็นเพียง สิ่งที่ปรากฏทางตา ในขณะที่ได้ยินเสียง โลกทางตาปรากฏไม่ได้ นี่จึงจะเป็นความจริง แต่ถ้าตราบใดในขณะนี้ ยังเห็นและได้ยินด้วย โลกยังไม่ได้ปรากฏตามความเป็นจริง

เมื่อโลกทางตากับโลกทางหู ยังไม่ได้แยกขาดจากกันเลย สภาพธรรมที่ปรากฏ ทางตา ก็ย่อมจะสืบต่อไปถึงมโนทวาร ซึ่งจำสิ่งที่ปรากฏทางตา แล้วก็ตรึก นึกถึง สณฐานของสิ่งที่ปรากฏ หลังจากนั้นก็ยังนึกถึงชื่อ นึกถึงคำต่าง ๆ เพื่อให้หมายรู้ใน สณฐานของสิ่งที่ปรากฏ เป็นเรื่องเป็นราวอยู่ตลอดเวลา

เพราะฉะนั้นก็ไม่ใช่เรื่องที่จะรู้ลักษณะของโลกตามความเป็นจริงได้โดยง่าย แต่เมื่อได้ศึกษา ก็เริ่มเข้าใจ พร้อมกันนั้นก็มีความหมายที่จะอบรมเจริญปัญญา ให้รู้ลักษณะของโลกที่กำลังปรากฏที่ละโลก ตามความเป็นจริงได้

การจำแนกจิตโดยประเภทของทวาร

ไม่ทราบท่านผู้ฟังมีข้อสงสัยอะไรหรือเปล่าคะ ในเรื่องของการจำแนกจิต โดยประเภทของโลกียะและโลกุตตระที่ได้กล่าวถึงแล้ว ถ้าไม่มี วันนี้ก็จะได้กล่าวถึงการจำแนกจิต โดยประเภทของทวาร

เรื่องของโลก เป็นสิ่งที่กำลังปรากฏ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ถ้าไม่มีจิตเกิดขึ้นเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส โลกย่อมไม่มี

เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะมีชีวิตอยู่ขณะไหน ที่ไหน แล้วก็มีสติระลึกได้ ก็รู้ว่ามีลักษณะของโลก คือ สิ่งที่กำลังปรากฏ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แต่ถ้าไม่ระลึก รู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ ให้ถูกต้อง ตรงตามความเป็นจริง ไม่ใช่การรู้จักโลก ไม่ใช่การรู้ลักษณะของโลก แต่เป็นการคิดนึก เรื่อง “โลก” ซึ่งไม่ใช่การรู้ลักษณะที่แท้จริงของสภาพธรรมที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน แต่เป็นการยึดถืออาการสัจฐานของโลกที่ปรากฏ โดยความเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นโลกที่สมมุติขึ้น หรือว่าเป็นโลกโดยนัยของสมมุติสัจจะ ไม่ใช่โดยนัยของปริมัตถสัจจะ

เพราะฉะนั้นในวันหนึ่ง ๆ ทุกท่านก็ทราบได้ว่า ท่านอยู่ในโลกของสมมุติมาก หรือว่ากำลังรู้ลักษณะของโลกแท้ ๆ ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน แต่การที่จะรู้ความจริงว่า เป็นโลกไหน ก็จะต้องอาศัยทวาร หรือทางรู้อารมณ์

เพราะเหตุว่าถึงแม้ว่าจิตจะเป็นสภาพรู้ ในขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น เป็นสภาพรู้ แต่ขณะนั้นไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ไม่คิดนึก เพราะเหตุว่าปฏิสนธิจิตเป็นวิบากจิต เป็นผลของกรรมหนึ่งซึ่งทำให้ปฏิสนธิจิตเกิดสืบต่อจากจุติจิตของชาติก่อน

แม้ว่าปฏิสนธิจิตจะเป็นสภาพที่รู้อารมณ์ แต่เมื่อไม่ใช่อารมณ์ของโลกนี้ โลกนี้จึงยังไม่ปรากฏ และเมื่อปฏิสนธิจิตดับไปแล้ว กรรมทำให้ภวังคจิตเกิดสืบต่อจากปฏิสนธิจิต ดำรงภพชาติความเป็นบุคคลนั้นไว้อยู่เรื่อย ๆ ภวังคจิต เกิดขึ้น แล้วดับไป ๆ

เพราะฉะนั้นการที่ภวังคจิตเกิดดับสืบต่อจากปฏิสนธิจิต ดำรงภพชาติของความ เป็นบุคคลนี้ แต่เพราะเหตุว่ายังไม่ได้อาศัยตาเกิดขึ้นเห็น ยังไม่ได้อาศัยหูเกิดขึ้นได้ยิน ยังไม่ได้อาศัยจมูกเกิดขึ้นได้กลิ่น ยังไม่ได้อาศัยลิ้นเกิดขึ้นลิ้มรส ยังไม่ได้อาศัยกายรู้ สิ่งที่กระทบสัมผัส และในขณะที่ยังไม่ได้คิดนึกเรื่องราวต่าง ๆ ทางใจ แม้จิตกำลัง เกิดขึ้นและดับไปอยู่เรื่อย ๆ ก็ไม่มีใครสามารถที่จะรู้ลักษณะของจิต ซึ่งเป็นสภาพรู้ ธาตุรู้ ที่กำลังเกิดดับได้

จนกว่าจะมีการเห็นขณะใด โลกนี้ คือ โลกทางตาที่กำลังปรากฏในขณะนี้ ก็ ปรากฏให้รู้ว่า โลกนี้ เป็นอย่างนี้ทางตา ขณะใดที่จิตอาศัยหู คือ โสตปสาท เป็นโส ตทวารเกิดขึ้น ได้ยินเสียง เวลาที่เสียงกำลังปรากฏ ก็มีความรู้ว่า โลกนี้ มีเสียงอย่างนี้ เกิดขึ้น ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย โดยนัยเดียวกัน

เพราะฉะนั้นการที่จะรู้จักโลก โดยไม่อาศัยทวาร ไม่อาศัยทาง ที่จิตจะเกิดขึ้นรู้ อารมณ์ของโลก ย่อมเป็นไปไม่ได้ นี่เป็นชีวิตปกติ ตามความเป็นจริง ซึ่งจะต้องรู้ว่า การ ที่โลกปรากฏเป็นโลกซึ่งเต็มไปด้วยรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ต่าง ๆ นั้น ก็เพราะเหตุ ว่ามีทวาร ซึ่งเป็นทางให้จิตเกิดขึ้น รู้จักโลก ในทางนั้น ๆ

ทวาร ๖

สำหรับ ๕ ทวารนั้น ก็คือ

จักขุปสาทรูป เป็นจักขุทวาร ๑ โสตปสาทรูป เป็นโสตทวาร ๑ ฆานปสาทรูป เป็นฆานทวาร ๑ ชิวหาปสาทรูป เป็นชิวหาทวาร ๑ กายปสาทรูป เป็นกายทวาร ๑

ทั้งหมดนี้เป็นรูป แต่ละรูป ซึ่งมีลักษณะพิเศษ เป็นทางที่จะให้จิตเกิดขึ้น รู้ อารมณ์เฉพาะทวารของตน ๆ แต่ว่าไม่ใช่มีแต่เฉพาะการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัสเท่านั้น

ในวันหนึ่ง ๆ ยังมีการคิดนึก ซึ่งจิตนั้นเองเกิดขึ้น ตริก นึกถึงอารมณ์ต่าง ๆ ขณะใด ขณะนั้น เมื่อไม่ได้อาศัยตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็เป็นมโนทวาร หมายความว่า ใจนั้นเอง เป็นทวารของการที่จะตริก นึกถึงเรื่องราวต่าง ๆ หรือว่ารับรู้สิ่งที่ปรากฏ ต่อจากทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย

นี่เป็นชีวิตปกติประจำวัน เพราะฉะนั้นก็ควรที่จะได้ทราบความหมายลักษณะของทวาร เพื่อที่จะได้พิจารณาสภาพธรรมตามความเป็นจริงว่า แต่ละขณะซึ่งเกิดดับ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน อย่างไรก็ตาม

จักขายตนะ

ขณะนี้คงจะไม่มีท่านผู้ใดคิดถึงจักขุปสาทรูป ซึ่งอยู่ที่ตัว เป็นรูปที่มีจริง แล้วก็อยู่ที่กลางตา ซึ่งข้อความในอัฐฐสาลินี อรรถกถาธัมมสังคณีปกรณ์ รูปกัณฑ์ มีข้อความที่กล่าวถึงเรื่องของ “ปสาทรูป” โดยละเอียด ซึ่งข้อความในพระบาลี “จักขายตนะนิทเทส” ข้อ ๕๑๖ มีข้อความว่า

“รูป” ที่เรียกว่า “จักขายตนะ” นั้น เป็นไฉน

จักขายตนะ เป็นคำรวมของ จักขุ และ อายตนะ “จักขุ” คือ ตา ตามที่เข้าใจกัน และ “อายตนะ” หมายความว่า ที่ประชุม ที่เกิด เพราะฉะนั้น “จักขายตนะ” ก็คือ จักขุ ซึ่งเป็นที่ประชุม เป็นที่เกิดนั่นเอง

“รูป” ที่เรียกว่า “จักขายตนะ” นั้น เป็นไฉน คือ จักขุใด เป็นปสาทรูป อาศัยมหาภูตรูป ๔ นับเนื่องในอัสสาฬหะ เป็นสิ่งที่เห็นไม่ได้ แต่กระทบได้

นี่เป็นข้อความที่จะกล่าวถึงเรื่องปสาทรูปแต่ละปสาทรูปโดยละเอียด เพื่อที่จะให้เข้าใจถึงลักษณะของจักขุปสาท ซึ่งกำลังเป็นอายตนะ เป็นที่ประชุม ที่ต่อของรูปารมณ ที่กำลังปรากฏในขณะนี้ เวลาที่รูปปรากฏทางตา ในขณะที่เห็นนี้ จะลืมหักจำที่สำคัญคือ จักขุปสาทไม่ได้ เพราะเหตุว่าถ้าเพียงไม่มีรูปนี้ คือ ไม่มีจักขุปสาทรูป สิ่งที่กำลังปรากฏทางตาจะปรากฏไม่ได้เลย

เพราะฉะนั้นบางครั้ง แทนที่พระผู้มีพระภาคจะทรงแสดงเรื่องของรูปที่กำลังปรากฏทางตา หรือเสียงที่กำลังปรากฏทางหู ก็ทรงแสดงถึงปัจจัย คือ สิ่งซึ่งเป็นที่ยอาศัยที่สำคัญ ที่จะให้รูปนั้น ๆ ปรากฏได้ หมายความว่าถึงปสาทรูปทั้งหลายนี้เอง

ถ้าไม่มีจักขุปสาทรูป สิ่งที่กำลังปรากฏทางตาในขณะนี้ จะไม่ปรากฏเลย ถ้าไม่มีโสตปสาทรูป เสียงที่กำลังปรากฏทางหูในขณะนี้ จะไม่ปรากฏเลย เพราะฉะนั้นขณะที่สภาพธรรมหนึ่ง ๆ ปรากฏขึ้นได้ ก็เพราะเหตุว่ามีปัจจัยหลายอย่าง ซึ่งทำให้สภาพธรรมนั้น ๆ ปรากฏได้ เช่น ทางตา สิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ย่อมจะปรากฏไม่ได้เลย ถ้าปราศจากรูป ซึ่งเป็นจักขุปสาทรูป

เพราะฉะนั้นแทนที่จะพูดถึงรูปารมณฺ์ข้างนอกที่กำลังปรากฏ ก็กล่าวถึงปัจจัยสำคัญซึ่งจะทำให้โลกทางตาปรากฏ ซึ่งได้แก่ จักขุปสาทรูปนั่นเอง

ซึ่งข้อความที่อธิบาย “จักขายตนะ” มีว่า

จักขุใดเป็นปสาทรูป ปสาทรูปเป็นรูปพิเศษ มีลักษณะที่ใส รับกระทบกับรูปารมณฺ์ทางตา ถ้าเป็นโสตปสาทรูป ก็เป็นรูปที่มีลักษณะที่ใสพิเศษสามารถรับกระทบเฉพาะเสียงเท่านั้น แต่ละปสาทรูป ก็มีคุณสมบัติของตน ๆ

จักขุใดเป็นปสาทรูป อาศัยมหาภูตรูป ๔

นี่ก็แสดงว่า ขณะใดที่จักขุปสาทรูปเกิดขึ้น จะเกิดขึ้นลอย ๆ โดยไม่อาศัยมหาภูตรูป ๔ ไม่ได้ เพราะเหตุว่ามหาภูตรูป ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ย่อมเป็นประธาน และรูปอื่นอีก ๒๔ รูป เป็นรูปที่อาศัยเกิดกับมหาภูตรูปทั้งสิ้น แม้จักขุปสาทรูปที่กำลังกระทบกับรูปารมณฺ์ในขณะนี้ ก็ต้องอาศัยเกิดกับมหาภูตรูป ๔

จักขุใดเป็นปสาทรูป อาศัยมหาภูตรูป ๔ นับเนื่องในอตภาพ เป็นสิ่งที่เห็นไม่ได้ แต่กระทบได้

นี่คือลักษณะของสิ่งซึ่งกำลังมีอยู่ในขณะนี้ คือ ไม่มีใครที่สามารถจะมองเห็นจักขุปสาทรูปได้ แต่จักขุปสาทรูปเป็นรูปที่กระทบได้ ไม่ใช่กระทบทางกาย แต่กระทบกับรูปารมณฺ์ รูปที่ปรากฏทางตา ถ้าไม่กระทบกับจักขุปสาทรูป รูปที่ปรากฏทางตาก็ปรากฏไม่ได้ เพราะฉะนั้นจักขุปสาทรูปเป็นรูปที่กระทบได้ แต่เห็นไม่ได้

ที่เข้าใจว่า เห็นตา ขณะนี้ก็ต้องรู้ตามความเป็นจริงว่า ไม่มีวันที่จะมองเห็น จักขุปสาทรูปได้เลย ทุกอย่างที่ปรากฏทางตา เป็นเพียงสิ่งที่เป็นรูปารมณฺ์ เป็นรูปที่ปรากฏให้เห็นทางตา แต่ปสาทรูปซึ่งเป็นรูปที่กระทบกับรูปารมณฺ์นั้น เห็นไม่ได้ แต่ว่ากระทบได้

สัตว์นี้เห็นแล้ว

ทุกท่าน ทุกคน ที่มีจักขุปสาท เห็นแล้ว ในอดีต หรือเห็นอยู่ คือกำลังเห็น ในขณะนี้ หรือจักเห็น หรือพึงเห็น ซึ่งรูปอันเป็นสิ่งที่เห็นได้ และกระทบได้ด้วยจักขุใด อันเป็นสิ่งที่เห็นไม่ได้ แต่กระทบได้ นี้เรียกว่า จักขุบ้าง จักขายตนะบ้าง จักขุธาตุ บ้าง จักขุนทรีย์บ้าง โลกบ้าง ทวารบ้าง สมุทรรบ้าง ปณฺทระบ้าง เขตบ้าง วัตถุบ้าง เนตรบ้าง นัยนะบ้าง ผังนี้บ้าง บ้านว่างบ้าง รูปทั้งนี้ เรียกว่า “จักขายตนะ”

ที่กำลังมีอยู่นี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงโดยนัยต่าง ๆ เพื่อที่จะให้ระลึกถึง ลักษณะของสภาพธรรม ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ในขณะที่กำลังเห็น ไม่ว่าจะอยู่ในที่ไหนก็ตาม ให้รู้ว่า รูปที่ปรากฏทางตา กระทบกับจักขุปสาท แล้วก็ปรากฏ การเห็นสิ่งที่กำลังปรากฏทางตาขึ้น

จักขุ

สำหรับข้อความที่อธิบายความหมายของพยัญชนะต่าง ๆ ของจักขุ มีคำอธิบายว่า ในพระบาลี มีคำว่า “ด้วยจักขุใด” เป็นต้น มีความย่อดังต่อไปนี้

สัตว์นี้เห็นแล้วในอดีต

ไม่ใช่เฉพาะตัวท่าน ใครที่ไหน ขณะไหน ก็ตาม จะเป็นโลกนี้ โลกไหน ก็ตาม ในอดีตเนิ่นนาน มาสักเท่าไรก็ตาม

สัตว์นี้เห็นแล้วในอดีต หรือเห็นอยู่ในปัจจุบัน หรือจักเห็นในอนาคต ซึ่งรูป มีประการดังกล่าวแล้วนี้ ด้วยจักขุใด อันเป็นกรณี คือ เป็นเหตุ ถ้าว่าสัตว์นี้พึงมีจักขุไม่แตกทำลาย เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็จักพึงเห็นรูป อันถึงคลองด้วยจักขุนี้ หรือเห็นแล้ว ซึ่งรูป

อดีต ด้วยจักขุส่วนอดีต หรือเห็นอยู่ซึ่งรูปปัจจุบัน ด้วยจักขุส่วนปัจจุบัน หรือจักเห็นซึ่งรูปอนาคต ด้วยจักขุส่วนอนาคต

แค่นี้ก็ทำให้ระลึกได้ ถึงความไม่เที่ยงของจักขุประสาทในขณะนี้ว่า กำลังเกิดดับ ที่เห็นแล้วเป็นอดีต ทั้งสิ่งที่ปรากฏทางตา และทั้งจักขุประสาทเองก็ดับไปด้วย เพราะฉะนั้นที่กำลังเห็นเดี๋ยวนี้ ก็เป็นรูปารมณฺ์ ซึ่งกำลังปรากฏในขณะนี้ พร้อมทั้งจักขุประสาท ซึ่งกำลังมีอยู่ คือยังไม่ได้ดับไป และขณะนี้เอง จักขุประสาทและรูปารมณฺ์ก็กำลังเกิดดับ ที่เป็นอดีต ก็เป็นอดีตแล้ว ที่กำลังเป็นปัจจุบันในขณะนี้ ควบต่อไป ขณะต่อไป ก็เป็นอดีตแล้ว และสิ่งที่กำลังเห็นในขณะนี้ ก็เป็นอนาคตสำหรับอดีตเมื่ออีกนี้

เพราะฉะนั้นทั้งจักขุประสาท และทั้งรูปารมณฺ์ในขณะนี้ กำลังเกิดดับ

สัตว์นี้พึงเห็นรูปที่มาสู่คลองด้วยจักขุ

ในพระบาลีนี้ มีคำ ปริกัป ดังนี้ว่า ถ้ารูปนั้นพึงมาสู่คลองแห่งจักขุไซรั สัตว์นี้ก็พึงเห็นรูปนั้นด้วยจักขุ

ไม่มีใครจะบังคับว่า ไม่ให้เห็นสิ่งที่ปรากฏเฉพาะหน้า ทางตา ที่กระทบกับจักขุประสาท เวลาที่ฟ้าแลบ ไม่ได้มีใครจงใจ ตั้งใจ หรือว่ารู้ล่วงหน้าก่อนว่า ฟ้าจะแลบขณะใด แต่กระนั้นถ้ารูปนั้นมาสู่คลองแห่งจักขุ คือ กระทบกับจักขุประสาทเมื่อไร ก็มีการเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตาในขณะนั้น หรือว่าถ้าต้องการเห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด ก็หันจักขุประสาทไปสู่สิ่งนั้น ก็ย่อมจะมีการเห็นสิ่งนั้น เพราะเหตุว่ารูปนั้นกระทบกับจักขุประสาท

นี่เป็นสิ่งที่ เป็นปกติในชีวิตประจำวัน เพราะเหตุว่าจักขุประสาทเป็นรูปที่กระทบกับรูปารมณฺ์ที่ปรากฏทางตา เมื่อมาสู่คลองแห่งจักขุ คือ อยู่เฉพาะหน้า หรือว่ากระทบกับจักขุประสาท ก็จะต้องมีการเห็น

นี้เรียกว่า “จักขุ” บ้าง ด้วยอรรถว่า ปัญญาการเห็น

หมายความว่า ถ้าไม่มีจักขุแล้ว ไม่สามารถที่จะมีการเห็นได้

นี้เรียกว่า “จักขายตนะ” บ้าง ด้วยอรรถว่า เป็นถิ่นที่เกิด และเป็นที่พักแห่งธรรม มีผัสสะ เป็นต้น

ที่เป็นจักขายตนะ เพราะเหตุว่าจักขุวิญญาณที่ทํากิจเห็น ไม่ได้เกิดที่อื่น แต่เกิดที่จักขุปสาทในขณะที่กำลังเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา

โดยชื่อ โดยพยัญชนะ ไม่สงสัยเลย เข้าใจลักษณะของจักขุวิญญาณ ซึ่งเป็นสภาพเห็น หรือรู้สิ่งที่ปรากฏทางตา เกิดพร้อมกับเจตสิก ๗ ดวง แล้วกัณฑ์ที่จักขุปสาท ในขณะที่กำลังเห็นในขณะนี้ แต่ว่าลักษณะจริง ๆ ของจักขุวิญญาณ ซึ่งเป็นสภาพรู้ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ที่กำลังเห็น

นี่เป็นสิ่งที่ประโยชน์ของการที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเรื่องของทวาร ทางที่จิตจะเกิดขึ้น รู้อารมณ์ต่าง ๆ เพื่อที่จะให้รู้ลักษณะสภาพของจิต ซึ่งเป็นสภาพรู้ หรือธาตุรู้ ในขณะที่กำลังเห็น ที่จักขุปสาท มิฉะนั้นแล้วก็จะปนกับทางใจทันที

เห็นคน มีการระลึกรู้ลักษณะของสภาพที่ปรากฏ ที่จักขุปสาท และจักขุวิญญาณ เห็นที่จักขุปสาท เพราะฉะนั้นจึงไม่ปรากฏว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน เพราะเหตุว่าขณะนั้นเป็นแต่เพียงสภาพเห็น หรือสภาพที่รู้สิ่งที่ปรากฏทางตา

แต่เวลาที่ไม่รู้อย่างนี้ ไม่ได้ศึกษาอย่างนี้ เรื่องของ “ทวาร” ทางรู้อารมณ์ของจิต โดยละเอียด จะไม่รู้เลยว่า จิตเกิดดับสืบต่อทางจักขุทวาร เมื่อจิตเกิดขึ้นเห็นรูปอารมณ์ดับไปแล้ว ภวังคจิตเกิดสืบต่อ แล้วจิตทางมโนทวารก็เกิดขึ้นรู้สิ่งที่ปรากฏทางจักขุทวาร สืบต่อจากทางจักขุทวาร

นี่เป็นการเกิดดับสืบต่ออย่างรวดเร็วมาก เพราะฉะนั้น จึงควรที่จะได้ทราบประโยชน์ของการที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเรื่องของทวารโดยละเอียด เพื่อไม่ให้ปะปนกันระหว่างจักขุทวารและมโนทวาร โสททวารและมโนทวาร ฌานทวารในขณะที่กลืนปรากฏและมโนทวารซึ่งเกิดสืบต่อ ชิวหาทวารในขณะที่รสปรากฏและมโนทวารซึ่งเกิดสืบต่อ หรือ ทางกายที่กระทบสัมผัสเย็น ร้อน อ่อน แข็ง ทางกายทวาร ดับไปแล้วทางมโนทวารเกิดสืบต่อ

ถ้าไม่ศึกษาโดยละเอียด ก็จะไม่รู้ว่า ทวารแต่ละทวารย่อมกระทำกิจต่าง ๆ กัน

จักขุธาตุ-จักขุนทรีย์-โลก-ทวาร-สมุทระ-ปณฺฑระ-เขต-วัตถุ-เนตร-นัยนะ

ข้อความต่อไปมีว่า

นี้เรียกว่า “จักขุธาตุ” บ้าง ด้วยอรรถว่า เป็นสภาพว่างเปล่า และไม่ใช่สัตว์

นี้เรียกว่า “จักขุนทรีย์” บ้าง ด้วยอรรถว่า ให้กระทำความหมายว่า เป็นใหญ่ใน

ลักษณะ คือ การเห็น

นี้เรียกว่า “โลก” บ้าง ด้วยอรรถว่า ต้องแตกย่อยยับ

นี้เรียกว่า “ทวาร” บ้าง ด้วยอรรถว่า เป็นเครื่องเข้าไป

นี้เรียกว่า “สมุทระ” บ้าง ด้วยอรรถว่า อันใคร ๆ พึงให้เต็มไม่ได้

นี้เรียกว่า “ปณฺฑระ” บ้าง ด้วยอรรถว่า บริสุทธิ

นี้เรียกว่า “เขต” บ้าง ด้วยอรรถว่า เป็นที่เกิดมากมายแห่งธรรม มีผัสสะเป็นต้น

นี้เรียกว่า “วัตถุ” บ้าง ด้วยอรรถว่า เป็นที่ตั้งอาศัยแห่งธรรม มีผัสสะเป็นต้น

เหล่านั้นแหละ

นี้เรียกว่า “เนตร” บ้าง ด้วยอรรถว่า ชี้ให้เห็นที่เรียบและที่ขรุขระนำร่างกายไป

นี้เรียกว่า “นัยนะ” บ้าง ด้วยอรรถว่า นั้นแหละ

นี้เรียกว่า “ผังนี้” บ้าง ด้วยอรรถว่า นับเนื่องในกายของตน

นี้เรียกว่า “บ้านว่าง” บ้าง ด้วยอรรถว่า เป็นของสาธารณะแก่สัตว์ส่วนมาก และ

ด้วยอรรถว่า หาเจ้าของมิได้

ทำอย่างไรจึงจะไม่เห็นภาพต่างๆ ในขณะที่หลับตาทำอานาปานสติ

ผู้ถาม ที่อาจารย์กล่าวว่า จักขุวิญญาณกระทบกับรูปารมณฺ์ จึงจะเกิดการเห็น
ใช่ใหมครับ

สุ. ขณะนี้ที่กำลังเห็นคะ

ผู้ถาม ขณะที่ทำสติปัฏฐานระลึกถึงสภาพปรากฏในขณะนั้นว่า ลมหายใจ
เข้าออกทางจมูก ทั้งที่เราหลับตาก็เห็นสี หรือภาพนิมิตอะไรต่าง ๆ การเห็นเช่นนี้จะเป็น

เรื่องของจักขุวิญญาณได้หรือไม่ เพราะตาหลับ เมื่อตาหลับแล้ว จักขุวิญญาณไม่ได้กระทบกับรูปารมณฺ์ ภาพที่เกิดเช่นนี้ เป็นจิตเห็นหรืออะไรกันครับ

ส. เวลาฝัน ซึ่งฝันกันทุกคน ทุกคืน เป็นจักขุวิญญาณที่เห็นสิ่งที่ปรากฏทางตาหรือเปล่า ก่อนที่จะเข้าใจเรื่องนั้น ควรที่จะได้เข้าใจตามปกติ เพราะว่าปกติไม่ได้ทำสมาธิ กำหนดลมหายใจ ไม่มีการเห็นสิ่งต่าง ๆ พิเศษแปลกไปจากปกติ ควรที่จะได้พูดถึงชีวิตปกติประจำวันว่า ในขณะที่กำลังเห็นอย่างในขณะนี้ กับในขณะที่กำลังฝันเห็นสิ่งต่าง ๆ เพราะว่าทุกคนก็ฝันกันทุกคืน ในขณะที่กำลังฝันอย่างนั้น เป็นจักขุวิญญาณที่เห็นสิ่งที่ปรากฏทางตาหรือเปล่า

ผู้ถาม จักขุมันหลับไปแล้วนี้ จะเห็นยังง

ส. ไม่ใช่ ใช่ไหมคะ

ผู้ถาม ครับ ไม่ใช่

ส. เพราะฉะนั้นถ้าไม่อบรมเจริญสติปัฏฐาน จะไม่ทราบเลยว่า ความฝันทั้งหมด คือ การคิดนึกถึงสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเห็น ทางตา ได้ยินทางหู ได้กลิ่นทางจมูก ลิ้มรสทางลิ้น และกระทบสัมผัสทางกาย ที่ผ่านมาแล้วในวันหนึ่ง ๆ แต่เพราะเยื่อใยที่ยังไม่หมด ไม่เคยมีใครหมดเยื่อใยในสิ่งที่ปรากฏทางตาที่ได้เห็นแล้ว เพราะเหตุว่าถึงเห็นแล้วก็ยังคิดถึงอีก ในวันหนึ่ง ๆ คิดถึงสิ่งต่าง ๆ มากมาย แม้ว่ากำลังนั่ง และเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา แต่ใจคิดถึงอย่างอื่น

ผู้ถาม ถ้าเช่นนั้นก็หมายความว่า การเห็นภาพต่าง ๆ ในขณะที่ทำสติปัฏฐานนั้น เป็นสิ่งที่ยกยอดมาจากการเห็นประจำวันใช่ไหม

ส. เกิดจากการสะสมของจิต ซึ่งประสบพบเห็นสิ่งต่าง ๆ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และเจตสิกต่าง ๆ ซึ่งเป็นสังขารขันธ์ ก็ปรุงแต่งให้จิตต่อ ๆ ไปเกิดขึ้น

ผู้ถาม สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ทำอย่างไรจึงจะหายไป ได้ หายจากภาพที่เห็นไปได้

ส. เวลานี้ไม่เห็นแล้ว เวลานี้ไม่ต้องทำอะไร ก็ไม่เห็นสิ่งนั้นแล้ว เพราะกำลังเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา

ผู้ถาม ที่ผมเรียนถามอาจารย์ หมายความว่า สีต่าง ๆ ที่ปรากฏในขณะที่เราหลับตาทำสติปัฏฐานระลึก

ส. ขอประทานโทษ นั้นไม่ใช่ทำสติปัฏฐานแน่ค่ะ

ผู้ถาม ทำอะไรครับ

ส. ทำอะไร ที่มีอะไรปรากฏ ซึ่งไม่ใช่การระลึกรู้ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏทางตาในขณะนี้ ตามปกติ

ผู้ถาม ระลึกรู้ลมหายใจเข้าออก ที่ผ่านจมูก ผ่านเพดานไป

ส. ขอประทานโทษค่ะ เวลานี้ทางตากำลังเห็น สติปัฏฐาน คือ อย่างไรทางหูกำลังได้ยิน สติปัฏฐาน คือ อย่างไร

ผู้ถาม ที่ผมถามอาจารย์ หมายถึงในขณะที่หลับตา

ส. ไม่ต้องหลับค่ะ ถ้าจะเข้าใจสติปัฏฐาน ก็ในขณะที่กำลังเห็น สติปัฏฐาน คือ อย่างไร

ผู้ถาม ทำได้ทั้ง ๒ วิธี ใช่ไหม ที่อาจารย์เคยบอกว่า สติปัฏฐานนี้กำหนดลมหายใจเข้าออกทางจมูก

ส. สติปัฏฐานมี กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ฌมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

สติปัฏฐานไม่มีการเจาะจง ไม่มีการเลือก แต่ว่าขณะใดที่สติเกิด เพราะฟังเรื่องสติปัฏฐานจนมีความเข้าใจที่ถูกต้อง เป็นปัจจัยปรุงแต่งเป็นสังขารขั้นนี้ ให้สติระลึกได้ รู้ว่าขณะนี้กำลังมีสภาพธรรมกำลังปรากฏ โดยไม่ต้องเลือกเลย แล้วแต่สติจะระลึก รู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏตามปกติในขณะนี้ ทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย หรือทางใจ ไม่ได้บอกให้ไปทำอานาปาอะไร ต้องเข้าใจอย่างนี้

ผู้ถาม ผมอยากจะเรียนถามการกำหนดลมหายใจเข้าออก ที่ระลึกรู้ว่า ลมกระทบจมูกหรือเพดานก็ตาม เป็นอานาปานสติ ไม่ใช่สติปัฏฐานเช่นนั้นหรือ ที่ผมเรียนถาม คือ ผมไม่ทราบข้อแตกต่าง การกำหนดลมหายใจเข้าออก

ส. กรุณาฟังอีกครั้งหนึ่ง กำลังเห็น สติปัฏฐาน คือ อย่างไร ทางตา เข้าใจดี หรือยัง

ผู้ถาม เข้าใจครับ

ส. เข้าใจนะคะ ทางหูกำลังได้ยิน สติปัฏฐาน คือ อย่างไร ทางจมูกกำลังได้กลิ่น สติปัฏฐาน คือ อย่างไร ทางลิ้นที่กำลังรับประทานอาหารทุกวัน เข้าบ้าง กลางวันบ้าง เย็นบ้าง สติปัฏฐาน คือ อย่างไร ทางกายที่กำลังมีการกระทบสัมผัส ขณะหนึ่งขณะใด สติปัฏฐาน คือ อย่างไร ทางใจที่กำลังคิดนึกหลังจากที่ได้ยินแล้วในขณะนี้ สติปัฏฐาน คือ อย่างไร

ถ้าเข้าใจดีแล้ว ก็จะไม่พูดถึงเรื่องลมหายใจ เพราะอะไร ทำไมจึงไม่พูดเรื่องลมหายใจ เพราะลมที่ปรากฏที่จมูก ก็เป็นเพียงลม เช่นเดียวกับลมอื่นที่ปรากฏที่กายที่อื่น ไม่ว่าจะกระทบส่วนใดส่วนหนึ่ง ก็เป็นแต่เพียงรูปธรรม ซึ่งมีลักษณะเย็น หรือร้อน อ่อน หรือแข็ง ตึงหรือไหว

เพราะฉะนั้นไม่มีการมุ่งเจาะจงกำหนดลมหายใจ แต่ถ้าลมหายใจจะเกิดขึ้นปรากฏ ขณะนั้นสติจะระลึกรู้ ก็ไม่ต่างกับลมที่กระทบกับส่วนหนึ่งส่วนใดของกายในขณะนี้ ทุกท่านอาจจะมีการกระทบลมที่ส่วนหนึ่งส่วนใดของกาย หรือว่าอาจจะมีลมหายใจปรากฏกระทบช่องจมูก ก็เป็นแต่เพียงรูปชนิดหนึ่ง ก็ไม่ต้องไปเจาะจงอะไรที่จะให้เกิดเห็นอะไรขึ้นมา นั่นจึงจะเป็นการเจริญสติปัฏฐาน

ผู้ถาม คือ การกำหนดอย่างว่า ก็ไม่ได้หมายความว่าเจาะจง มันเกิดขึ้นเอง

ส. ก็ไม่มี ขณะนี้มีไหม

ผู้ถาม หมายความว่าขณะที่หลับตา

ส. หลับตา มีไหม เดียวนี้

ผู้ถาม พูดถึงขณะที่เจริญครับ

ส. ก็ระลึก ระลึกรูปธรรมดา ถ้าเป็นสติปัฏฐานจริงๆ มีแต่ของจริงที่กำลังปรากฏทางหนึ่งทางใดใน ๖ ทวารตามความเป็นจริง คือ ทางตา สีสันวรรณะกำลังปรากฏ ทางหู เสียงกำลังปรากฏ ทางจมูก กลิ่นกำลังปรากฏ ทางลิ้น รสกำลังปรากฏ ทางกาย โผฏฐัพพะ เย็นหรือร้อน อ่อนหรือแข็ง ตึงหรือไหว กำลังปรากฏ ไม่ต้องตื่นเต้น

หวั่นไหวกับลมหายใจอะไรเลย เพราะเหตุว่าเป็นแต่เพียงรูปซึ่งกระทบกับกาย กระทบกับกายปสาทเท่านั้น

ผู้ถาม รูปกระทบกาย จะถือว่าเป็นสติปัฏฐานได้ไหม ที่ผมเรียนถามเพราะผมไม่ทราบ

ส. แล้วแต่ จะทำสมาธิหรือจะอบรมเจริญปัญญา

ผู้ถาม อบรมเจริญปัญญาครับ

ส. ถ้าอบรมเจริญปัญญา ปัญญาจะค่อย ๆ เกิดขึ้นจากการฟัง เพราะฉะนั้นถ้ายังไม่เข้าใจ อย่าทำอะไรเป็นอันขาด เพราะเหตุว่าต้องทำผิด ในเมื่อยังไม่มีความเข้าใจ และถ้าทำอย่างหนึ่งอย่างใด ก็ทำด้วยความไม่รู้ ก็ทำผิด เพราะเหตุว่าไม่เข้าใจ

เพราะฉะนั้นการอบรมเจริญปัญญา ที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ และรู้ว่าขณะใดสติเกิด ขณะใดหลงลืมสติ และรู้สิ่งที่กำลังปรากฏจริง ๆ เป็นของจริงในขณะนี้ ถ้าหลับตาในขณะนี้ และสัมผัสระลึกถึงลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ ก็เป็นของจริงตามปกติ นั่นจึงจะเป็นสติปัฏฐาน

ถ้าไม่ใช่ของจริงตามปกติ ไม่ใช่สติปัฏฐาน สติปัฏฐานต้องรู้ของจริงที่กำลังปรากฏ ไม่ใช่ทำให้สติระลึก แล้วแต่สติจะเกิดหรือไม่เกิด แล้วก็ไม่อยากให้เห็นสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น ถึงได้ถามว่าทำอย่างไรจึงจะหายไป ก็ไม่ต้องไปทำอย่างที่เคยทำ เพราะว่าทำแล้วก็เกิด ไม่ทำก็ไม่เกิด แต่ว่าระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมตามปกติ จะไม่มีสิ่งที่ผิดปกติเกิดขึ้น

ปสาทรูปเห็นไม่ได้ แต่กระทบรูปได้ แล้วรู้ปสาทรูปได้หรือไม่

ผู้ถาม ปสาทรูปเห็นไม่ได้ แต่กระทบได้ ผมอยากถามอาจารย์ว่า รู้ปสาทรูปได้ไหมครับ

ส. แล้วแต่สติจะระลึกได้ไหม

ผู้ถาม สติระลึก แต่ไม่เคยรู้สึกที่

ส. เพราะไม่ได้ระลึกที่ลักษณะของปสาทรูป

ผู้ถาม ระลึกครับ

ส. นึกถึง ไม่ใช่ระลึกลักษณะของปสาทรูป

ผู้ถาม ลักษณะมีอะไรบ้างครับ

ส. เป็นสภาพธรรมที่มีลักษณะกระทบกับรูปารมณ

ผู้ถาม อย่างเดียวหรือครับ

ส. แน่นอนค่ะ

ผู้ถาม ถ้าไม่ได้ยิน ไม่ได้ฟัง ก็เลยระลึก ก็ระลึกที่ตา แล้วก็นึกว่า เห็นก็เป็น จักขุวิญญาณ ไม่ใช่ปสาทรูป เพราะฉะนั้นที่ว่าจะรู้จักปสาทรูป ปัญญาจะต้องถึงขั้นไหน ถึงจะรู้ปสาทรูปได้

ส. ทำไมถึงตั้งใจเจาะจงอีกแล้ว จะรู้โน้น จะรู้นี้ จะรู้นั้น แล้วสิ่งที่กำลัง ปรากฏทางตาในขณะนี้ไม่สนใจเลย แต่ว่าอยาการู้ลักษณะของรูปซึ่งสนใจ

ลักษณะของจักขุปสาทรูป

ขอกล่าวถึงลักษณะเป็นต้นของ “จักขุ” เพื่อที่จะได้ทราบว่า จักขุปสาทรูปมี ลักษณะอย่างไร ที่กล่าวว่าระลึก แต่ไม่รู้ เพราะเหตุว่าไม่ได้ระลึกลักษณะของจักขุ ปสาทรูป เพียงแต่นึกถึงลักษณะของจักขุปสาทรูป

ข้อความในอัฐสาลินี แสดงลักษณะเป็นต้นของ “จักขุ” มีข้อความว่า

“จักขุ” มีความเป็นปสาทแห่งภูตรูป อันควรแก่การกระทบรูป ซึ่งหมายความว่า รูปารมณ มีสีสังวรณะต่าง ๆ ที่ปรากฏทางตา

ถ้าพูดถึงสีสังวรณะ ก็อย่าคิดถึงสีแดง สีเขียว สีเหลืองอะไร เพราะเหตุว่าทรง แสดงศัพท์ไว้หลายศัพท์ เพื่อที่จะให้เข้าใจว่า แม้ว่าจะกล่าวว่า แสง หรือแม้จะกล่าวว่า สี ก็ตาม ก็หมายความว่าสภาพธรรมที่ปรากฏทางตา

เช่น ในขณะนี้ ในห้องนี้ มีแสง หรือมีสี แสงมีไหมคะ ถ้าไม่มี ก็ไม่เห็น ใช่ไหมคะ แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องนึกถึงแสง หรือว่านึกถึงสี เขียว แดง ดำ ต่าง ๆ แต่สิ่งที่ปรากฏทาง

ตา ยังไม่ทันต้องนึกถึงคำว่า แสง หรือสี แต่ว่าไม่ว่าจะแสง หรือสี ก็ตาม ปราภฏทางไหน ไม่ปราภฏทางหู ไม่ปราภฏทางจมูก ไม่ปราภฏทางลิ้น ไม่ปราภฏทางกาย แต่ปราภฏทางตา

เพราะฉะนั้นก็ไม่ต้องสงสัย หรือกังวลจนเกินไปนัก ในเรื่องคำที่เคยใช้ หรือว่า เคยเข้าใจ เช่น จะใช้แสงดี หรือจะใช้สีดี หรือว่าจะใช้วัณณะ หรือจะใช้คำว่า รูปะ หรือจะใช้คำว่า รูปารมณฺ์ หมายความว่าถึงสิ่งที่ปราภฏทางตา แล้วแต่ว่าวิชาการสาขาไหนจะใช้ศัพท์อะไรก็ตามแต่ แต่สภาพธรรมที่เป็นจริง คือ มีสภาพธรรมที่กำลังปราภฏทางตา เพราะกระทบกับจักขุปสาท

ด้วยเหตุนี้ “จักขุ” มีความเป็นปสาทแห่งภุตรูป อันควรแก่การกระทบรูป คือ รูปารมณฺ์ หรือสิ่งที่ปราภฏทางตา เป็นลักษณะบ้าง มีความเป็นปสาทแห่งภุตรูป อันมี สมุฏฐานแต่กรรม ซึ่งมีความประสงค์จะดู เป็นเหตุ เป็นลักษณะบ้าง

อันนี้แสดงจนกระทั่งถึงสมุฏฐานที่ก่อตั้งให้เกิดจักขุปสาทว่า มีสมุฏฐานแต่กรรม ซึ่งมีความประสงค์จะดู เป็นเหตุ เป็นลักษณะ

ทุกท่านมีความประสงค์ที่จะดู ยังไม่มีความประสงค์ที่จะพ้นจากรูปทั้งหมด ให้ เหลือแต่เฉพาะอรูป คือ นามขันธ์ เพราะฉะนั้นก็ต้องเกิดในภุมิที่มีขันธ์ ๕ คือ ต้องมี ทั้งนามและรูป เกิดขึ้นพร้อมกัน และอาศัยกันเป็นไป ไม่มีใครในโลกนี้ ในภุมินี้ ซึ่งเป็น ภุมิของขันธ์ ๕ ที่จะเกิดมา แล้วปราศจากรูป มีแต่เฉพาะนาม

เพราะฉะนั้นนามธรรมและรูปธรรม อาศัยกันและกัน เพราะแม้ว่าจิตจะเป็น สภาพรู้ แต่เมื่อไม่มีจักขุปสาท ไม่อาศัยจักขุปสาท ก็ไม่เห็นอะไร ถ้าไม่มีรูป คือ โสต ปสาท ก็จะได้ยินอะไร

เพราะฉะนั้นจักขุปสาท ขณะนี้ที่กำลังเห็น เป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่ง เป็นปัจจัย โดยเป็นนิสสยปัจจัย เป็นปัจจัยซึ่งเป็นที่อาศัย เป็นอินทริย์ เพราะเหตุว่าเป็นใหญ่ เป็น ประธานในการที่จะให้เกิดการเห็นสิ่งที่ปราภฏทางตา

มีความชักมาที่รูป เป็นรสะ คือ เป็นกิจ มีความเป็นที่รองรับแห่งจักขุวิญญาณ เป็นปัจจุภุมุฏฐาน คือ เป็นอาการปราภฏ มีภุตรูปอันเกิดแต่กรรมซึ่งมีความประสงค์จะดู เป็นเหตุ เป็นปทัฏฐาน

นี่คือ ลักษณะของจักขุปสาท ซึ่งจะรู้ลักษณะของจักขุปสาทได้ตรงตามความเป็นจริง โดยความเป็นปสาทแห่งภูตรูป อันควรแก่การกระทบกับรูป เป็นลักษณะ ไม่ใช่กระทบอย่างอื่นเลย ในขณะที่กำลังเห็น ในขณะนี้เอง มีจักขุปสาทซึ่งกระทบกับรูป เพราะฉะนั้นจึงเป็นรูปที่กระทบได้ แต่เห็นไม่ได้

อบรมปัญญาไม่ใช่เพียงคิดนึกตาม แต่ที่ฟังเพื่อให้เห็นสภาพธรรม

ส. จะอบรมเจริญปัญญาอย่างไร ไม่ใช่เพียงคิดนึกตาม แต่ว่าที่ฟังนี้ เพื่อให้เห็นสภาพธรรมที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ให้รู้ลักษณะที่ต่างกันของนามธรรมและรูปธรรม ในขณะที่กำลังเห็นเสียก่อน ถ้ายังไม่รู้ลักษณะที่ต่างกันของนามธรรมและรูปธรรมที่กำลังเห็น ก็อย่าไปเจาะจงที่จะรู้ลักษณะของรูปหนึ่งรูปใด หรือนามหนึ่งนามใด

เช่น บางท่านอาจจะอยาการู้ลักษณะของผัสสะเจตสิก ซึ่งเกิดพร้อมกับจักขุวิญญาณที่เห็น นั่นก็ยังคงเป็นข้อ เพราะเหตุว่าถึงแม้ว่าสภาพธรรมที่เป็นผัสสะมีจริง แต่เมื่อไม่รู้ลักษณะที่ต่างกันของนามธรรมและรูปธรรมเสียก่อน จะรู้ได้อย่างไรว่าลักษณะไหนเป็นผัสสะ เพราะเหตุว่าผัสสะ ไม่ใช่รูปกระทบรูป แต่ผัสสะเป็นนามธรรมเป็นเจตสิก เป็นสภาพธรรมที่เกิดกับจิต ทำกิจกระทบอารมณ์ ที่จิตเกิดขึ้น เห็น หรือได้ยิน หรือได้กลิ่น หรือลิ้มรส หรือรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส หรือคิดนึก

เพราะฉะนั้นก็ไม่มี การเจาะจงที่จะรู้ลักษณะของนามหนึ่งนามใดโดยเฉพาะ หรือว่ารูปหนึ่งรูปใดโดยเฉพาะ แต่ในขณะที่เห็นนี้ ไม่หลงลืมที่จะพิจารณาน้อมที่จะรู้ว่าสภาพรู้ไม่ใช่สิ่งที่กำลังปรากฏทางตา

ขณะนี้มิใช่สิ่งที่ปรากฏทางตา

ผู้ถาม ครั้งแรกที่พอเห็นภาพ เช่น เห็นผู้หญิงคนหนึ่ง สิ่งแรกที่เห็น อย่างที่อาจารย์บอกว่า ไม่จำเป็นต้องบอกว่า เป็นสี หรือว่าเป็นอะไร พอเห็นตอนแรก ก็บอกว่า

เป็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ใช่ว่าใหม่ ว่าเป็นลักษณะ

สุ. ตามความเป็นจริงเป็นอย่างนั้น หมายความว่า ขณะนี้กำลังมีสิ่งที่ปรากฏทางตา

ผู้ถาม ที่นี้ขอเรียนถามอาจารย์ คำว่า “ผัสสะ” ตอนไหนครับที่เป็น “ผัสสะ”

สุ. การศึกษาธรรมต้องละเอียด และช้า ๆ หน่อย อย่างที่ได้กล่าวมาถึงเมื่อ ก็นี่ว่า ขณะนี้มีสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา หยุดอยู่เพียงแค่นี้ พิจารณาให้เข้าใจ ความหมายที่ว่า ขณะนี้มีสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา จริงไหม

ผู้ถาม ใช่ครับ

สุ. ยังไม่เป็นอย่างหนึ่งสิ่งใด เพราะฉะนั้นอย่าลืมว่า ตามความเป็นจริงซึ่งทุกคนข้ามไปว่า เห็นคน เห็นสัตว์ เห็นวัตถุสิ่งต่าง ๆ เพราะลืมความจริงว่า ขณะนี้มีสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา เท่านั้นเอง นี่คือการที่จะค่อย ๆ รู้ลักษณะของสภาพธรรม ที่กำลังปรากฏตามความเป็นจริงแต่ละทางว่า สิ่งทีปรากฏทางตา มี อย่าข้ามไป และอย่าหลงลืม จนกระทั่งยึดถือสัญญา อากาโร ที่เกิดดับสืบต่อกันปรากฏว่า เป็นวัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือเป็นสัตว์ เป็นบุคคล แต่ควรที่จะมีสติระลึกได้ ยังคิด ที่จะรู้ลักษณะแท้ ๆ ของสิ่งที่กำลังปรากฏว่า ขณะนี้มีสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา เท่านั้นเอง

ถ้ายังไม่รู้อย่างนี้ จะไม่รู้ลักษณะของผัสสะ แต่สามารถที่จะเข้าใจได้ว่า ผัสสะมีจริง มิฉะนั้นแล้วรูปารมณฺจะจะไม่ปรากฏ เพราะเหตุว่าถึงแม้ว่ารูปารมณฺมีจริง สิ่งทีปรากฏทางตามีจริง แต่ขณะใดที่สิ่งนั้นไม่กระทบจักขุปสาท สิ่งนั้นจะไม่ปรากฏทางตา

ผู้ถาม อันนี้ใช่ใหมครับ ที่เรียกว่า “ผัสสะ”

สุ. ค่ะ โดยชื่อ โดยที่จะต้องเข้าใจลักษณะของสภาพธรรมโดยละเอียดว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน แต่ละอย่าง

พอมีสติระลึกก็รู้ว่านี่คือสิ่งที่ปรากฏทางตาใช่หรือไม่

ผู้ถาม โดยปกติ เวลาเราเดินไป เช่น เห็นผู้หญิงคนหนึ่งทีสะดุดตา พอมองปั๊บ สีจําเลยอะไรอย่างนี้ แต่พอมีสติระลึกก็รู้ว่า นี่คือ สิ่งทีปรากฏทางตา ใช่มั้ยครับ

สุ. เพราะฉะนั้นเวลาที่เห็น ก็เลยไปถึงรูปร่างสัณฐานทันที และทางมโนทวารก็รับรู้สิ่งที่ปรากฏทางตาต่อ มีการจำ หมายถึงในลักษณะสัณฐานนั้น แล้วก็รู้ความหมายทันที

เพราะฉะนั้นก็ให้ทราบว่าวันหนึ่ง ๆ ข้ามไป หลงลืมไป ไม่ได้ระลึกว่า มีสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา และถ้าไม่ระลึกอย่างนี้ ก็ไม่มีวันที่จะเห็นจริง ๆ ว่า สิ่งที่ปรากฏทางตาเป็นเพียงสภาพธรรมชนิดหนึ่ง และก็จะไม่เข้าใจถึงอรรถในพระไตรปิฎก ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ไม่ติดในนิमितและอนุพยัญชนะ คือว่าไม่ยึดถือในรูปร่างสัณฐาน และส่วนละเอียดของสิ่งที่ปรากฏ

แต่ถ้าไม่เข้าใจโดยละเอียด ก็จะทำให้คิดว่า พระผู้มีพระภาคตรัสให้ไม่ติด ก็เลยไม่สนใจในรูปร่างสัณฐาน แต่ว่าปัญญาไม่ได้เกิดขึ้น ไม่ได้อบรม ไม่ได้เจริญว่า การที่จะไม่ยึดถือ ไม่ติดในรูปร่างสัณฐานได้จริง ๆ ก็ต่อเมื่อปัญญาค่อย ๆ เจริญขึ้น และค่อย ๆ รู้ขึ้นว่า สิ่งที่ปรากฏทางตา ซึ่งมีจริง และกำลังปรากฏ เป็นเพียงสภาพธรรมชนิดหนึ่งซึ่งปรากฏทางตา แล้วก็ถ่ายถอนความเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน ออกจากสิ่งที่ปรากฏทางตา จึงจะเข้าใจความหมายของคำว่า “อนัตตา” ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ตรงตามความเป็นจริง เพราะเหตุว่าค่อย ๆ อบรมเจริญปัญญาที่จะระลึกได้ ที่จะรู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏทางตาแท้ ๆ ว่า ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน ไม่มีวัตถุสิ่งใดในสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา

ผู้ถาม เข้าใจแล้ว ขอบพระคุณ

อรรถกถาแสดงขัดแย้งกับพระไตรปิฎกหรือไม่

ผู้ถาม ผมสงสัยในอรรถกถา อ่านแล้ว บางทีก็คิดว่า จะไปขัดกับพุทธพจน์หรือไม่ ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ผลของกุศลกรรมนี้ จะต้องให้ผลเป็นสุข แต่ในอรรถกถา สารัตถกปาฐินี มีข้อความตอนหนึ่งบอกว่า พวกมิชฌาทีฏฐิเห็นโบสถ์ก็ดี เห็นพระเจดีย์ก็ดี แล้วไม่ชอบ ปิดตา แสดงความไม่พอใจ แต่ว่าเขาจะชอบหรือไม่ชอบก็

แล้วแต่ แต่ว่าจิตที่เห็นก็เป็นกุศลวิบาก กุศลวิบากนี้ทำให้ท่านไม่ชอบ ต้องปิดตา แสดงว่าไม่เป็นสุขนี่ครับ เพราะฉะนั้นอรรถกถาบทนี้จะขัดกับพุทธพจน์หรือไม่ครับ

สุ. ยาวไปหลายเรื่อง แล้วก็ปนรวมกันหลายทวาร การที่จะเข้าใจสภาพลักษณะสภาพธรรมได้ต้องช้า ๆ หน่อยไถ่คะ แล้วก็ทีละทวารจริง ๆ ถ้าเป็นเรื่องของทวารตา คือ จักขุทวาร ก็อย่าเพิ่งผ่านไปจนกระทั่งถึงมโนทวาร มิฉะนั้นแล้วก็จะไม่เข้าใจลักษณะของจักขุทวาร เพราะเหตุว่ารวมผสมปนกับทางมโนทวารแล้ว

เพราะฉะนั้นการศึกษาเรื่องทวารก็มีประโยชน์ ที่จะทำให้รู้ลักษณะของสภาพธรรม ตรงตามความเป็นจริง ซึ่งจะทำให้สามารถประจักษ์ความเกิดขึ้น และดับไปได้ แต่ต้องมีความเข้าใจถูก แม้แต่สภาพธรรมที่ปรากฏทางตา ไม่ใช่ทางใจ ต่างกันอย่างไร สภาพธรรมที่ปรากฏทางหู ไม่ใช่ทางใจ ต่างกันอย่างไร

เพราะเหตุว่าสภาพธรรม คือ นามธรรม จิตและเจตสิก เกิดดับสืบต่อกันอย่างรวดเร็ว ขณะที่ดูเหมือนนั่งอยู่อย่างนี้ แล้วก็เห็นด้วย ได้ยินด้วย แต่ละทวารที่จิตเกิดขึ้นรู้ อารมณ์ ดับไปอย่างรวดเร็ว แล้วก็สืบต่อกับทางใจ จนกระทั่งไม่สามารถที่จะรู้ลักษณะแท้ ๆ ของจิตที่เกิดขึ้นทางจักขุทวาร เห็นสิ่งที่เพียงปรากฏทางตา ซึ่งไม่เกี่ยวเนื่องกับทางใจเลย ยังไม่ถึงทางใจ

แต่ว่าปกติธรรมดา เวลาที่จักขุทวาร คือ จิตที่เกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางจักขุทวาร ดับหมดไปแล้ว ภาวจิตเกิดต่อคัน

และมโนทวาร คือ จิตที่เกิดขึ้น รับรู้อารมณ์ต่อจากทางจักขุทวาร แต่ว่าขณะนั้นเป็นจิตที่รู้อารมณ์ทางมโนทวาร สืบต่อจากทางจักขุทวาร เป็นไปอย่างรวดเร็วเหลือเกิน จนไม่สามารถที่จะรู้ความต่างกันของจักขุทวารและมโนทวาร โสทวารและมโนทวาร ชิวหาทวารและมโนทวาร ฆานทวารและมโนทวาร กายทวารและมโนทวารได้ จึงอยู่ในโลกของสมมติสัจจะเรื่อยมา

ทั้ง ๆ ที่ทางตา สิ่งที่ปรากฏทางตาเป็นของแท้นั่นเอง เพราะเหตุว่ากำลังปรากฏจะเปลี่ยนสภาพของสิ่งที่ปรากฏทางตาให้เป็นอย่างอื่นไม่ได้ แต่ก็ยังไม่รู้ความจริงของเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตา เพราะเหตุว่าทางใจเกิดขึ้นสืบต่อ รับรู้อารมณ์ที่ปรากฏทางตา

และก็จดจำรูปร่างสัณฐานของสิ่งที่ปรากฏ จนลืมนึกว่า สิ่งที่ปรากฏทางตานั้นเป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตาเท่านั้นจริง ๆ

สติปัญฐานไม่ใช่ไปรู้ลม และเห็นสิ่งต่าง ๆ ที่ผิดจากปกติในขณะนี้ เมื่อไม่รู้ เพราะเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตาเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นวัตถุสิ่งต่าง ๆ นั่นคือ ความไม่รู้ ลักษณะของสภาพธรรมทางตา แต่ว่าสติปัญฐาน คือ ระลึกได้ ที่จะพิจารณาว่า สภาพธรรมทางตากำลังปรากฏ เป็นของจริงอย่างหนึ่ง จนกว่าจะไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ในสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา เมื่อนั้นจึงชื่อว่า รู้ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏทางตา ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง ซึ่งเป็นอนัตตา เพราะไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

แล้วทางตาเปรียบเหมือนสมุทร กว้างใหญ่จริง ๆ ไม่เต็ม สามารถที่จะเห็นถึง พระจันทร์ พระอาทิตย์ ดาวต่าง ๆ ซึ่งอยู่แสนไกล ถ้ามองไปก็กระทบกับจักขุปสาท แล้วก็ปรากฏได้ เพราะฉะนั้นจึงทำให้ดูเหมือนว่า เป็นโลกซึ่งเต็มไปด้วยวัตถุ จักรวาล สัตว์ บุคคลต่าง ๆ เต็มไปหมด

แต่ว่าตามความเป็นจริงแล้ว นึกนึกถึงรูปร่างสัณฐานของสิ่งที่ปรากฏ ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม มีจริง แล้วสมมติเป็นสัตว์บ้าง เป็นบุคคลต่าง ๆ เป็นพระจันทร์ พระอาทิตย์ เป็นดาวต่าง ๆ แต่ถ้ากระทบสัมผัส ทางกาย สิ่งที่ปรากฏ คือ เย็นหรือร้อน อ่อนหรือแข็ง ตึงหรือไหว

เมื่อไม่ประจักษ์การเกิดดับ จึงยึดถือและจำสิ่งที่ปรากฏไว้รวมกัน

และสำหรับผู้ที่ไม่ตรัสรู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริงประจักษ์ว่า เป็น “โลก” คือ แรก เกิดดับอย่างรวดเร็ว ไม่มีสภาพธรรมใดซึ่งเกิดขึ้นแล้วจะไม่ดับไปเลย แต่เมื่อไม่ประจักษ์การเกิดดับ และก็ไม่ได้รู้ความจริงว่า สิ่งที่ปรากฏทางตา ทางจักขุ ทวารแท้ ๆ เป็นอย่างไร ทางมโนทวารก็จดจำสัณฐานของสิ่งที่ปรากฏทางตา จำเสียง สูงต่ำ ซึ่งเป็นคำบัญญัติความหมายอรรถของสิ่งต่าง ๆ ทางหู เป็นเรื่องเป็นราว ทาง จมูก ก็จำกลิ่น รวมกับรูปที่เห็นทางตา

และรสที่ลิ้มทางลิ้น ก็ปรากฏเป็นรสของวัตถุต่าง ๆ เป็นรสเกลือ เป็นรสน้ำตาล เป็นรสผลไม้ นานาชนิด เพราะเหตุว่านึกถึงรูปร่างสัณฐาน นึกถึงกลิ่น แต่ถ้าเป็นแต่เพียงขณะที่กำลังลิ้มรสจริง ๆ ขณะนั้นรสเป็นสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ เกิดขึ้นแล้วดับไป จึงเป็นแต่เพียงรส เป็นสภาพธรรมที่ปรากฏทางลิ้น และที่จะรู้รสได้ ก็เพราะเหตุว่ามีชีวหาปสาท มีรูปซึ่งมีลักษณะพิเศษ ซึ่งสามารถกระทบกับรส ถ้ารูปนั้นไม่มี รสใด ๆ ก็ไม่ปรากฏ เพราะฉะนั้นเวลาที่รสปรากฏ มีลิ้น หรือชีวหาปสาทเป็นที่รองรับให้จิตเกิดขึ้นที่นั่น เพื่อที่จะลิ้มรสที่กระทบกับชีวหาปสาท รสต้องกระทบชีวหาปสาท ถ้ารสไม่กระทบชีวหาปสาท แต่รสกระทบกายปสาทส่วนอื่น จะไม่ปรากฏรสเลย

เพราะฉะนั้นขณะใดที่รสปรากฏ เวลารับประทานอาหารมีรสปรากฏแน่นอน ขณะใดที่รสปรากฏ ให้รู้ว่า ขณะนั้นกระทบกับชีวหาปสาท รสนั้นกำลังกระทบกับชีวหาปสาท จึงปรากฏกับชีวหาวิญญาณ จิตที่ลิ้มรสเกิดที่ชีวหาปสาท ลิ้มรสที่กระทบชีวหาปสาท รสก็ดับ ชิวหาปสาทก็ดับ จิตที่ลิ้มรสก็ดับ แต่ละขณะ

นี่เป็นการรู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง ซึ่งจะรู้ได้ต่อเมื่อจิตเกิดขึ้น รู้อารมณ์ทางทวารต่าง ๆ ถ้าไม่มีทวารต่าง ๆ เลย ไม่มีทางที่จะรู้ลักษณะของจิตซึ่งเป็นสภาพที่รู้แจ้งอารมณ์ แต่ว่าต้องอาศัยรูปด้วย

ในภูมิที่มีขั้น ๕ ต้องอาศัยจักขุปสาท จิตเห็นจึงจะเกิดขึ้นเห็นโลก เห็นรูปารมณ์ เห็นสิ่งที่กำลังปรากฏทางตาได้ ต้องมีโสตปสาทรูป จิตได้ยินจึงจะเกิดขึ้น ได้ยินเสียงได้ ต้องมีฆานปสาทรูป คือ รูปซึ่งสามารถรับกระทบกลิ่น กลิ่นจึงจะกระทบและปรากฏได้ ต้องมีชีวหาปสาทรูปสำหรับกระทบกับรส รสจึงจะปรากฏได้ ต้องมีกายปสาทรูปที่จะรับกระทบกับโณสุพพะ โณสุพพะ คือ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ตึง ไหว จึงจะปรากฏได้

และนอกจากนั้น ก็มีใจที่คิดนึกอยู่ตลอดเวลา หลังจากทางตาเห็น ทางหูได้ยิน ทางจมูกได้กลิ่น ทางลิ้นลิ้มรส ทางกายกระทบโณสุพพะ ทางใจคิดนึกถึงอารมณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้น กาย มีฉะนั้นแล้วไม่มีทางที่จะรู้ลักษณะของจิต ถ้าไม่มีทวาร

ประโยชน์ของการรู้เรื่องทวาร ๒ กับการอบรมเจริญสติปัฏฐาน

ในเรื่องของทวาร ๒

จักขุทวาร กำลังเห็น โสตทวาร กระทบเสียง จิตได้ยินเกิดขึ้นที่โสตปสาท แล้วก็ดับ ดับแล้ว การรู้เรื่องทวารมีประโยชน์กับการอบรมเจริญสติปัฏฐานใหม่ ถ้าจะให้ไปนั่งจดจ้องเป็นสมาธิอยู่ที่ลมหายใจ จะรู้เรื่องทวารใหม่ เมื่อไม่รู้ ก็ย่อมไม่สามารถที่จะประจักษ์ความเกิดขึ้นและดับไป ในขณะที่เห็น ในขณะที่ได้ยิน ในขณะที่ได้กลิ่น ในขณะที่ลิ้มรส ในขณะที่กระทบสัมผัส หรือในขณะที่คิดนึก

ตาเปรียบเหมือนงู

ขอกล่าวถึงคำอุปมาเรื่องของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งท่านผู้ฟังจะได้ทราบถึงชีวิตในวันหนึ่ง ๆ ว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่าอย่างไร

“ตา” เปรียบเหมือน “งู”

คงจะเคยได้ยินคำนี้บ่อย ๆ ข้อความในอรรถกถามีว่า

“งู” ย่อมไม่ชอบอยู่ในที่ ๆ ขึ้นและ และราบเรียบในภายนอก แต่เวลาที่เลื้อยเข้าไปยังที่ที่เป็นกองหยากเยื่อ ที่รกไปด้วยหญ้า ใบไม้ และจอมปลวกเท่านั้น แล้วนอน ย่อมชอบใจ ย่อมถึงความสงบ ฉันทใด แม้จักขุนี้ก็เหมือนฉันทนั้นทีเดียว พอใจในที่ ๆ ไม่ราบเรียบ ย่อมไม่ชอบใจในที่ ๆ เกลี้ยงเกลาก มีฝาทองคำ เป็นต้น ไม่ปรารถนาแม้เพื่อที่จะแลดูทีเดียว แต่ในที่ ๆ พร่าวไปด้วยรูป และพร่าวไปด้วยดอกไม้และเครื่องเถา เป็นต้นทีเดียว ย่อมชอบ เพราะสถานที่เช่นนั้น คนเราเมื่อดวงตายังไม่พอ ยังแถมแม้อำปาก อยากจะมองดู

ที่อุปมาว่า ตาเหมือนงู เพราะเหตุว่าไม่ชอบที่เรียบ ๆ แต่ชอบที่ ๆ พร่าวไปด้วยรูป และพร่าวไปด้วยดอกไม้ และเครื่องเถา มิฉะนั้นแล้วก็จะไม่มีจิตรกรรม เพราะว่าโล่งไปหมด โล่งไปหมดนี้ไม่ชอบ ต้องมีลวดลาย ต้องมีสัญญาณ ให้เป็นเรื่องเป็นราวต่าง ๆ

สนใจที่จะดู นั่นคือลักษณะของตาหรือจิต ซึ่งเกิดขึ้นเห็นสิ่งต่าง ๆ แล้ว พอใจในรูปร่าง
ลักษณะต่าง ๆ ในที่ ๆ พรวางไปด้วยลักษณะต่าง ๆ

เป็นอย่างนี้หรือเปล่า ในชีวิตประจำวันท่านดูอะไร ลองคิดดู หรือว่าไปดูอะไร
หรือมีอะไรให้ดูบ้าง สิ่งที่จะให้ดู ไม่ใช่เป็นพื้นโล่ง ๆ แต่จะต้องมีลวดลาย มีลักษณะ
พรวางไปด้วยสิ่งต่าง ๆ ให้ทราบลักษณะของจักขุซึ่งมีอยู่เป็นประจำ ในวันหนึ่ง ๆ ว่า นี่
เป็นอาการของจักขุ

หูเปรียบเหมือนจระเข้

“หู” เปรียบเสมือน “จระเข้” แม้จระเข้ออกไปข้างนอก ย่อมไม่เห็นสิ่งที่จับ มัน
ย่อมหลับตาไปอย่างเดียว แต่เมื่อลงน้ำไปสัก ๑๐๐ วา เข้าสู่โพรงนอน จิตก็ย่อมสงบ
หลับสบาย แม้ “โสด” นี้ก็เหมือนกันเช่นนั้น พอใจสิ่งที่เป็นโพรง อิงอาศัยอากาศ ชอบ
ใจอยู่ในสิ่งซึ่งเป็นช่อง คือ ภูเขาทีเดียว อากาศในภูเขาเป็นปัจจัยในการได้ยินเสียงของ
โสดนั้น แม้อากาศ คือ อากาศโล่งตลอด ก็ควรเป็นปัจจัยเหมือนกัน ด้วยว่าเมื่อ
บุคคลกระทำการสวดภายในถ้ำ เสียงก็หาฟังฝ่าถ้ำออกไปข้างนอกไม่ แต่ย่อมออกไป
ทางช่องประตูและหน้าต่าง เมื่อกระทบกันโดยสืบ ๆ กันแห่งธาตุ ย่อมไปกระทบโสด
ปสาท ถ้าว่าในเวลานั้น คนที่นั่งอยู่บนหลังถ้ำ ย่อมรู้ว่า คนชื่อนั้นสวด

นี่ก็เป็นการที่จะให้รู้ลักษณะของทวารแต่ละทวารว่า ปกติในชีวิตประจำวันที่มี
การได้ยินเสียง จะต้องอาศัยอากาศ

จมูก ลิ่น และกายเปรียบเหมือน นก สุนัขบ้าน และสุนัขจิ้งจอก

“จมูก” เปรียบเหมือน “นก” แม้นกก็ย่อมไม่ยืนดื้ออยู่บนต้นไม้ หรือบนพื้นดิน แต่
เมื่อโฉบขึ้นสู่อากาศโล่ง เลยไปสักชั่วหนึ่ง หรือสองระยะกว้างก่อนดิน ก็ย่อมถึงความ
เป็นผู้มีจิตแน่วแน่ แม้ “ฆานะ” คือ จมูก ก็เปรียบเหมือนเช่นนั้น พอใจอากาศ มีกลิ่นซึ่ง
ต้องอาศัยลมเป็นอารมณ์ ดังจะเห็นได้เช่นเดียวกันกับโค เมื่อฝนตกใหม่ ๆ ก็ดมแล้วดม

เล่าที่แผ่นดิน แล้วก็เบี่ยงหน้าหาอากาศ หันหลัง แล้วเวลาที่คนเรา แม่เอานิ้วมือจับขึ้น
แห่งสิ่งที่มีกลิ่น แล้วสูดดม ไม่หันมาทางลม ก็หาว่ากลิ่นของสิ่งนั้นไม่

นี่ก็เป็นการที่จะแสดงให้เห็นว่า สำหรับทางจมูกก็ย่อมพอใจที่จะดมกลิ่น ซึ่งอาศัย
มากับอากาศและลม

สำหรับ “ลิ้น” ก็เปรียบเหมือนกับ “สุนัขบ้าน” “กาย” เปรียบเหมือนกับ “สุนัข
จิ้งจอก”

ทางที่จะทำให้จิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางทวาร ๖ เป็นรูป ๕ เป็นนาม ๑

ซึ่งสำหรับในตอนต้นก็คิดว่าจะไม่กล่าวถึงเรื่องของทวารทั้ง ๖ โดยละเอียด
เพียงแต่ให้ทราบว่า ที่โลกกำลังปรากฏเป็นโลก ก็เพราะเหตุว่ามีทวาร ทางที่จิตจะ
เกิดขึ้นรู้อารมณ์ ซึ่งได้แก่ ทวาร ๖ เป็นรูป ๕ ทวาร และเป็นนาม คือ จิต ๑ ทวาร

ทบทวน ที่ชื่อว่า จิต ในลักษณะ ๕ ประการ

ขอทบทวนอธิบายคำว่า “จิต” ในจิตตูปาทกัณฑ์ในธรรมสังคณีปกรณ์ ซึ่งมี
ข้อความว่า

ที่ชื่อว่า “จิต” เพราะอรรถว่า

๑. ลักษณะที่หนึ่ง คือ ที่ชื่อว่า “จิต” เพราะอรรถว่า “คิด” อธิบายว่า รู้แจ้ง
อารมณ์

๒. อีกอย่างหนึ่ง เพราะเหตุที่ศัพท์ว่า “จิตตัม” นี้ ทัวไปแกจิตทุกดวง ฉะนั้น ใน
คำว่า “จิตตัม” นี้ กุศลจิตฝ่ายโลกีย์ อกุศลจิตและมหาภิรียาจิต จึงชื่อว่า “จิต” เพราะสัง
สมสันดานของตน ด้วยสามารถแห่งชวนวิถิ

อรรถที่ ๒ คือ ที่ชื่อว่า “จิต” เพราะสังสมสันดานของตน ด้วยสามารถแห่งชวน
วิถิ

๓. ชื่อว่า “จิต” เพราะเป็นธรรมชาติอันกรรม กิเลส สังสมวิบาก

๔. “จิต” แม้ทุกดวง ชื่อว่า “จิต” เพราะเป็นธรรมชาติวิจิตรตามสมควร

๕. คือ ชื่อว่า “จิต” เพราะกระทำให้อวิชิต

ชื่อว่า จิต เพราะเป็นธรรมชาติวิจิตรโดยนัยของทวาร

ซึ่งจะขอล่าวถึงอรรถที่ ๔ คือ จิตแม้นักดองชื่อว่า “จิต” เพราะเป็นธรรมชาติวิจิตรตามสมควร ที่ได้กล่าวถึงแล้ว โดยนัยของชาติ โดยนัยของภูมิ โดยนัยของเหตุ โดยนัยของโสภณ อโสภณ โดยนัยของอสังขาริก สสังขาริก โดยนัยของโลกียะ โลกุตตระ โดยนัยของทวาร

การที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเรื่องของจิตโดยนัยของทวาร ทรงแสดงให้เห็นว่า ทางตา มีจิตเกิดขึ้นที่ประภาท ทางหู มีจิตเกิดขึ้นที่ประภาท ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ โดยนัยเดียวกัน เพราะว่าจิตบางดวงเกิดได้เฉพาะอาศัยจักขุปสาท แต่ว่าจะอาศัยโสตปสาทเกิดขึ้นไม่ได้

เช่น “จิตเห็น” ซึ่งภาษาบาลีใช้คำว่า “จักขุวิญญาณ” สภาพที่รู้แจ้งทางตา เห็นสิ่งที่กำลังปรากฏทางตาในขณะนี้ จะไม่อาศัยเกิดทางโสตทวาร หรือว่าขานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร มโนทวาร หรือจิตที่กำลังได้ยินเสียง “โสตวิญญาณ” ก็เกิดโดยอาศัยโสตปสาทรูป เป็นโสตทวารเท่านั้น จะไม่อาศัยตา หรือจมูก หรือลิ้น หรือกาย หรือใจ

เพราะฉะนั้นเมื่อทรงจำแนกจิตโดยทวาร ก็ได้ทรงแสดงว่า จิตที่เกิดขึ้นโดยอาศัยจักขุทวารมีที่ดวง คือ มีที่ประภาท และจิตที่อาศัยโสตทวารมีที่ประภาท จิตที่อาศัยขานทวารมีที่ประภาท จิตที่อาศัยชิวหาทวารมีที่ประภาท จิตที่อาศัยกายทวารมีที่ประภาท จิตที่อาศัยมโนทวารมีที่ประภาท

นอกจากนั้นก็ยังได้ทรงแสดงว่า จิตประเภทใดสามารถที่จะเกิดขึ้นรู้อารมณ์ได้เพียงทวารเดียว และจิตประเภทใดสามารถที่จะเกิดขึ้นรู้อารมณ์ได้ ๕ ทวาร คือ ทีละทวาร และจิตประเภทใดสามารถที่จะเกิดขึ้นรู้อารมณ์ได้ทั้ง ๖ ทวาร ทีละทวาร และจิตประเภทใดสามารถที่จะเกิดขึ้นรู้อารมณ์ได้ โดยไม่อาศัยทวารเลย

ผู้ที่มีจักขุทิพย์ โสตทิพย์ จะเห็น จะได้ยินทางไหน

ผู้ถาม ที่อาจารย์ว่า จิตเกิดทางทวารต่าง ๆ และรู้อารมณ์ทางทวารต่าง ๆ แต่ผู้ที่ได้อภิญาจิต เขาได้ยินเสียงทางหู ได้ยินเสียงทิพย์ หรือเสียงไกล ๆ หรือเห็นจุดปฏิสนธิของสัตว์ จากทางจักขุทวาร หรือทวารไหนกันแน่

ส. ทางมโนทวาร แต่ต้องอาศัยจักขุ ถ้าเป็นจักขุทิพย์

ผู้ถาม ขณะที่เห็นภาพที่ปรากฏ เช่น การจุติของสัตว์ จะเห็นทางจักขุประสาท หรือเห็นทางไหน ทางใดทางหนึ่ง

ส. เห็นทางมโนทวาร แต่ถ้าเป็นจักขุทิพย์ต้องอาศัยจักขุประสาท

ผู้ถาม จักขุทิพย์ อาศัยจักขุประสาท แต่อาศัยมโนทวาร

ส. แน่นนอนค่ะ เพราะเหตุว่าทางมโนทวารรับอารมณ์ต่อจากทางจักขุทวาร ขณะนี้ที่กำลังเห็น จิตเกิดขึ้น เห็นสิ่งที่ปรากฏทางจักขุทวาร ดับไปหมดแล้ว ภาวังคจิตเกิดต่อ แล้วจิตเกิดขึ้นรับรู้สิ่งที่ปรากฏต่อทางมโนทวาร ขณะนี้ต้องมี ๒ ทวาร ไม่ว่าจะเป็นการเห็นขณะใด จักขุทวารวิธีจิตดับไปหมดแล้ว มโนทวารวิธีจิตเกิดขึ้น รู้สิ่งที่ปรากฏทางตาต่อ ถ้าเป็นทางหู โสตทวารวิธีจิตเกิดขึ้น ได้ยินเสียง ดับไปแล้ว มโนทวารวิธีจิตเกิดต่อ รู้เสียงที่ดับไปต่อ ฉนั้นใด จักขุทิพย์ก็เช่นเดียวกัน ต้องมีจักขุประสาทเกิดขึ้น แต่จิตที่รูปรูปร่างนั้น รู้ทางมโนทวารซึ่งเกิดสืบต่อจากทางจักขุทวาร

ผู้ถาม ผู้ที่ได้จักขุทิพย์ เห็นของไกล ๆ ก็เหมือนกับแว่นขยาย หรือกล้องขยายให้เห็นทางใกล้ ๆ หรือลักษณะของจักขุประสาท เขามีการรับกระทบเหมือนแว่นขยาย มีกำลังเป็นพิเศษกว่าคนธรรมดา

ส. ต้องอาศัย อาโลก คือ แสงสว่าง เพราะฉะนั้นต้องอาศัยอาโลกกสิณ ถ้าจะเจริญฌานโดยพรหมวิหาร ๔ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ไม่สามารถที่จะเป็นปัจจัยให้เกิดจักขุทิพย์ได้

ผู้ถาม อันนี้ผมสงสัยอยู่ที่ว่า เมื่อเขาไม่ปรารภนาจะให้อักขุทิพย์เกิด ก็คงจะเหมือนกับเราธรรมดา แต่ขณะที่เขาปรารภนาที่จะเห็นของที่ไกล ผิดกับคนธรรมดาที่ไม่

สามารถจะมองเห็นได้ คิดเอาเองนะ จักขุประสาทคงเหมือนกับแว่นขยาย นี่คิดเอาเอง สามารถจะดึงภาพมาใกล้ ๆ ได้

ส. ข้อความในพระไตรปิฎกไม่ได้แสดงไว้ว่า โดยในลักษณะของแว่นขยาย แต่ว่าแสดงไว้โดยลักษณะของฉาน กำลังของจิตซึ่งละเอียดในขณะนั้น และอาศัย อาโลกกสิณ เพราะเหตุว่ากสิณมี ๑๐ ปฐวิกกสิณ ไม่เป็นปัจจัยหรือเป็นเหตุที่จะให้เกิด จักขุทิพย์ เตโชกสิณ ก็ไม่เป็นเหตุไม่เป็นปัจจัย หรือเป็นเหตุที่จะให้เกิดจักขุทิพย์ แต่ว่า เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่จะให้กระทำอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ได้ เช่น ทำให้เกิดไฟได้ แต่ว่า สำหรับจักขุทิพย์ต้องอาศัยอาโลกกสิณ แสงสว่าง

จักขุทิพย์ เห็นจุติ ปฏิสนธิของสัตว์ได้อย่างไร

ผู้ถาม ยังสงสัยอีกข้อหนึ่ง คือ ผู้ที่ได้จักขุทิพย์ สามารถที่จะเห็นการจุติและ ปฏิสนธิของสัตว์ว่า ไปเกิดในภูมิที่ดี หรือไม่ดี คือ ตามที่ได้ศึกษามาแล้ว สัตว์นั้น เมื่อจุติ หรือตายลงไปแล้วจะไปเกิดที่ไหน จะรู้ได้อย่างไรด้วยความรวดเร็วถึงเช่นนั้น จิตที่จะไป ปฏิสนธิ ไปเกิดรูปใหม่ คิดเอาเองว่า จะต้องมากกว่าจักขุทิพย์ จะมีอีกแขนงหนึ่ง หรือ เกิดปนกันไปกับจักขุทิพย์

ส. อจินไตย ๔ นะคะ ฌานวิสัยรวมอยู่ด้วย น่าสงสัยจริงๆ แล้วจะไม่หาย สงสัย จนกว่าจะอบรมเจริญถึงขั้นนั้นได้ มิฉะนั้นแล้วจะไม่ทรงแสดงว่า ในอจินไตย ๔ มี พุทธวิสัย ฌานวิสัย วิบากแห่งกรรม และความคิดเรื่องโลก

ควรคิดใหม่ ถ้าเป็นอจินไตย แต่ว่าศึกษาได้ ตามที่ทรงแสดงว่า อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัย ที่จะให้เกิดจักขุทิพย์ ในกสิณ ๑๐ ต้องอาศัยปัจจัยที่เหมาะสมที่สมควร เพราะเหตุว่าทางตา ที่การเห็นวัตถุสิ่งต่าง ๆ ปรากฏรูปร่างสัณฐานได้ ก็ต้องอาศัยแสง สว่าง เพราะฉะนั้นถ้าจะให้เห็นความละเอียด หรือว่าเห็นไกลกว่าตาธรรมดา ก็ต้อง อาศัยการเจริญอาโลกกสิณ

ชื่อว่า จิต เพราะเป็นธรรมชาติวิจิตรตามสมควร

อรรถ คือ ลักษณะของจิตประการที่ ๔ ตามข้อความในจิตตูปาทกัณฑ์ ในอรรถกถา อัญญสาสนี มีข้อความว่า

ชื่อว่า “จิต” เพราะเป็นธรรมชาติวิจิตรตามสมควร

มีข้อความต่อไปว่า

ในคำว่า “จิตต” นั้น เพราะเหตุที่จิตมีรากะ คือ โลภะ ความยินดี ความต้องการ ก้อย่างหนึ่ง มีโทสะ ก้อย่างหนึ่ง มีโมหะ ก้อย่างหนึ่ง นี้โดย “เหตุ” นะคะ

เป็นกามาวจร ก้อย่างหนึ่ง จิตต่างโดยรูปาวจรจิต เป็นต้น ก้อย่างหนึ่ง นี้โดยนัยของ “ภูมิ”

จิตมีรูปเป็นอารมณ์ ก้อย่างหนึ่ง จิตมีเสียง เป็นต้น เป็นอารมณ์ ก้อย่างหนึ่ง นี้โดยนัยของ “ทวาร” หรือโดยนัยของ “อารมณ์”

แม้ในจิตมีรูปเป็นอารมณ์ จิตมีสีเขียวเป็นอารมณ์ ก้อย่างหนึ่ง มีสีเหลือง เป็นต้น เป็นอารมณ์ ก้อย่างหนึ่ง

นี่ก็แสดงถึงการเกิดขึ้นและดับไป สืบต่อกันอย่างรวดเร็วของจิต

แม้ในจิตมีเสียงเป็นอารมณ์ เป็นอาทิ ก็มีนัยเช่นเดียวกัน

ในจิตเหล่านั้น แม้ทุกดวง ที่เป็นจิตชั้นต่ำ ก้อย่างหนึ่ง เป็นจิตชั้นกลาง ก้อย่างหนึ่ง เป็นจิตชั้นประณีต ก้อย่างหนึ่ง

แม้ในจิตเหล่านั้น จิตที่มีฉันทะเป็นอธิบดี ก้อย่างหนึ่ง มีวิริยะเป็นอธิบดี ก้อย่างหนึ่ง มีจิตตะเป็นอธิบดี ก้อย่างหนึ่ง มีวิมังสาเป็นอธิบดี ก้อย่างหนึ่ง

ข้อความในอรรถกถาเป็นการประมวลข้อความในพระไตรปิฎก ซึ่งหมายความว่า ท่านเหล่านั้นท่านรู้ข้อความในพระไตรปิฎกแล้ว เพราะฉะนั้นจึงกล่าวถึงลักษณะของจิต โดยนัยต่าง ๆ เช่น โดยนัยของอธิบดี ๔ ซึ่งได้แก่ ฉันทะ ๑ วิริยะ ๑ จิตตะ ๑ วิมังสา คือ ปัญญา ๑ ซึ่งก็ยังไม่ขอกล่าวถึงในที่นี้

ฉะนั้น พึงทราบความที่จิตนั้นวิจิตรด้วยอำนาจสัมปยุตตธรรม ภูมิ อารมณ์ เหล่านี้เป็นต้น

ชื่อว่า จิต เพราะกระทำให้อวิชิต

สำหรับประการสุดท้าย ซึ่งเป็นอรรถลักษณะของจิตประการที่ ๕ คือ ชื่อว่า “จิต” เพราะกระทำให้อวิชิต ซึ่งข้อความในอรรถกถาอัฐสาสนี มีว่า

ชื่อว่า “จิต” เพราะกระทำให้อวิชิตอย่างไร จริงอยู่ ธรรมดาว่า ความวิชิตอื่นจะยิ่งไปกว่าจิตกรรม ย่อมไม่มีในโลก

จริงไหม สิ่งที่มีอยู่ ไม่ได้ปล่อยให้อยู่ไปตามธรรมดาธรรมชาติเลย แต่ว่าเอามาประดิษฐ์ให้เป็นสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้น แม้แต่ลวดลายรูปภาพต่าง ๆ ซึ่งเป็นจิตกรรม ซึ่งข้อความในอัฐสาสนีอรรถกถา มีต่อไปว่า

ความวิชิตอื่นจะยิ่งไปกว่าจิตกรรม ย่อมไม่มีในโลก ธรรมดาว่า ลวดลายในจิตกรรมนั้น ก็เป็นความวิชิต คือ เป็นความงดงามอย่างยิ่งทีเดียว พวกช่างลวดลายเมื่อจะทำจิตกรรมนั้น ย่อมเกิดจิตสัญญาว่า รูปทั้งหลายชนิดต่าง ๆ เราพึงกระทำ ณ ตรงนี้ โดยอุบายอย่างนี้

จริงไหม เวลาที่จะวาดรูป ก็ต้องนึกก่อนว่า จะให้มีลวดลายอะไรบ้าง เพราะฉะนั้น สภาพของจิตที่กำลังคิดถึงลวดลายต่าง ๆ นั้น ก็เป็นความวิชิตของจิต ถ้าจะดูสีเส้นของเสื้อผ้าของทุก ๆ ท่านในที่นี้ หรือนอกสถานที่นี้ ตามถนนหนทาง ในทุก ๆ วันนี้ ไม่เหมือนกันเลย

นี่ก็แสดงถึงความวิชิตของจิต ซึ่งประดิษฐ์ลวดลายต่าง ๆ แม้แต่เพียงลายผ้าก็ยังวิชิตถึงอย่างนี้ เพราะฉะนั้นวัตถุสิ่งอื่น ๆ ซึ่งวิชิตต่าง ๆ กันไป ก็แสดงถึงความวิชิตของจิต

ศิลปะอันวิชิตทุกชนิดในโลก ย่อมสำเร็จเพราะจิตที่วิชิต

ข้อความในอรรถกถาอัฐสาสนี มีว่า

การกระทำให้อวิชิตทั้งหลาย ที่ให้สำเร็จกิจ มีการเขียน การลงสี การทำสีให้เรื่อรอง และการสลักสี เป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยสัญญาอันวิชิต รูปอันวิชิตอย่างใดอย่างหนึ่ง ในความวิชิต คือลวดลาย ย่อมสำเร็จมาจากการกระทำให้อวิชิตนั้น

เพราะฉะนั้นศิลปะอันวิจิตรทุกชนิดในโลก อันจิตนั้นเองคิดว่า รูปนี้จึงอยู่บนรูปนี้ รูปนี้จึงอยู่ใต้ รูปนี้จึงอยู่ข้างทั้งสอง ดังนี้ แล้วจึงกระทำ เหมือนรูปอันวิจิตรที่เหลือ ย่อมสำเร็จได้ด้วยกรรมอันข้างคิดแล้ว ฉะนั้น

นี่เป็นเรื่องของสิ่งที่ปรากฏ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะที่วิจิตรต่าง ๆ ซึ่งย่อมสำเร็จเพราะจิตที่วิจิตร

แม้จิตที่ให้สำเร็จความวิจิตรนั้น ก็ชื่อว่า “จิต” อย่างนั้นเหมือนกัน เพราะเป็นธรรมชาติวิจิตรด้วยการกระทำนี้ ดังพรรณนามาฉะนี้

อีกอย่างหนึ่ง จิตนั้นเอง ชื่อว่า วิจิตร แม้กล่าวลวดลายในจิตรกรรมนั้น เพราะให้สำเร็จจิตรกรรมตามที่จิตคิดทุกชนิด

นี่เป็นเพียงส่วนปลีกย่อยของชีวิตประจำวัน แต่ว่าถ้าพูดถึงกรรมที่ทุกท่านกระทำในวันหนึ่ง ๆ ทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง ที่เป็นกุศลกรรม ที่เป็นทานบ้าง เป็นศีลบ้าง เป็นการอบรมเจริญภาวนาบ้าง หรือว่าเป็นอกุศลกรรม ที่เป็นปาณาติบาตบ้าง อทินนาทานบ้าง ก็ย่อมจะวิจิตรมากมาย ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่า เป็นลักษณะของจิตซึ่งวิจิตร

จะระลึกถึงลักษณะของจิตตามพุทธประสงค์บ้างหรือไม่

และไม่ทราบว่ามีผู้ฟังเห็นว่า จิตเป็นสภาพที่กระทำให้อวิชชาแล้ว จะระลึกถึงลักษณะของจิต ตามจุดประสงค์ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง เรื่องที่จิตเป็นสภาพที่กระทำให้อวิชชาบ้างหรือเปล่า เพราะเหตุว่ารูปธาตุภายนอก ที่เห็นว่าวิจิตรมาก โดยเป็นพืชพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ เป็นวัตถุ เป็นภูเขา เป็นแม่น้ำต่าง ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่เกิดเพราะส่วนผสมของธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ซึ่งมีลักษณะที่เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ตึง ไหว ไหลหรือเกาะกุม ระดับต่าง ๆ ทำให้ปรากฏเป็นสิ่งที่วิจิตรต่าง ๆ แต่สิ่งที่วิจิตรกว่ารูปธาตุภายนอก ก็คือจิต เพราะเหตุว่าจิตเป็นสภาพที่กระทำให้อวิชชา

ในปัจจุบันชาติ ทุกท่านเห็นคติที่ต่างกันของมนุษย์ และสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งสัตว์เดรัจฉานก็มีรูปร่างแตกต่างกันมาก บางประเภทก็มีเท้ามาก บางประเภทก็ไม่มีเท้าเลย

บางประเภทก็มี ๒ เท้า บางประเภทก็มี ๔ เท้า บางประเภทก็อยู่ในน้ำ บางประเภทก็อยู่บนบก และรูปร่างก็วิจิตรต่างกันมาก

สำหรับมนุษย์ก็เป็นคติอีกคติหนึ่ง ซึ่งความวิจิตรของจิตก็กระทำให้ต่างกันไป โดยเพศต่างกัน โดยสัณฐานต่างกัน ทำให้สัญญาเกิดความจำในสัณฐานที่ต่างกัน ในเพศที่ต่างกัน เพราะกรรมที่ต่างกัน เพราะจิตซึ่งกระทำกรรมนั้นวิจิตรต่าง ๆ กัน ทำให้เกิดโอรส คือ คำพูดซึ่งแสดงลักษณะของสภาพธรรมตามที่ปรากฏ

เพราะฉะนั้นถ้าถึงคำพูดซึ่งมีมากมายเหลือเกิน ก็เป็นคำพูดซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะที่วิจิตรของสิ่งที่ปรากฏนั่นเอง วันหนึ่งมีคำพูดมาก หลายอย่าง พูดถึงสิ่งต่าง ๆ ก็แสดงให้เห็นว่า เพราะมีสิ่งต่าง ๆ ที่วิจิตรมากเพียงไร ก็ทำให้เกิดโอรส เพื่อที่จะเรียกสิ่งซึ่งปรากฏที่วิจิตรเพียงนั้น และคำพูดนี้จะไม่วันหมด จะไม่มีวันจบ เพราะเหตุว่ามีสิ่งซึ่งจิตกระทำให้วิจิตรเกิดขึ้นเรื่อย ๆ เพราะฉะนั้นคำพูดก็ต้องบัญญัติเรียกสิ่งที่จิตกระทำให้วิจิตรมากขึ้น

เพราะฉะนั้นในวันหนึ่ง ๆ ให้ทราบว่า ไม่ว่าจะอยู่ที่ใด ไม่ว่าจะเห็นอะไร หรือว่าจะทำอะไร ย่อมเป็นสิ่งที่กระทำให้เห็นความวิจิตรของจิต ซึ่งกระทำให้สิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นวิจิตร และถ้าท่านผู้ฟังจะคิดว่า ประโยชน์อะไรที่จะรู้เรื่องสภาพของจิต ซึ่งเป็นธรรมที่กระทำให้วิจิตร พระผู้มีพระภาคตรัสให้ระลึกถึงลักษณะของจิตในขณะนี้ เมื่อเห็นความวิจิตรต่าง ๆ ซึ่งจิตกระทำให้วิจิตร

ขณะนี้จิตกำลังกระทำให้วิจิตร

ท่านผู้ฟังอาจจะคิดถึงภายนอกว่า สิ่งนั้นจิตก็กระทำให้วิจิตร สิ่งนี้จิตก็กระทำให้วิจิตร คนนี้จิตก็กระทำให้วิจิตร คนนั้นจิตก็กระทำให้วิจิตร หรือว่าคติของสัตว์เดรัจฉาน ประเภทต่าง ๆ จิตก็กระทำให้วิจิตร

แต่ลึกลงไปที่จริงแล้ว จิตในขณะนี้ เดียวนี้เอง ซึ่งกำลังกระทำให้วิจิตรต่อไปข้างหน้า เพราะฉะนั้นไม่ใช่ให้คิดถึงเพียงสิ่งข้างนอกว่า จิตกระทำให้วิจิตร แต่เมื่อเห็น

สิ่งที่จิตกระทำให้วิจิตรข้างนอกแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสให้ระลึกถึงลักษณะของจิต ที่กำลังเป็นไปในขณะนี้ เป็นจิตตามปัสนาสติปัฏฐาน

คัททูลสูตรที่ ๒ ข้อ ๒๕๘

ตามที่ทรงแสดงไว้ในสังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค คัททูลสูตร ที่ ๒ ข้อ ๒๕๘ มีข้อความว่า

พระนครสาวัตถี ฯลฯ

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย สังสาระนี้มีที่สุด เบื้องต้น เบื้องปลายรู้ไม่ได้แล้ว ที่สุด เบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏแก่สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีวิชาเป็นเครื่องกางกั้น มีตัณหาเป็นเครื่อง ประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปมาอยู่

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย สุนัขที่เขาผูกไว้ด้วยเชือก ถูกล่ามไว้ที่หลักหรือเสาอันมั่นคง ถ้าแม้มันเดิน มันก็ย่อมเดินใกล้หลักหรือเสานั้นเอง ถ้าแม้มันยืน มันก็ย่อมยืนใกล้หลักหรือเสานั้นเอง ถ้าแม้มันนั่ง มันก็ย่อมนั่งใกล้หลักหรือเสานั้นเอง ถ้าแม้มันนอน มันก็ย่อมนอนใกล้หลักหรือเสานั้นเอง แม้ฉันใด

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ฉะนั้นเหมือนกันแล ย่อมตามเห็นรูปว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ย่อมตามเห็นเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา

ปุถุชนนั้น ถ้าแม้มันเดิน เขาก็ย่อมเดินใกล้อุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้นั่นเอง ถ้าแม้มันยืน เขาก็ย่อมยืนใกล้อุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้นั่นเอง ถ้าแม้มันนั่ง เขาก็ย่อมนั่งใกล้อุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้นั่นเอง ถ้าแม้มันนอน เขาก็ย่อมนอนใกล้อุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้นั่นเอง.

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายพึงพิจารณาจิตของตนเนื่อง ๆ ว่า จิตนี้เศร้าหมองด้วยราคะ โทสะ โมหะ สิ้นกาลนาน

ไม่ว่าจะทรงแสดงเรื่องอะไร พระผู้มีพระภาคก็ตรัส ให้ระลึกถึงลักษณะของสภาพ ธรรมตามความเป็นจริง ให้พิจารณาลักษณะของจิตว่า จิตนี้เศร้าหมองด้วยราคะ โทสะ โมหะสิ้นกาลนาน ไม่ใช่เฉพาะเดี๋ยวนี้ แต่ยาวนานแสนนานมาแล้ว และถ้าไม่อบรมเจริญ

ปัญหาที่จะรู้ลักษณะของจิต ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เป็นแต่เพียงสภาพรู้ ธาตุรู้ ซึ่งกำลังรู้สิ่งที่กำลังปรากฏ ไม่ว่าจะเป็นทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ถ้าไม่รู้ตามความเป็นจริงก็จะเศร้าหมองต่อไปอีกนานแสนนาน จนกระทั่ง เบื้องปลายก็รู้ไม่ได้

เพราะเหตุว่าที่สุดเบื้องต้น ย่อมไม่ปรากฏแก่สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีวิชาเป็นเครื่อง กางกัน มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ท่านที่อยากจะรู้เบื้องต้นนี้ ก็ ควรที่จะพิจารณาว่า ขณะนี้ยังไม่รู้เลย ทั้ง ๆ ที่กำลังปรากฏ แล้วจะไปรู้เบื้องต้นของ สังสารวัฏนั้น จะรู้ได้อย่างไร มีทางใดที่จะรู้ได้ในเมื่อสิ่งที่กำลังปรากฏเฉพาะหน้า ทาง ตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ จริง ๆ ในขณะนี้ ก็ยังไม่สามารถที่จะรู้ได้ ถ้าไม่ได้อบรมเจริญปัญญาจริง ๆ และก็จะพยายามไปรู้เบื้องต้นของสังสารวัฏ ก็ย่อม เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้

เพราะฉะนั้นขณะใดก็ตาม ที่ไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ให้ ทราบว่า ขณะนั้นเป็นจิตที่เศร้าหมองด้วยโลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งก็ต้องเศร้าหมอง ต่อไปอีก ถ้าปัญญาไม่สามารถที่จะรู้แจ้งลักษณะของสภาพธรรม ตามความเป็นจริง แต่ มีหนทางที่จะอบรมเจริญปัญญาได้ โดยรู้สิ่งที่กำลังปรากฏ ตามปกติ ตามความเป็นจริง ไม่ใช่ทำอย่างอื่น ที่จะไม่รู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

การรู้ลักษณะของจิตต้องในขณะที่กำลังเห็น ได้ยิน....คิดนึก

เพราะการที่จะรู้ลักษณะของจิต ต้องในขณะที่กำลังเห็น จึงจะรู้ว่าธาตุรู้ มี สภาพรู้ ที่กำลังเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา

การที่จะรู้ลักษณะของจิตได้ ก็ต้องในขณะที่กำลังได้ยินเสียง ในขณะที่กำลังได้ ยินเสียงนี้ เป็นหนทางที่จะรู้ว่า มีธาตุรู้ สภาพรู้ ที่กำลังรู้เสียง ซึ่งไม่ใช่เสียง แต่สภาพรู้ ธาตุรู้ นั้น กำลังรู้เสียง

ขณะใดที่กลิ้งปรากฏ ขณะนั้นก็เป็นอย่างที่สามรถจะรู้ได้ว่า มีจิตซึ่งเป็นสภาพรู้
กลิ้ง ในขณะที่กำลังลิ้มรส ที่รสปรากฏ ในขณะนั้นก็เป็นอย่างที่สามรถจะรู้ลักษณะ
ของจิต ซึ่งเป็นสภาพที่กำลังลิ้มรส ทางใจที่กำลังนึกคิดก็เหมือนกัน ซึ่งทุกท่านคิดอยู่
ตลอดเวลา ก็ย่อมจะเป็นขณะที่จะทำให้รู้ได้ว่า ที่มีเรื่องที่กำลังคิดในขณะนั้น ก็เพราะ
จิตนึกถึง คิดถึงเรื่องนั้น จิตเป็นสภาพคิด ถ้ามีฉะนั้นแล้ว จะรู้ลักษณะของจิตได้ขณะ
ไหน ที่จะรู้ว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ถ้าไม่พิจารณาในขณะที่กำลังเห็น
เดี๋ยวนี้ หรือว่ากำลังได้ยินเดี๋ยวนี้ กำลังได้กลิ่น กำลังลิ้มรส กำลังกระทบสัมผัสทางกาย
หรือว่ากำลังคิดนึกทางใจ

จิตเที่ยวไป

ข้อความต่อไป พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมองเพราะจิตเศร้าหมอง สัตว์
ทั้งหลายย่อมบริสุทธิ์ เพราะจิตผ่องแผ้ว

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย จิตที่ชื่อว่า “จรณะ” เที่ยวไป เธอทั้งหลายเห็นแล้วหรือ?

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า เห็นแล้วพระเจ้าข้า

จิตเที่ยวไปอย่างไร ทางตา เห็น ทางหู ได้ยิน ทางจมูก ได้กลิ่น ทางลิ้น ลิ้มรส
ทางกาย กระทบสัมผัส ทางใจ คิดนึก ทุกท่านรู้สึกว่าจะชอบเที่ยว ไขว่ไหม ไม่มีใคร
อยากจะอยู่ซ้ำซากจำเจที่หนึ่งใด เพราะเหตุว่าต้องการเห็น ต้องการได้ยิน ต้องการได้
กลิ่น ต้องการลิ้มรส ต้องการรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ต้องการคิดนึกถึงสิ่งที่เห็น ที่ได้ยิน ที่ได้
กลิ่น ที่ได้ลิ้มรส ที่กระทบสัมผัส

เพราะฉะนั้น เที่ยวอยู่เสมอ ตลอดเวลา ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางใจ
ไม่อยู่นิ่ง มีจิตของใครอยู่นิ่ง ๆ บ้าง เป็นไปได้ไหม ไม่ได้ ถ้าจะรู้ลักษณะของสภาพธรรม
ตามความเป็นจริง จะต้องรู้ว่า จิตเกิดขึ้น และดับไป นั่นคือการรู้ลักษณะของสภาพ
ธรรมตามความเป็นจริง

เพราะฉะนั้นถ้ายังไม่ประจักษ์ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง ก็จะต้องอบรมเจริญปัญญาด้วยการฟัง ด้วยการพิจารณา ซึ่งจะเป็นสังขารขั้นปรับปรุงแต่งให้สัมมาสติเกิด ระลึกรู้ลักษณะสภาพของจิต ซึ่งเป็นนามธรรม ซึ่งเป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ ซึ่งกำลังเกิดดับอยู่

สิ่งที่กำลังมีและไม่รู้ตามความเป็นจริง ก็น่าที่จะอบรมเจริญปัญญาจนกว่าจะได้รู้ตามความเป็นจริง เพื่อที่ว่า จิตจะได้ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง

ประโยชน์ที่ทรงแสดงเรื่องของจิต เพื่อเกื้อกูลให้สติเกิดพิจารณาจิต

ข้อความต่อไป พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

จิตชื่อว่า “จรณะ” แม้นั้นแล เธอทั้งหลาย คิดแล้ว ด้วยจิต นั้นแหละ จิตเป็นเครื่องคิดนั้นแหละ วิจิตรกว่า จรณจิต แม้นั้น เพราะเหตุนี้ เธอทั้งหลายพึงพิจารณาจิตของตนเนื่อง ๆ ว่า จิตนี้เศร้าหมองแล้วด้วยราคะ โทสะ โมหะ สิ้นกาลนาน สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมอง เพราะจิตเศร้าหมอง สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธิ์ เพราะจิตผ่องแผ้ว

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่พิจารณาเห็น แม้นมอันหนึ่งอื่น ซึ่งวิจิตรเหมือนอย่างสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายนี้เลย

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ดิรัจฉานแม้เหล่านั้นแล คิดแล้วด้วยจิตนั้นแหละ จิตนั้นแหละวิจิตรกว่าสัตว์ดิรัจฉานแม้เหล่านั้น เพราะเหตุนี้ เธอทั้งหลายพึงพิจารณาจิตของตนเนื่อง ๆ ว่า จิตนี้เศร้าหมองแล้วด้วยราคะ โทสะ โมหะ สิ้นกาลนาน สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมอง เพราะจิต เศร้าหมอง สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธิ์ เพราะจิตผ่องแผ้ว

มีประโยชน์อะไรไหม ถ้าจะไม่พิจารณาจิต แล้วแสดงแต่เรื่องของจิตโดยละเอียดมากมาย แต่ไม่พิจารณา

เพราะฉะนั้นประโยชน์ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเรื่องของจิต ก็เพื่อที่จะให้พิจารณาจิต ด้วยคำเทศนา ด้วยอนุศาสนีมากมาย ประการต่าง ๆ ก็เพื่อเกื้อกูลให้สติเกิด ระลึกรู้ลักษณะของจิต ซึ่งเป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ เป็นนามธรรม

จิตเหมือนช่างย้อมหรือช่างเขียน

ซึ่งข้อความต่อไป พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ช่างย้อมหรือช่างเขียน เมื่อมีเครื่องย้อมก็ดี ครั่งก็ดี ขมิ้นก็ดี สีเขียวก็ดี สีแดงก็ดี พึงเขียนรูปสตรี หรือรูปบุรุษ มีอวัยวะใหญ่ย่อมครบทุกส่วนลงที่แผ่นกระดานเกลี้ยงเกลา หรือที่ฝา หรือที่แผ่นผ้า แม้ฉันใด

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ฉะนั้น เหมือนกัน เมื่อจะให้เกิด ย่อมยังรูปนั้นแหละให้เกิด เมื่อจะให้เกิด ย่อมยังเวทนานั้นแหละให้เกิด เมื่อจะให้เกิด ย่อมยังสัญญา นั้นแหละให้เกิด เมื่อจะให้เกิด ย่อมยังสังขารนั้นแหละให้เกิด เมื่อจะให้เกิด ย่อมยังวิญญาณนั้นแหละให้เกิด

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ไม่เที่ยงพระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ภิกษุกราบทูลว่า ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เพราะเหตุที่นั่นแล อริยสาวกผู้ได้สดับ เห็นอยู่อย่างนี้ ๗ ๗ รู้ชัดว่า ๗ กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มีได้มี

จบ สูตรที่ ๘

ถ้าท่านผู้ฟังเห็นช่างเขียนรูป กำลังเขียนรูปจากสิ่งซึ่งไม่มีอะไรเลย แต่อาศัยสีต่าง ๆ กระทำให้วิจิตรเกิดขึ้น เป็นรูปต่าง ๆ ฉะนั้น ขณะนี้จิตของท่านผู้ฟังเหมือนกับช่างเขียน ซึ่งกำลังจะเขียนรูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ซึ่งจะเกิดต่อไปในอนาคต

ขณะนี้ทุกท่านต่างกัน ตามกรรมที่ได้กระทำแล้ว เพราะความวิจิตรซึ่งเกิดขึ้นเนิ่นนานมาแล้ว ฉะนั้น จิตซึ่งกำลังวิจิตรในขณะนี้ ก็กำลังกระทำให้วิจิตร ซึ่งจะเป็นคติ จะเป็นเพศ จะเป็นรูปร่างสัณฐาน จะเป็นการได้ลาภ หรือเสื่อมลาภ ได้ยศ หรือเสื่อมยศ ได้สุข หรือทุกข์ นิพทา หรือสรวลเสริญ ในกาลข้างหน้า

ด้วยเหตุนี้จึงควรที่จะพิจารณาลักษณะของจิตที่กำลังปรากฏ ซึ่งกำลังเขียนสิ่ง
ซึ่งจะเกิดขึ้นข้างหน้า ซึ่งถ้าไม่ระลึกถึงลักษณะของจิตในขณะนี้ ย่อมจะไม่ทราบเลยว่า
วิจิตรจริง ๆ ทั้ง ๆ ที่กำลังนั่งอยู่นี้ จิตเกิดดับสลับต่อรวดเร็วเหลือเกิน นั่งอยู่ที่นี่ แต่
บางครั้ง นอกจากจิตจะเห็นทางตา ได้ยินเสียงทางหู ก็ยังมีจิตที่คิดนึกไกลออกไป
แล้วแต่ว่าจะท่องเที่ยวไปที่ไหนบ้าง หรือว่ากำลังจะทำอะไรให้วิจิตรเกิดขึ้น

จิตของผู้ไม่ได้สติบเหมือนช่างเขียนที่ยึดถือจิตรกรรมที่เขียน

ข้อความใน คัททูลสูตร ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

สุนัขที่เขาผูกไว้ด้วยเชือก ถูกล่ามไว้ที่หลักหรือเสาอันมั่นคง เวลาเดิน ย่อมเดิน
ใกล้หลักหรือเสานั้นเอง เวลายืน ย่อมยืนใกล้หลักหรือเสานั้น เวลานั่ง ย่อมนั่งใกล้หลัก
หรือเสานั้นเอง เวลานอน ย่อมนอนใกล้หลักหรือเสานั้นเอง แม้ฉันใด ปุถุชนผู้ไม่ได้สติ
ก็ฉันนั้นเหมือนกัน

ช่างเขียนยึดถือจิตรกรรมที่เขียนขึ้นว่า เป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด ฉันใด จิตของปุถุชนซึ่ง
ยังยึดถือในรูปว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน ยึดถือในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร
ในวิญญาณ ว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน ก็ยังคงจะยึดถือต่อไปทุกภพ ทุกชาติ
เหมือนกับช่างเขียนที่ยึดถือในจิตรกรรมซึ่งตนเองเขียนขึ้น นี่คือ ลักษณะของปุถุชน

เพราะฉะนั้นถ้าทราบใดที่ยังไม่รู้ลักษณะของรูป ของเวทนา ของสัญญา ของ
สังขาร ของวิญญาณ ซึ่งเป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้นและดับไปตามความเป็นจริง ผู้ที่เป็น
ปุถุชน เมื่อยืน ก็ย่อมยืนใกล้รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เมื่อนั่ง ในขณะนี้ ก็นั่ง
ใกล้รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ว่าด้วยความที่เป็นตัวตน เหมือนกับช่างเขียน
ซึ่งเขียนรูป และยึดถือจิตรกรรมที่ตนเขียนว่า เป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด ฉันใด ปุถุชนเมื่อไม่รู้
ลักษณะของสภาพธรรมที่เกิดขึ้นและดับไปตามความเป็นจริง ก็ย่อมยึดถือสภาพธรรม
ที่ปรากฏว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน เหมือนช่างเขียนที่ยึดถือจิตรกรรมที่ตนเขียน
ว่า เป็นรูปสิ่งหนึ่งสิ่งใด

ยากที่จะพูดให้เข้าถึงสภาพของธรรม โวหารเทศนาจึงมีมาก

ผู้ถาม อาจารย์ว่า ความวิจิตรของจิต วาจาก็เกิดจากจิต เพราะฉะนั้น จิตจะวิจิตรเท่าไรก็มีคำพูด พูดถึงเรื่องของจิต แต่บางทีจิตบางอย่าง คำพูดเข้าไปไม่ถึง เช่น คำว่า “โยนิโสมนสิการ” แปลเป็นภาษาไทย ก็แปลว่า การพิจารณาโดยแยบคาย และอรรถกถาต่าง ๆ ท่านก็ยังขยายความออกไปอีก เสร็จแล้ว ฟังแล้วก็ยังไม่รู้ว่า โยนิโสมนสิการนั้น คือ อย่างไร จิตชนิดไหน แบบไหน จึงจะมีโยนิโสมนสิการ พูดเท่าไร ๆ คนฟังก็ยังไม่เข้าใจ เพราะคำพูดเข้าไปไม่ถึง หรืออย่างไร

ส. ยากที่จะใช้คำพูด แล้วก็สามารถที่จะเข้าใจลักษณะของสภาพธรรมได้ทันที ไม่ต้องกล่าวถึงโยนิโสมนสิการ เพียง “จิต” นี้ เป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ เป็นอาการรู้ ในขณะที่กำลังเห็นสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ในขณะที่กำลังได้ยินเสียง จิตเป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ เป็นอาการรู้ ไม่ใช่เสียง พูดอย่างนี้น่าจะชัดเจนแล้ว หรือว่าจะมีคำอะไรที่จะชัดเจนยิ่งกว่านี้ แต่แม้อย่างนั้น ก็ไม่ใช่ว่าจะสามารถเข้าใจลักษณะของจิต ซึ่งกำลังได้ยินเสียง เป็นธาตุที่กำลังรู้เสียงในขณะนี้ได้ ถ้าสติสัมปชัญญะไม่เกิดระลึก และพยายามโน้มที่จะศึกษา รู้ในอาการของธาตุรู้ที่มีจริง ๆ ซึ่งกำลังรู้เสียง

แต่ก็มีคำ เพราะเหตุว่าลักษณะของจิตมีจริง ก็จะต้องมีโวหาร มีคำ ซึ่งจะทำให้เข้าใจลักษณะของจิต ถ้าพิจารณาบ่อย ๆ แล้ว ก็รู้หนทางที่จะทำให้อบรมเจริญปัญญาที่สามารถจะประจักษ์แจ้งในลักษณะของธาตุรู้ สภาพรู้ได้

เพราะฉะนั้น โวหารจึงมีมาก โดยเฉพาะโวหารเทศนาของพระผู้มีพระภาคที่จะกล่าวถึงสภาพธรรมแต่ละลักษณะตามความเป็นจริง

ใช้คำว่า สังเกต ใส่ใจในอารมณ์ แทน โยนิโสมนสิการ ได้หรือไม่

ส. ขณะที่เข้าใจ ขณะนั้นเป็นโยนิโสมนสิการ ในขณะที่ฟังแล้วพิจารณา

ผู้ถาม เป็นความเห็นของผมนะครับ โยนิโสมนสิการ เป็นภาษาบาลี แต่ว่าถ้าเราใช้คำว่า มีการสังเกต มีการใส่ใจในอารมณ์ มาแทนคำว่าโยนิโสมนสิการ จะแทนกันได้ไหมครับ

ส. จะใช้คำอะไรก็ได้ เพื่อที่จะให้เกิดความเข้าใจถูกในลักษณะของสภาพธรรมตามโวหารที่ได้ยินได้ฟัง เช่น ตัวอย่างที่ว่า จิตเป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ เป็นอาการรู้ ไม่ใช่รูปซึ่งแม้ว่าจะละเอียดสักเท่าไรก็ตาม นามธรรมยิ่งละเอียดกว่านั้น เพราะเหตุว่าไม่ใช่รูปสักรูปเดียว ถ้าเข้าใจในขณะที่กำลังฟัง ขณะนั่นเอง คือ โยนิโสมนสิการแล้ว จะต้องอธิบายอะไรไหม ถ้าเกิดความเข้าใจแล้ว

ในขณะที่ได้เข้าใจ ในขณะนั้นเพราะโยนิโสมนสิการ พิจารณาในคำที่ได้ยินได้ฟัง และเข้าใจขณะใด ขณะนั้นเป็นโยนิโสมนสิการ แต่จะใช้คำอะไรก็ได้ที่จะอธิบายคำว่า โยนิโสมนสิการ คือ พิจารณาด้วยความแยบคายจนกระทั่งเกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง เพราะฉะนั้นในขณะที่เข้าใจถูก ในขณะนั้นเป็นโยนิโสมนสิการ จะใช้คำภาษาบาลีก็ได้ หรือจะใช้คำภาษาไทยว่า พิจารณาจนเข้าใจถูกต้อง

ปัตตสูตร ที่ ๖ ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง

ข้อความในสรวัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย สคาถวรรค มารสังยุต พุติยวรรค ปัตตสูตรที่ ๖ ซึ่งจะทำให้เข้าใจพยัญชนะหลายคำ ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมเพื่อให้พระภิกษุเห็นแจ้ง มีความหมายว่าอย่างไร ให้สมาทน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง มีความหมายว่าอย่างไร

ข้อความในปัตตสูตรที่ ๖

พึงทราบวินิจฉัย ในปัตตสูตรที่ ๖

ก็สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคทรงยังพระภิกษุทั้งหลายให้เห็นแจ้ง ให้สมาทน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมมีกถา เกี่ยวด้วยอุปาทานชั้น ๕ ก็ภิกษุเหล่านั้น ทำในใจให้สำเร็จ น้อมนึกมาด้วยความเต็มใจ เจียโลดลงสดับธรรมอยู่

นี่คือความวิจิตรของจิตแต่ละขณะ ซึ่งกำลังปรุงแต่ง เหมือนช่างเขียนรูปเขียนที่เดียว

อุปาทานชั้น ๕ - สามัญลักษณ์ - สภาวะลักษณ์

ข้อความในสารัตถปกาสินี อธิบายว่า

คำว่า “เกี่ยวด้วยอุปาทานชั้น ๕” หมายความว่า เมื่อกำหนดอุปาทานชั้น ๕ ก็แยกแสดงโดยประการต่าง ๆ ด้วยสามารถแห่งสภาวะลักษณ์ และสามัญลักษณ์

ในที่นี้มีลักษณะ ๒ อย่าง คือ สภาวะลักษณ์ ๑ และสามัญลักษณ์ ๑

สามัญลักษณ์ หมายความว่าถึงลักษณะที่สาธารณะทั่วไปกับสภาพธรรมทั้งปวง เช่น ไม่ว่าจะเป็นจิต หรือเป็นเจตสิก หรือเป็นรูป ซึ่งเป็นสังขารธรรม เกิดขึ้นแล้วดับไป นั่นเป็นสามัญลักษณ์ ไม่ว่าสภาพธรรมใด ๆ ทั้งนั้นจะเป็นจิต หรือจะเป็นเจตสิก หรือจะเป็นรูป ซึ่งเกิดขึ้นแล้วก็ต้องดับไป นี่เป็นสามัญลักษณ์ของสังขารธรรมทั้งหลาย

แต่สภาวะลักษณ์ของจิต ต่างกับสภาวะลักษณ์ของเจตสิกแต่ละเจตสิก และต่างกับสภาวะลักษณ์ของรูปแต่ละรูป

เพราะฉะนั้น “สภาวะลักษณ์” หมายความว่าถึง ลักษณะเฉพาะของสภาพธรรมแต่ละอย่าง แต่ สามัญลักษณ์ หมายความว่าถึง ลักษณะทั่วไปของสภาพธรรมทั้งปวงที่เป็นสังขารธรรมด้วยกัน เป็นสภาพธรรมซึ่งเกิดดับ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

คำว่า ให้สมาทาน

คำว่า “ให้สมาทาน” คือ ให้ถือเอา ให้เข้าใจ ให้พิจารณาให้ถูกต้อง

นี่คือการแสดงธรรมของพระผู้มีพระภาค เพื่อประโยชน์ที่จะให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง คือ เมื่อฟังแล้วก็ให้สมาทาน ให้ถือเอา ให้เข้าใจ ให้พิจารณาให้ถูกต้องว่า กุศลธรรมเป็นกุศลธรรม อกุศลธรรมเป็นอกุศลธรรม

ซึ่งถ้าพระผู้มีพระภาคไม่ทรงแสดงโดยละเอียด หลายนานอาจจะยึดถืออกุศลธรรมเป็นกุศลธรรมได้ แต่เพราะเหตุว่าสภาวะลักษณะของกุศลธรรมไม่ใช่อกุศลธรรม สภาวะลักษณะของอกุศลธรรมก็ไม่ใช่กุศลธรรม

เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงธรรมโดยละเอียด โดยตลอด เกี่ยวด้วย อุปาทานขันธ ๕ คือ จิต เจตสิก รูป ซึ่งแยกเป็น รูปขันธ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ซึ่งจะไม่พันไปเลย ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็ตาม ก็เป็นเรื่องซึ่งสามารถจะฟังเรื่องของขันธ ๕ แล้วก็พิจารณาเรื่องของขันธ ๕ ด้วยความแยบคาย เพื่อที่จะให้ถือเอาด้วยความถูกต้อง ไม่ให้เข้าใจผิด

คำว่า ให้อาจหาญ

คำว่า “ให้อาจหาญ” คือ ให้เกิดความอุตสาหะในการสมาทาน

ในการที่จะเข้าใจสภาพธรรม ไม่ใช่เรื่องง่าย และไม่ใช่เรื่องเร็ว โดยเฉพาะเรื่องของการเจริญสติปัฏฐาน ไม่ใช่ว่าจะเข้าใจได้ง่าย ๆ เลย แต่ว่าธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงนั้น เพื่อให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้เกิดความอุตสาหะ ให้เกิดความเพียร ที่จะพิจารณาจนกว่าจะเข้าใจ จนกว่าสติจะเกิด ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรม แล้วก็จนกว่าจะประจักษ์แจ้งลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ตามปกติ ตามความเป็นจริง

เพราะเหตุว่าพระผู้มีพระภาคไม่ได้ทรงแสดงเรื่องอื่นซึ่งพิสูจน์ไม่ได้ หรือว่าไม่ใช่ที่กำลังปรากฏเฉพาะหน้า ทรงแสดงเรื่องของจักขุวิญญาณ เรื่องของการเห็น เรื่องของสิ่งที่ปรากฏทางตา ทรงแสดงเรื่องของโสตวิญญาณ เรื่องของสภาพธรรมที่ได้ยินเสียง ทรงแสดงเรื่องของเสียงซึ่งปรากฏทางหู ทรงแสดงธรรมที่กำลังมีอยู่ กำลังปรากฏให้พิสูจน์

เพราะฉะนั้นผู้ที่ได้ฟังธรรมแล้วก็จะเกิดความอาจหาญ คือ อุตสาหะในการที่จะพิจารณาจนกว่าจะเข้าใจสภาพธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง

คำว่า ให้รำเริง

คำว่า “ให้รำเริง” คือ ให้ผ่องใส ให้รุ่งเรือง ด้วยคุณที่ตนแทงตลอดแล้ว

ไม่ทราบของท่านผู้ฟังมีลักษณะของสมาทาน อาจหาญ รำเริงบ้างหรือยัง แต่ให้ทราบความหมายว่า ท่านสามารถที่จะรำเริงได้ในขณะที่กุศลจิตเกิด เพราะว่าบางท่านเป็นทุกข์เพราะอกุศล เป็นห่วง เป็นกังวลขณะใด ขณะนั้นก็เป็อกุศล บางท่านก็ห่วงว่าอายุมากแล้ว สติปัฏฐานก็ยังเกิดน้อยเหลือเกิน เพราะฉะนั้นก็เป็นห่วงจริง ๆ ว่า จะไม่ทัน เพราะเหตุว่ามีอายุมากแล้ว ขณะนั้นเป็อกุศล

พระผู้มีพระภาคไม่ได้ทรงแสดงธรรมให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดมีอกุศลมาก ๆ หรือว่าเป็นห่วงมาก ๆ แต่ทรงแสดงธรรมเพื่อให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้รำเริง

อกุศลทั้งหมดเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย ยับยั้งไม่ได้ ในเมื่ออกุศลจิตประเภทหนึ่งประเภทใดจะเกิดขึ้น หรือว่าเกิดขึ้นแล้ว ก็เกิดแล้ว แต่รำเริงได้ในขณะที่ระลึก รู้ลักษณะของอกุศลที่กำลังปรากฏ ไม่ให้อกุศลที่เกิดขึ้นเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ แต่ว่าให้สติระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนั้น แม้เป็อกุศล เพื่อที่จะได้รู้ว่าแม้ขณะนั้นไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

และถ้าสติเกิด ระลึกรู้ลักษณะของอกุศลที่กำลังมี กำลังปรากฏ จะเห็นได้ชัดจริง ๆ ว่า ขณะที่สติกำลังระลึกรู้ นั้น ไม่เศร้าหมองเลย เพราะเหตุว่าไม่กังวลเดือดร้อน ที่จะถือเอาอกุศลนั้นเป็นตัวตน หรือว่าเป็นเรา

หนทางเดียวที่จะละ จะคลาย จะบรรเทา จะดับอกุศลที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยได้ เพราะสติระลึกรู้ ไม่ให้อกุศลที่เกิดปรากฏเสียไปเปล่า ๆ โดยเพิ่มความเป็นห่วงกังวลขึ้น แต่โดยการที่สติระลึกและสามารถที่จะรู้ว่า ลักษณะสภาพธรรมที่เป็นอกุศลประการต่าง ๆ ลักษณะต่าง ๆ นั้น ไม่ใช่เรา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

เพราะฉะนั้นถ้าอบรมเจริญสติปัฏฐาน ก็จะถึงคำว่า “ให้รำเริง” คือ ให้ผ่องใส และให้รุ่งเรืองด้วยคุณที่ตนแทงตลอดแล้ว คือ สามารถที่จะประจักษ์ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริงว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

คำว่า ทำให้สำเร็จประโยชน์

คำว่า “ทำให้สำเร็จประโยชน์” คือ พิจารณาอย่างนี้ว่า ประโยชน์นี้เราทั้งหลายควรบรรลุได้ ดังนี้แล้วก็ชื่อว่า มีประโยชน์แต่เทศนานั้น

ไม่ได้เป็นเรื่องให้ทอดย ทานผู้ฟังฟังเรื่องของสติปัฏฐาน สภาพธรรมที่กำลังปรากฏ เป็นสิ่งที่สามารถที่จะแทงตลอดในสภาพที่เกิดขึ้นและดับไป ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ได้

ในขณะที่พิจารณาอย่างนี้ว่า ประโยชน์นี้ เราทั้งหลายควรบรรลุได้

ไม่หมัดหวัง ไซ้ใหม่ รู้ว่าเป็นสิ่งที่ควรที่จะบรรลุได้ วันหนึ่ง ยังไม่ใช่วันนี้ อย่าเพิ่งเป็นห่วงว่า ไม่สามารถจะรู้แจ้งได้ในวันนี้ แต่ว่าสติสามารถจะเริ่มระลึกได้ในวันนี้ แต่ส่วนการที่จะประจักษ์แจ้ง และแทงตลอดลักษณะของสภาพธรรมย่อมเป็นวันหนึ่ง ในเมื่อวันนี้ สติสามารถที่จะเกิดระลึกได้

เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงนี้ ประโยชน์ คือ ให้รู้ว่า “เราควรบรรลุได้” ที่จะไม่ทอดย

เพราะฉะนั้นก็ต้องฟังเรื่องของสภาพธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงโดยละเอียด ต่อ ๆ ไป เพื่อจะให้ไม่หลงลืมสติ

ศาสนาของพระผู้มีพระภาคแต่ตั้งขึ้นใหม่ ได้หรือ

ซึ่งข้อความในอรรถกถาคัมภีร์กถาวัตถุ สาสนกถาพรรณนา มีข้อความที่กล่าวว่า ศาสนาของพระผู้มีพระภาคแต่ตั้งขึ้นใหม่ แปลงขึ้นใหม่ ได้หรือ

นี่เป็นสิ่งที่จะให้ทุกท่านพิจารณาว่า

อริยธรรมทั้งหลาย มีสติ เป็นต้น ก็ดี เทศนาแห่งกุศลธรรม เป็นต้น ก็ดี ชื่อว่า “ศาสนา”

ในศาสนานั้น เว้นกรรมทั้งหลาย มีสติปัฏฐานเป็นต้น ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ชนเหล่าใดแล้ว ศาสนาชื่อว่า อันบุคคลนั้นทำขึ้นใหม่ โดยการกระทำกรรมเหล่าอื่นให้เป็นสติปัฏฐาน เป็นต้น หรือกระทำกุศลกรรม เป็นต้น ให้เป็นกุศลกรรม เป็นต้น หรือว่าศาสนาอันใคร ๆ กระทำแล้วอย่างนั้น มีอยู่ หรือพึงอาจเพื่อทำอย่างนั้นได้ มีหรือ

หมายความว่า ธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว คนอื่นสามารถที่จะแต่งขึ้นใหม่ แปลงขึ้นใหม่ แล้วก็เปลี่ยนแปลงสภาพธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่าเป็น สติปัฏฐาน เป็นต้น เทศนาแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นต้น เหล่านี้ บุคคลอื่นจะเอาอกุศลกรรมมาเป็นกุศลกรรม ทำขึ้นใหม่ โดยการกระทำกรรมเหล่าอื่น ให้เป็นสติปัฏฐาน เป็นต้น ได้หรือ ได้ไหม “ไม่ได้”

เพราะฉะนั้นถ้าพิจารณาและเข้าใจในเหตุผลแล้ว ก็ารู้ได้ว่า คำสอนซึ่งเป็นพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงตรัสรู้และทรงแสดง คนอื่นไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงสภาพธรรมทั้งหลายที่ทรงตรัสรู้และทรงแสดง ให้เป็นอย่างอื่นได้

เข้าใจผิดได้ แต่ว่า เปลี่ยนไม่ได้

ให้สมาทานศีล กับ ให้รับศีล เหมือนกันหรือไม่

ผู้ถาม พยัญชนะต่าง ๆ ที่ว่า ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง สงสยมานานแล้ว ว่า ทำไมพระผู้มีพระภาคก็ดี พระภิกษุสงฆ์ก็ดี แสดงธรรมจบแล้ว ผู้ฟัง คือ อุบาสก อุบาสิกา จะมีคำว่า ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ก่อนที่ยังไม่ได้อ่านอรรถกถา ก็ยังสงสยอยู่ว่า พยัญชนะต่าง ๆ นี้ หมายความว่าถึงอะไร เพราะเมื่ออรรถกถาอธิบายอย่างนี้ ก็ทำให้เข้าใจดีขึ้น

ยังสงสยอยู่ ทุกวันนี้ที่เราอาราธนาศีล บางคนก็บอกว่า ให้สมาทานศีล บางคนก็บอกว่าให้รับศีล คำว่า รับศีล กับสมาทานศีล เหมือนกันไหมครับ

ส. เหมือนกันค่ะ ให้ถือเอาโดยความถูกต้อง

เพราะฉะนั้นข้อความในพระไตรปิฎก ซึ่งมีอยู่บ่อย ๆ ที่ว่า ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ก็คือ ในขณะที่ท่านผู้ฟังกำลังฟังธรรมในขณะนั้นนั่นเอง คือ ให้ฟัง แล้วให้พิจารณาให้ถูกต้อง เพื่อที่จะให้ถือเอาความถูกต้องของสภาพธรรม

กิเลสเป็นอกุศลเจตสิก

ผู้ถาม ผมสงสัยความหมายของคำว่า “กิเลส” พิจารณาแล้วยังไม่แน่ใจว่า เข้าใจถูกต้อง ขอความกรุณาให้อาจารย์ช่วยอธิบาย

ส. กิเลสเป็นสภาพธรรมซึ่งทำให้จิตใจเศร้าหมอง คือ เป็นอกุศล ได้แก่ เจตสิก ซึ่งเกิดกับจิต เป็นอกุศลเจตสิก

ผู้ถาม กิเลสนี้เป็นอะไรครับ

ส. เป็นอกุศลเจตสิก

ผู้ถาม แล้วที่เขาแปลว่า “กิเลส” เป็นสิ่งที่หมักหมมอยู่ในสันดาน และในสันดานนั้น ย่อมเป็นทั้งกุศลหมักหมมอยู่ด้วย เพราะฉะนั้น ที่แปลมาที่รู้สึกจะไม่ถูกต้อง

ส. ถ้าสะอาดก็ไม่หมักหมม ถ้าสกปรกก็หมักหมม

เพราะฉะนั้นอกุศลธรรมซึ่งเป็นกิเลส มี ๓ ชั้น ที่ละเอียดที่สุด เป็นอนุสัยกิเลส สะสมอยู่ในจิต ไม่หายไปไหนเลย

โลภมูลจิต ความต้องการ ความโลภ เกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ดับไปแล้ว ไม่หมดเชื้อ สะสมสืบทอดในจิต พร้อมทั้งจะเกิดขึ้น เมื่อกระทบกับอารมณ์ซึ่งน่าพอใจ แต่ว่าขณะใด ไม่ประสบกับอารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งน่าพอใจ ขณะนั้นก็ไม่ปรากฏ เพราะว่าไม่ได้เกิดขึ้นเป็นปริยฐานกิเลส ซึ่งเป็นกิเลสอย่างกลาง

เวลาที่มีการเห็น การได้ยินแล้ว เกิดความยินดี ความพอใจขึ้น หรือความไม่พอใจ เป็นปฏิสมะ เป็นโทสะ ในขณะนั้นก็เป็นปริยฐานกิเลส

และกีกิเลสอีกชั้นหนึ่ง เป็นกิเลสชั้นหยาบ ซึ่งทำให้ล่องลอย ๕

กุศลก็มีการสะสมเหมือนกัน กุศลไม่ใช่กิเลสหรือ

ผู้ถาม ก็กุศลก็มีการเก็บไว้เหมือนกัน เพราะว่ากุศลนี้ก็ค่อย ๆ เจริญขึ้น อย่างนี้ไม่เรียกว่า กิเลสหรือครับ

ส. กุศลไม่ใช่กิเลสค่ะ

ผู้ถาม กิเลสใช้ในความหมายที่เป็นอกุศลเท่านั้น

ส. ค่ะ ทำให้จิตเศร้าหมอง เป็นอกุศล

วันหนึ่ง ๆ กุศลเกิดมาก พอที่จะสังเกต หรือว่า อกุศลเกิดมาก พอที่จะสังเกต เพราะฉะนั้นทางฝ่ายอกุศลย่อมหมักหมม สะสม ปรากฏว่าเป็นสภาพธรรมที่เศร้าหมอง เพราะเหตุว่าเกิดบ่อยและเกิดมาก

ส่วนกุศลนั้นเกิดน้อยมาก ช่วงขณะที่คิดจะให้ทาน เพียงเห็นวัตถุทานที่น่าพอใจก็เกิดอกุศลแล้วแทนกุศล เพราะฉะนั้นวันหนึ่ง ๆ นี้ การสะสมทางฝ่ายกุศลย่อมน้อยกว่า เพราะฉะนั้นการปรากฏ ก็ย่อมปรากฏความเศร้าหมองของอกุศล ซึ่งสะสมเป็นกิเลสชั้นต่าง ๆ

จิตวิจิตรเพราะอารมณ์ที่วิจิตร

สำหรับอรรถ คือ ความหมายของจิต ๕ ประการ ก็ได้กล่าวถึงแล้ว ในบางแห่งคือในอภิธัมมัตถวินิชาเย ได้แสดงไว้ ๖ ประการ คือ แสดงว่า จิตวิจิตรเพราะอารมณ์ที่วิจิตร

เพราะเหตุว่าสิ่งต่าง ๆ ที่มีจริง สภาพธรรมทั้งหลายที่จะไม่เป็นอารมณ์ของจิตไม่มี เพราะฉะนั้นไม่ว่าสภาพธรรมนั้นจะวิจิตรสักเท่าไร ก็สามารถที่จะเป็นอารมณ์ของจิตได้ เพราะฉะนั้นจิตจึงวิจิตรเพราะอารมณ์ที่วิจิตร

สภาวะลักษณะของจิต

สำหรับสภาวะลักษณะของจิต ซึ่งท่านผู้ฟังก็ได้ทราบแล้วว่า ลักษณะของธรรมมี ๒ ประการ คือ สามัญญลักษณะ อย่างหนึ่ง และสภาวะลักษณะ อีกอย่างหนึ่ง

ก่อนที่จะได้กล่าวถึงจิตประเภทต่าง ๆ ก็จะได้ประมวลสรุปลักษณะ ซึ่งเป็นสภาวะลักษณะของจิตทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นจิตที่เป็นกามาวจรจิต รูปาวจรจิต อรูปาวจรจิต หรือโลกุตตรจิต โดยประเภทของภูมิต่าง ๆ หรือว่าจะเป็นกุศลจิต อกุศลจิต วิบากจิต กิริยาจิต โดยชาติ ก็ตาม ประมวลสรุปลักษณะของจิตทุกประเภทแล้ว สภาวะลักษณะของจิต ก็คือ

อารมณ์ณ วิชานนลกฺขณํ มีการรู้แจ้งอารมณ์ เป็นลักษณะ

บุพฺพํกมรํ มีการถึงก่อน คือ มีความเป็นหัวหน้า เป็นประธานในการรู้อารมณ์ เป็นรสะ คือ เป็นกิจ

สนฺธานํ ปจฺจุปฺปฐานํ มีการสืบเนื่องกัน คือ เกิดดับสืบต่อกัน เป็นปัจจุปฺปฐาน คือ เป็นอาการปรากฏ

นามรูป ปทญฺฐานํ มีนามธรรมและรูปธรรมเป็นปทญฺฐาน คือ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด แสดงให้เห็นว่า จิตเป็นสังขารธรรม เป็นสภาพธรรมที่ต้องอาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้น จะเกิดขึ้นเองตามลำพังลอยๆไม่ได้ เพราะฉะนั้นในภูมิที่มีขั้น ๕ จิตย่อมอาศัยนามธรรมและรูปธรรมเป็นปทญฺฐาน คือ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

สำหรับในภูมิที่มีแต่นามธรรม เช่น อรูปพรหม ไม่มีรูปเลย เพราะฉะนั้นในภูมินั้น จิตก็อาศัยเพียงเจตสิก คือ นามธรรมเท่านั้น เป็นปทญฺฐาน คือ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

จิตเป็นหัวหน้า แล้วใครเป็นลูกน้อง

ส. มีข้อสงสัยเรื่องสภาวะลักษณะของจิตไหมคะ

ผู้ถาม จิตเป็นหัวหน้า อยากถามว่าใครเป็นลูกน้องครับ

ส. เจตสิกที่เกิดร่วมกันค่ะ

ผู้ถาม ก็มีพุทธพจน์บทหนึ่งบอกว่า มโนบุพพุงคมา ธมฺมา มโนเสฏฐา มโนมยา พุทธพจน์บทนี้ ผมก็ยังไม่เข้าใจ ท่านแปลว่า จิตถึงก่อน จิตเป็นใหญ่ จิตเป็นประธาน อย่างนี้ ผมก็อยากจะรู้ว่า จิตที่เป็นประธานนี้ เป็นประธานของเจตสิก ใช่ไหมครับ

ส. ค่ะ

ผู้ถาม ที่ว่ารู้แจ้ง คือ จิตเป็นผู้รู้ เจตสิกไม่ได้รู้หรือครับ

ส. เจตสิกมี ๕๒ ประเภท แล้วก็เจตสิกแต่ละประเภท ก็มีลักษณะและมีกิจการงานของตน ๆ เป็นลักษณะที่ต่างกันออกไป เป็น ๕๒ ลักษณะ

ผู้ถาม และที่ว่าจิตถึงก่อนนั้น ถึงก่อนใครครับ

ส. ถ้าไม่อุปมา ก็คงจะยากที่จะเข้าใจ ข้อความในอัฐฐสาลินี มีข้อความว่า เปรียบเหมือนเจ้าหน้าที่รักษาเมือง นั่งอยู่ที่ทางสี่แพร่ง กลางเมือง ย่อมตรวจตรากำหนดคนที่ผ่านเข้ามาว่า คนนี้เป็นคนประจำ คนนี้มาใหม่ ฉันทิ พึงทราบข้ออุปมา ฉันทินั้น ข้อนี้สมกับคำที่พระนาคนเถระกล่าวไว้ว่า

เหมือนอย่างว่า คนรักษาพระนคร นั่งอยู่ที่ถนนสี่แยก ณ ท่ามกลางพระนครแล้ว จะพึงแลเห็นบุรุษที่มาอยู่แต่ทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก ทิศเหนือได้ ฉันทิ บุคคลเห็นรูปได้ด้วยนัยน์ตา พึงเสียงด้วยหู ดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องโงฐฐัพพะด้วยกาย รู้ธรรมารมณด้วยใจ ก็ย่อมรู้รูป เสียง กลิ่น รส โงฐฐัพพารมณ ธรรมารมณนั้น ได้ชัดด้วยวิญญาน ก็ฉันทินั้น เพราะมุ่งถึงทวาร ดังที่กล่าวมานี้

จิตนั้นแหละในฐานะที่รู้ารมณ จึงชื่อว่า เป็นหัวหน้า คือ เทียวไปข้างหน้า ฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า มีความเป็นหัวหน้า เป็นรสะ คือ เป็นกิจ

ท่านผู้ฟังคงจะติดพยัญชนะที่ว่า จิตถึงก่อน เป็นธรรมชาติที่ถึงก่อน ฟังดูแล้วก็น่าคิดว่า ถึงอะไรก่อน ไปไหน และไปถึงที่ไหน ถึงอะไร จึงแสดงว่า จิตเป็นธรรมชาติที่เป็นหัวหน้า ถึงก่อน

คำอุปมา คนที่อยู่ในเมือง ตรงกลางสี่แยก ย่อมเห็นสิ่งที่จะมาทั้งทางทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก คือ โดยทวารแล้ว จิตเป็นสภาพธรรมที่รู้ารมณ เช่น ทางตานี้ จิตเห็น ผัสสเจตสิกกระทบ ไม่เห็น สัญญาเจตสิก จำ ไม่เห็น เวทนาเจตสิก รู้สึก ไม่เห็น

แต่จิตเป็นสภาพที่รู้แจ้งอารมณ์ เหมือนคนที่อยู่สี่แยก ตรงกลาง แล้วก็ไม่ว่าใคร จะมาทิศใด ทิศตะวันตก ทิศตะวันออก ทิศเหนือ คนที่อยู่ตรงกลางที่ตรงสี่แยกนี้ เห็น ก่อนถูกไหม ถ้าจะหมายความว่า ถึงก่อน หมายความว่าถึง เห็นก่อน แต่ว่าโดยสภาพ จริง ๆ แล้ว จิตเป็นสภาพที่รู้แจ้งอารมณ์ ในขณะที่เจตสิกซึ่งเกิดกับจิตทั้งหมดกระทำ กิจเฉพาะของตน ๆ แต่ไม่ใช่เป็นสภาพที่รู้แจ้งอารมณ์อย่างจิต

เช่น ผัสสเจตสิก กระทบรูปารมณ ในขณะจิตเห็นเกิดขึ้น จิตเห็นเป็นประธาน เป็นสภาพที่รู้แจ้ง คือ เห็นอารมณ์ แต่ผัสสเจตสิกกระทบกับรูปารมณเท่านั้น ในขณะที่ เวทนาเจตสิกรู้สึกอารมณ์ที่ผัสสเจตสิกกระทบและจิตรู้แจ้ง

เวลาที่ผัสสเจตสิกกระทบ จิตรู้แจ้ง สัญญาจำอารมณ์ สัญญาจำ สัญญาทำ อย่างอื่นไม่ได้ และเจตสิกอื่น ๆ ก็กระทำกิจของตน ๆ

เพราะฉะนั้นที่ว่า จิตถึงก่อน โดยทวาร และจิตเป็นสภาพที่รู้แจ้งอารมณ์ที่ ปรากฏที่ทวาร จึงชื่อว่า “ถึงก่อน” เพราะว่าอุปมาเหมือนกับคนที่อยู่ตรงสี่แยก และเห็น ก่อน เพราะเหตุว่าอยู่ตรงสี่แยกจึงเห็น ไม่ว่าใครจะมาทางทิศตะวันออก ตะวันตก ทิศ เหนือ ทิศใต้ ก็เห็นก่อน เพราะเหตุว่าอยู่ตรงสี่แยก ฉะนั้นใด ที่ว่าจิตเป็นสภาพที่ถึงก่อน เป็นใหญ่ เป็นประธาน ก็โดยนัยนั้น

จิต - โยนิโสมนสิการจนสมาทาน อาจหาญ ร่าเริง

โยนิโสมนสิการ คือ พิจารณา จน “สมาทาน” คือ ถือเอาด้วยความถูกต้องใน ลักษณะของจิต “อาจหาญ” ให้เกิดความอุตสาหะในการที่จะเข้าใจลักษณะของจิต และอบรมเจริญปัญญาจนกว่าจะประจักษ์แจ้งลักษณะของจิต แล้ว “ร่าเริง” ในขณะที่ สติระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ด้วยการไม่ยึดถือว่าเป็นเรา หรือว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน ทำให้สำเร็จประโยชน์ คือรู้ว่า ประโยชน์นี้เราทั้งหลาย ควรบรรลุได้ คือ สามารถที่จะเข้าใจสภาวะลักษณะของจิตที่กำลังปรากฏ ตามความเป็นจริง

ไม่มีคำว่า จิตสัง เพราะไม่มีลักษณะที่จิตตะของจิตสัง

ไม่มีคำว่า จิตสังเลย ไม่ว่าจะเป็นลักษณะ หรือเป็นรสะ หรือว่าเป็นปัจจุภูฐาน หรือว่าเป็นปฏฐฐาน แต่ว่าไม่ว่าจิตประเภทใด ๆ ก็ตาม มีการรู้แจ้งอารมณ์เป็นลักษณะ เพราะฉะนั้นการที่จะสามารถประจักษ์แจ้งลักษณะของจิตได้ ก็ต้องตรงกับ ลักษณะของจิต ซึ่งเป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ เป็นใหญ่ในการรู้ คือ เห็นทางตา ได้ยิน เสียงทางหู เป็นต้น

ทรงแสดงจิตโดย ๒ นัย คือ จิต ๘๙ กับ จิต ๑๒๑

สำหรับจิตทั้งหมด ทรงแสดงไว้โดย ๒ นัย คือ โดยนัยของจิต ๘๙ ดวง และ โดยนัยของจิต ๑๒๑ ดวง โดยพิเศษ

ถ้าจะพิจารณาโดยละเอียด แม้แต่ในข้อความที่ว่า จิตโดยประเภททั้งหมดมี ๘๙ ดวง หรือ ๘๙ ประเภท

เพียงเท่านี้ก็สามารถที่จะเป็นพุทธานุสติ ทำให้ระลึกถึงพระปัญญาคุณ พระปริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณของพระผู้มีพระภาคได้ เพราะเหตุว่าทุกท่านไม่ได้มี จิตครบทั้ง ๘๙ หรือสามารถที่จะรู้ได้ว่า จิตในวันหนึ่ง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นดับไปแต่ละขณะนั้น อยู่ในประเภทไหน หรือว่าเป็นจิตประเภทไหน แต่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ไม่ว่าจิต ในมนุษยภูมิ หรือในอบายภูมิ หรือในพรหมโลก ในรูปพรหมภูมิ ในอรูปพรหมภูมิก็ตาม เมื่อได้ประมวลลักษณะของจิต ซึ่งเกิดดับแต่ละขณะ แม้ว่าจะต่างกันไป ๆ ตามปัจจัยที่ทำให้ทำให้จิตนั้น ๆ เกิดขึ้นแต่ละขณะ แต่เมื่อรวบรวมประเภทของจิตทั้งหมดแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ลักษณะของจิตซึ่งเกิดดับแต่ละขณะต่าง ๆ กันไปนั้น เมื่อจัด โดยประเภทแล้ว ก็ต่างกันออกไปเป็น ๘๙ ประเภท หรือว่า ๑๒๑ ประเภท โดยพิเศษ

เพราะฉะนั้นเพียงได้ยินได้ฟังแล้วพิจารณา ก็สามารถที่จะน้อมระลึกถึงพระพุทธานุคุณ เป็นพุทธานุสติ และก็จะได้พิจารณาสภาพธรรมซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงแสดง โดยประเภทของจิตชนิดต่าง ๆ ให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะเหตุว่าจิตเป็นธรรมชาติที่

ใกล้ตัวที่สุดแต่ละขณะ แต่ถ้าไม่อาศัยพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงโดยละเอียด ยากที่ใครจะกล่าวได้ว่า รู้ลักษณะของจิตตามความเป็นจริง เพราะทุกท่านก็รู้จักชื่อเหิน ๆ ว่า มีจิต แต่ถ้าถามว่าจิตอยู่ที่ไหน จิตมีลักษณะอย่างไร มีกิจการงานอย่างไร ก็ย่อมจะตอบไม่ได้ ถ้าไม่อาศัยพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้

จิต ๘๙ แสดงโลกุตตรจิต ๘ แต่จิต ๑๒๑ แสดงโลกุตตรฌาน ๔๐

สำหรับจิต ๘๙ ดวงนั้น ทรงแสดงโดยประเภทของโลกุตตรจิต ๘ ดวง สำหรับผู้
ที่โลกุตตรจิตไม่ได้เกิดพร้อมกับฌานจิตขั้นต่าง ๆ

และโดยนัยของจิต ๑๒๑ ดวง สำหรับผู้ที่โลกุตตรจิตเกิดพร้อมกับฌานจิตขั้น
ต่าง ๆ จึงเป็นโลกุตตรจิต ๔๐ ดวง ซึ่งได้แก่

โสดาปัตติมรรคจิตปฐมฌาน ๑ ดวง ทุติยฌาน ๑ ดวง ตติยฌาน ๑ ดวง จตุตถ
ฌาน ๑ ดวง ปัญจมฌาน ๑ ดวง รวมเป็นโสดาปัตติมรรคจิต ๕ ดวง

โสดาปัตติผลจิตปฐมฌาน ๑ ดวง ทุติยฌาน ๑ ดวง ตติยฌาน ๑ ดวง จตุตถ
ฌาน ๑ ดวง ปัญจมฌาน ๑ ดวง รวมเป็นโสดาปัตติผลจิต ๕ ดวง

เมื่อรวมโสดาปัตติมรรคจิต ๕ ดวง และโสดาปัตติผลจิต ๕ ดวง โดยนัยของฌาน
๕ ดวงแล้ว ก็เป็น ๑๐ ดวง

สกทาคามิมรรคจิต และสกทาคามิผลจิต ก็โดยนัยเดียวกัน ๑๐ ดวง

อนาคามิมรรคจิต ๕ และอนาคามิผลจิต ๕ รวมเป็น ๑๐ ดวง

อรหัตตมรรคจิต ๕ และอรหัตตผลจิต ๕ รวมเป็น ๑๐ ดวง

จึงเป็นโลกุตตรฌานจิต ๔๐ ดวง

ผู้ที่จะแสดงฤทธิ์ได้ ต้องบรรลุถึงอรุณานที่ ๔ หรือไม่

ผู้ถาม เรื่องของจิตโดยพิสดารที่อาจารย์กล่าวมานั้น ก็ยังมีความสงสัยว่า
ทำไมบางคน เช่น ท่านพระจูฬปันถก ท่านภาวนาเอาผ้าขาวลูบไป แล้วภาวนาไป เสร็จ

แล้วท่านก็บรรลุความเป็นพระอรหันต์ พร้อมกับมีอิทธิฤทธิ์ ซึ่งแสดงตนคนเดียว เป็นพนักก็ได้ แสดงให้ภิกษุในวิหารของท่านเห็นเป็นพนักก็ได้ อยากจะถามว่า จิตของท่านเป็นไปตามลำดับที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงไว้หรือเปล่า

ส. หมายความว่า ท่านจะต้องเป็นพระโสดาบันบุคคลก่อน แม้แต่พระผู้มีพระภาคเองก็ต้องทรงเป็นพระโสดาบันบุคคล พระสกทาคามีบุคคล พระอนาคามีบุคคล แล้วจึงถึงความเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

ผู้ถาม อันนี้ไม่ได้สงสัยหรือครับว่า ปัญญาจะต้องเจริญไปตามลำดับขั้น แต่สงสัยตรงที่ว่า ท่านพระจุฬปันถก ท่านบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว ฉานจิตก็ต้องเกิดไปตามลำดับขั้น และผู้ที่แสดงฤทธิ์ได้ จะต้องได้บรรลุถึงอรุณานิยามที่ ๔ และเจริญสี่จนกระทั่งชำนาญ จึงจะแสดงอิทธิฤทธิ์ได้ อยากถามว่า ท่านได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว และท่านได้อรุณานิยามที่ ๔ ด้วยหรือเปล่า

ส. ผู้ที่จะแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ได้ ต้องได้ฌานสมาบัติทั้ง ๘ หรือทั้ง ๙ โดยนัยของปัญจนัย คือ ต้องได้ทั้งรูปฌาน ๕ คือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ปัญจฌาน และต้องได้อรุณานิยามด้วย

เหตุผลก็คือว่า ถ้าไม่ถึงอรุณานิยาม แสดงว่ายังไม่มีความสามารถพอ ความมั่นคงของความสงบนี้ยังไม่พอ ที่จะทำให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ หรือคุณวิเศษต่างๆ ได้

แต่ในสมัยนี้ ท่านผู้ฟังอาจจะได้ทราบว่ามี การสามารถกระทำบางสิ่งบางอย่าง เพราะฉะนั้นบุคคลเหล่านั้นเป็นผู้ที่ถึงปฐมฌานหรือเปล่า หรือถึงทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ปัญจฌาน อรุณานิยามหรือเปล่า

ให้ทราบว่า ทุกอย่างที่เป็นผลที่ถูกต้อง ต้องมาจากเหตุที่ถูกต้อง

ผลของมิจจาสมาธิ ผลของสัมมาสมาธิ

บางท่านอาจจะฝันแมน ก็สงสัยว่า ฝันที่ไร ทำไมแมนทุกที เป็นผู้มีคุณวิเศษอะไรบางประการหรือเปล่า หรือบางท่านอาจจะสังหรณ์ใจ สังหรณ์ที่ไร ก็เป็นอย่างที่สังหรณ์เสียทุกที ก็เป็นไปได้ บางท่านก็อาจจะสงสัยว่า เป็นคุณวิเศษอะไรหรือเปล่า หรือ

บางท่านอาจจะนึกปวราณาอะไร แล้วก็ได้สิ่งนั้น ก็คงจะนึกว่า เป็นคุณวิเศษอะไรหรือเปล่า อยากจะหายโรค ก็เกิดจะหายได้ หรืออะไรต่าง ๆ เหล่านั้น แต่ให้ทราบว่าเป็นเพียงเศษเล็กเศษน้อยของการที่เคยอบรมเจริญสมาธิมาบ้าง หรือว่าอบรมเจริญความสงบบ้าง

แม้แต่ผลของมิจาสมาธิ ก็ยังมีปรากฏให้เห็นเศษเล็กเศษน้อย เพราะฉะนั้นถ้าเป็นผลของสัมมาสมาธิ ซึ่งเป็นกุศลแท้ ๆ ซึ่งเป็นความสงบจริง ๆ ตามขั้น ผลก็ย่อมต้องมีมากกว่านั้น

ผู้ที่บรรลุเป็นพระอริยบุคคลพร้อมฉนวน

สำหรับผู้ที่จะบรรลุคุณธรรมเป็นพระอริยบุคคลพร้อมด้วยฉนวนจิต ถ้าบุคคลนั้นเคยอบรมเจริญความสงบ และมีความสงบที่มั่นคงจริง ๆ ด้วยปัญญาที่รู้ว่า ความสงบค่อย ๆ เพิ่มขึ้น เป็นกุศลจิตที่มั่นคงอย่างไร แล้วเวลาที่ถึงอุปจารสมาธิ ไม่แน่ว่าบุคคลนั้นจะสามารถที่จะถึงอัปปนาสมาธิหรือไม่ เพราะเหตุว่าผู้ที่อบรมเจริญความสงบ ซึ่งเป็นผู้ที่ตรงต่อลักษณะของความสงบของจิตจริง ๆ เวลาที่เกิดความสงบขึ้นแล้ว จะเป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยสติสัมปชัญญะ และในบรรดาผู้ที่อบรมเจริญความสงบนี้ จะมีที่ร้อยละพันท่านก็ตาม ที่จะบรรลุถึงอุปจารสมาธิ ก็สักท่านเดียว

นี่คือ สิ่งซึ่งไม่ใช่ว่าจะเกิดขึ้นได้โดยง่าย สำหรับความสงบแท้จริง ซึ่งเป็นการอบรมเจริญสมถภาวนา

สำหรับผู้ที่สามารถจะบรรลุถึงอุปจารสมาธิแล้ว เป็นพัน เป็นหมื่นท่าน ก็จะมีผู้ที่สามารถจะถึงอัปปนาสมาธิ ซึ่งเป็นปฐมฉนวนจิต ก็สักท่านเดียว

และในบรรดาท่านที่บรรลุปฐมฉนวนแล้ว ที่จะบรรลุถึงทุติยฉนวนจิตในบรรดาหลายร้อยท่าน พันท่านนั้น ก็จะมีเพียงท่านเดียว

เพราะฉะนั้นที่จะถึงฉนวนจิตขั้นต่อ ๆ ไป เช่น ตติยฉนวน จตุตถฉนวน ปัญจฉนวน ย่อมไม่ใช่สิ่งที่จะเป็นไปได้โดยง่าย แม้แต่ในชาตินี้เอง ถ้าใครจะอบรมเจริญความสงบที่

เป็นสมถภาวนา อาจจะตายไปเสียก่อนที่อุปจารสมาธิจะเกิด หรือว่าอัปปนาสมาธิจะเกิด เพราะเหตุว่าไม่ใช่กาลสมบัติ

ถึงแม้ในครั้งที่พระผู้มีพระภาคยังไม่ปรินิพพาน ผู้ที่อบรมเจริญสมถภาวนา จนกระทั่งถึงอัปปนาสมาธิ และรู้แจ้งอริยสัจธรรม มีจำนวนน้อย แต่ผู้ที่สามารถจะอบรมเจริญปัญญา รู้แจ้งอริยสัจธรรมเป็นพระอริยเจ้ามีจำนวนมากกว่ามาก

เพราะฉะนั้นผู้ที่จะได้ทั้งสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา บรรลุถึงฌานจิตด้วย และสามารถรู้แจ้งอริยสัจธรรมด้วย ย่อมต้องเป็นผู้ที่มีความชำนาญอย่างยิ่งในสมถภาวนา คือ ในฌานจิตขั้นต่าง ๆ บางท่านสามารถที่จะบรรลุถึงอรูปรฌานจิต คือ เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน แต่เวลาที่โสตาปัตติมรรคจิตจะเกิด ไม่ได้เกิดพร้อมกับเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ซึ่งเป็นปัญจฌาน หรือไม่ได้เกิดพร้อมกับรูปปัญจฌาน แต่อาจจะเกิดพร้อมกับปฐมฌาน หรือทุติยฌาน หรือตติยฌาน ก็ได้

นี้แสดงให้เห็นถึงความเป็นอนัตตาของสภาพธรรม แม้ในขณะที่จะรู้แจ้งอริยสัจธรรมว่า ไม่ใช่การที่จะเลือกได้ ไม่ใช่การที่จะเจาะจง เพราะเหตุว่าผู้ที่ละการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน ละการติดข้อง แม้ในฌานจิต เพราะรู้ลักษณะของสภาพธรรมว่า แม้ฌานจิตก็ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เป็นมหัคคตจิต เป็นจิตตานุปัสสนา ๑ ประเภท ในจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานทั้งหลาย

จะต้องรู้ตามความเป็นจริง เพื่อละความยึดถือ หรือความยินดีติดข้อง เพราะฉะนั้นไม่ว่าฌานจิตของท่านจะเกิด แล้วแต่ว่าขณะนั้นอาจจะเป็นปฐมฌานเกิด หรือทุติยฌานเกิด หรือตติยฌานเกิด หรือจตุตถฌานเกิด หรืออรูปรฌานเกิด แต่โสตาปัตติมรรคจิตยังไม่เกิดก็ได้

เพราะฉะนั้นเวลาที่รู้แจ้งอริยสัจธรรมในขณะนั้น อาจจะเป็นในขณะที่กำลังพิจารณาปฐมฌาน แล้วก็ประจักษ์ในความเกิดดับ รู้แจ้งอริยสัจธรรม หรือว่าในขณะที่กำลังจะเป็นพระโสดาบันบุคคล คือ ขณะที่กำลังจะรู้แจ้งอริยสัจธรรมนั้น กำลังมีปัญจฌานเป็นอารมณ์ก็ได้ โดยที่ว่าแล้วแต่ความชำนาญ เพราะว่าจิตเกิดดับเร็วมาก

ผู้ที่อบรมเจริญปัญญาก็รู้ว่า ลักษณะของจิต ไม่ว่าจะเป็นฌานจิต หรือว่าอกุศลจิต หรือกามาวจรกุศลจิต ก็เป็นแต่เพียงจิต ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

จึงไม่ได้เลือก และก็ไม่ได้หวัง เพราะฉะนั้นเวลาที่โสตาปัตติมรรคจิตจะเกิดขึ้น ก็ย่อมแล้วแต่ว่า ขณะนั้นมีอะไรเป็นอารมณ์

บางท่านเป็นผู้ที่เคยได้ฌาน แต่เวลาที่โสตาปัตติมรรคจิตเกิด ไม่ประกอบด้วยฌานขั้นหนึ่งขั้นใดเลยก็ได้ หรือว่าท่านที่ได้ฌานขั้นสูง แต่เวลาที่โสตาปัตติมรรคจิตจะเกิด เกิดพร้อมกับฌานขั้นต่ำก็ได้ ด้วยความเป็นอนัตตา

เพราะฉะนั้นจึงมีโลกุตตรจิต โดยนัยของจิต ๑๒๑ ดวงว่า โสตาปัตติมรรคจิต ปฐมฌาน โสตาปัตติมรรคจิตทุติยฌาน โสตาปัตติมรรคจิตตติยฌาน โสตาปัตติมรรคจิตจตุตถฌาน โสตาปัตติมรรคจิตปัญจฌาน คือ เป็นมรรคจิต ๕ ผลจิต ๕ ตามขั้นของฌาน ๕ และเป็นสกทามิมรรคจิต ๕ สกทามิผลจิต ๕ ตามขั้นของฌาน ๕ เป็นอนาคามิมรรคจิต ๕ อนาคามิผลจิต ๕ ตามขั้นของฌาน ๕ เป็นอรหัตตมรรคจิต ๕ อรหัตตผลจิต ๕ ตามขั้นของฌาน ๕ รวมเป็นโลกุตตรฌาน ๔๐ โดยไม่เลือก หรือว่าโดยเลือกไม่ได้ ผู้ที่เคยได้ฌาน เวลาที่มรรคจิต ผลจิตเกิด ไม่ประกอบด้วยฌานก็ได้

ผู้ที่เคยได้ฌานขั้นสูง เวลาที่มรรคจิต ผลจิตเกิด ประกอบด้วยฌานขั้นต่ำก็ได้ ซึ่งท่านเหล่านั้นก็ไม่ได้เสียใจ หรือว่าไม่ได้เสียตาย เพราะเหตุว่าท่านรู้ว่า สภาพธรรมทั้งหลายย่อมเกิดขึ้น เป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัย ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล

อรุณมาน โดยองค์ได้แก่ปัญจฌาน แต่มีอรุณเป็นอารมณ์

อรุณมานโดยองค์แล้วก็ได้แก่ ปัญจฌาน แต่ว่ามีอรุณเป็นอารมณ์ ต่างกับปัญจฌานซึ่งมีรูปเป็นอารมณ์

โสตาปัตติมรรค โสตาปัตติผล บรรลุอย่างเดียวกันหรือไม่

ผู้ถาม อาจารย์ช่วยอธิบายที่ว่า เป็นมรรค เป็นผล ที่ว่าอย่างโสตาปัตติมรรค โสตาปัตติผล ไม่ใช่ว่าบรรลุธรรมอย่างเดียวกันหรือครับ

ส. รู้แจ้งอริยสัจธรรม มีนิพพานเป็นอารมณ์ค่ะ

โลกุตตรจิตมี ๘ ดวง ได้แก่ โสตาปัตติมรรคจิต ๑ โสตาปัตติผลจิต ๑ โสตาปัตติมรรคจิต เป็นโลกุตตรกุศล เมื่อดับไปแล้ว เป็นปัจจัยให้ผล คือ วิบากจิตซึ่งเป็นโสตาปัตติผลเกิด ทั้งโสตาปัตติมรรคจิตและโสตาปัตติผลจิต มีนิพพานเป็นอารมณ์ จะไม่มีอย่างอื่นเป็นอารมณ์เลย

แต่ว่าที่เป็นโสตาปัตติมรรคจิต ไม่ใช่โสตาปัตติผลจิต แม้ว่ามีนิพพานเป็นอารมณ์ ก็เพราะเหตุว่า โสตาปัตติมรรคจิตทำกิจละ หรือปราบกิเลส มีนิพพานเป็นอารมณ์ จึงละหรือดับกิเลสได้ ตราบใดที่ยังไม่มีนิพพานเป็นอารมณ์ ยังไม่สามารถที่จะดับกิเลส อาจจะรู้ลักษณะสภาพของนามธรรมและรูปธรรม แต่กิเลสยังดับไม่ได้ ตราบใดที่ยังไม่ประจักษ์ในลักษณะของนิพพาน

เพราะฉะนั้นจิตซึ่งสามารถที่จะดับกิเลสได้ ได้แก่ มรรคจิต ๔ ดวง ซึ่งดับกิเลสตามขั้น มรรคจิตขั้นต้น คือ โสตาปัตติมรรคจิต ดับกิเลสอกุศลธรรมที่เป็นมิจฉาทิฏฐิและวิจิกิจฉา ความเห็นผิด และการสงสัยในลักษณะของสภาพธรรม

เมื่อโสตาปัตติมรรคจิตซึ่งเป็นโลกุตตรจิต มีนิพพานเป็นอารมณ์ ดับกิเลส และดับไปแล้ว เป็นปัจจัยให้วิบาก โลกุตตรวิบากซึ่งเป็นผลของโสตาปัตติมรรคจิตเกิดขึ้น สำหรับโลกุตตรวิบาก ก็คือโสตาปัตติผลจิต มีนิพพานเป็นอารมณ์ แต่ต่างกับโสตาปัตติมรรคจิต คือ มีนิพพานเป็นอารมณ์โดยสภาพที่ดับกิเลสแล้ว จึงเป็นผล

แต่สำหรับโสตาปัตติมรรคจิตมีนิพพานเป็นอารมณ์ แต่ทำกิจปราบ คือ ดับกิเลส กิจต่างกัน แม้ว่าจะมีนิพพานเป็นอารมณ์เช่นเดียวกัน ขณะที่โสตาปัตติมรรคจิต เป็นขณะที่ดับกิเลส เมื่อดับกิเลสแล้ว ผลของโลกุตตรกุศลก็คือว่า โสตาปัตติผลจิตเกิดขึ้น มีผลอะไร มีผลคือประจักษ์แจ้ง มีนิพพานเป็นอารมณ์ เช่นเดียวกับโสตาปัตติมรรค แต่ไม่ได้กระทำการปราบ เพราะเหตุว่ากิเลสดับแล้ว

เพราะฉะนั้นโสตาปัตติผลจิตมีนิพพานเป็นอารมณ์ โดยสภาพที่ดับกิเลสแล้ว ต่างกับโสตาปัตติมรรคจิต ซึ่งมีนิพพานเป็นอารมณ์ โดยทำการปราบกิเลส

ผู้ถาม ระยะเวลาที่จะบรรลุธรรม ๒ ขั้นนี้ ก็อาจจะไม่ต่างกันมาก

ส. ต่อกันเลย ไม่มีจิตประเภทอื่นเกิดแทรกคั่นได้เลย ทันทันที่โสตาปัตติมรรคจิตดับลง จิตอื่นจะเกิดคั่นหรือแทรกไม่ได้ เป็นกุศลซึ่งให้ผลทันที คือ เมื่อกุศลจิตซึ่ง

เป็นโลกุตตรกุศลดับแล้ว เป็นปัจจัยให้โสดาปัตติผลจิต ซึ่งเป็นโลกุตตรวิบาก เป็นผลของโสดาปัตติมรรคจิตเกิดต่อทันที มีนิพพานเป็นอารมณ์เช่นเดียวกัน แต่สภาพจิตนั้นต่างกันว่า เมื่อเป็นกุศลทำกิจดับกิเลส เมื่อเป็นวิบากคือ เป็นผล ทำกิจ คือ มีนิพพานเป็นอารมณ์ แต่โดยสภาพของจิตซึ่งดับกิเลสแล้ว

กามาวจรจิต ๕๔ รูปาวจรจิต ๑๕ อรูปาวจรจิต ๑๒ โลกุตตรจิต ๘

สำหรับจิต ๘๙ ดวง คือ กามาวจรจิต ๕๔ ดวง และเป็นรูปาวจรจิต คือ จิตซึ่งอบรมความสงบถึงขั้นฌานจิตซึ่งมีรูปเป็นอารมณ์ ๑๕ ดวง จิตที่เป็นอรูปาวจรจิต คือ จิตซึ่งเป็นอรูปฌาน ๑๒ ดวง และโลกุตตรจิต ๘ ดวง

ซึ่งท่านผู้ฟังก็คงจะได้ทราบมาบ้างแล้ว ตอนที่กล่าวถึงจิตโดยการจำแนกจิตโดยภูมิว่า มีกามาวจรจิต ๕๔ ดวง รูปาวจรจิต ๑๕ ดวง อรูปาวจรจิต ๑๒ ดวง โลกุตตรจิต ๘ ดวง รวมเป็นจิต ๘๙ ดวง

กามาวจรจิตมีทั้งหมด ๕๔ ดวง

สำหรับกามาวจรจิตมีทั้งหมด ๕๔ ดวง เป็นจิตซึ่งเป็นขั้นต่ำที่สุด ซึ่งทุกท่านไม่พ้นไปเลยจากกามาวจรจิต แต่แม้ว่าจิตของแต่ละท่านในภูมินี้จะเป็นกามาวจรจิต จะเป็นจิตขั้นกาม ซึ่งมี ๕๔ ดวง ก็ไม่ใช่ว่าทุกท่านจะมีกามาวจรจิตครบทั้ง ๕๔ ดวง ซึ่งก็ได้ทราบต่อไปว่า ท่านจะขาดกามาวจรจิตประเภทไหนบ้าง

ความหมายของคำว่า กามาวจร

ขอให้เข้าใจความหมายของคำว่า “กามาวจร” เสียก่อน

คำว่า “กามาวจร” เป็นคำรวมของ กาม + อวจร ภาษาไทยใช้คำว่า “กาม” หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่ใคร่ หรือพอใจ ขณะใดที่มีความพอใจ มีความใคร่เกิดขึ้น ขณะนั้นเป็นลักษณะของกามธาตุ เป็นสภาพธรรมชนิดหนึ่ง

คำว่า “กาม” นี้มีความหมาย ๓ อย่าง คือ

“กิเลสกาม” กามซึ่งเป็นกิเลส ได้แก่ สภาพซึ่งพอใจ ยินดี ติดข้องหรือใคร่ ซึ่ง ได้แก่ โลกเจตสิกนั่นเอง โดยปริมัตถธรรมแล้ว “กิเลสกาม” ได้แก่ โลกเจตสิก ซึ่งเป็นสภาพที่ยินดี พอใจ ไม่ว่าจะในขณะใด ที่เกิดความยินดีพอใจขึ้น ขณะนั้นเป็นกิเลสกาม

เมื่อเกิดความยินดีพอใจแล้ว ก็ต้องมีสิ่งซึ่งเป็นที่ยินดีพอใจของโลภะ เพราะฉะนั้นสิ่งซึ่งเป็นที่ยินดีพอใจของโลภะ แต่ไม่ใช่ตัวโลภะ เป็นสิ่งซึ่งยินดีพอใจของโลภะ สิ่งที่ยินดีพอใจเป็น “วัตถุกาม” เพราะเหตุว่าเป็นที่ตั้งของความยินดี พอใจ

เพราะฉะนั้น จึงมี “กิเลสกาม” และมี “วัตถุกาม”

สิ่งที่เป็นที่ยินดีพอใจของโลภะ ไม่จำกัดเลย นอกจากนิพพานอย่างเดียว สิ่งอื่นทั้งหมดเป็นวัตถุกาม เป็นที่ตั้งของความยินดีพอใจได้ทั้งสิ้น พอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ พอใจในชั้นในธาตุ ในอายตนะ พอใจในกุศลขั้นต่าง ๆ พอใจในภพภูมิต่าง ๆ พอใจในมนุษย์ภูมิ ในเทวภูมิ ในพรหมภูมิหรือในรูปพรหมภูมิ

ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นที่ยินดีพอใจ เป็นวัตถุกามได้ทั้งหมด เพราะฉะนั้นในสังสารวัฏหรือวัฏฏะทั้งหมดนี้ ไม่ว่าจะเป็นในภพใด ภูมิใดทั้งสิ้น ภพภูมิต่าง ๆ เหล่านั้น ย่อมเป็นที่ยินดีพอใจได้ เว้นนิพพานอย่างเดียว

อยากได้นิพพาน โลภะยินดีในนิพพานได้หรือไม่

ผู้ถาม ฟังว่านิพพานหลุดพ้น มีความสุขอย่างนี้อย่างนั้น ฟังแล้วก็เมื่อหมด หลุดพ้นจากกิเลส จะได้มีความสุข ฟังแล้วก็ดีเหมือนกัน เมื่อได้ ผมก็ยินดีใน นิพพาน จะว่าโลภะ ไม่ยินดีในนิพพานได้อย่างไร ยินดีเช่นกัน

ส. แน่ใจหรือว่า ยินดีพอใจในนิพพาน ยินดีพอใจในชื่อ หรือว่ายินดีพอใจ ในลักษณะสภาพของนิพพาน

ผู้ถาม ก็อย่างที่อาจารย์พูดเมื่อกี้ สิ่งไหนที่ดี ๆ โลภะชอบทั้งนั้น อย่างได้ฌาน ก็ชอบ เพราะมันสงบ ในเทวภูมิก็ชอบ วัตถุประสงค์ที่อาจารย์ว่า ทุกอย่างเป็นปัจจัยแก้กิเลส กาม เมื่อเป็นเช่นนี้ นิพพานก็จัดอยู่ในประเภทที่ว่า เป็นความสุข ความสบาย เป็นความ สงบจากกิเลส โลภะก็ควรจะชอบเช่นกัน เหมือนกับวัตถุประสงค์อื่นเช่นกัน

ส. เวลานี้ท่านผู้ฟังเห็น ก็ชอบในสิ่งที่เห็น เวลาที่ได้ยินเสียง ก็ชอบในเสียงที่ได้ยิน เวลาที่ได้กลิ่น ก็ชอบในกลิ่นที่กำลังรู้ เวลาที่ลิ้มรสอาหารอร่อย ๆ ก็ชอบในรส เวลาที่สงบ ก็ชอบในความสงบ ถ้าสงบ

อย่าลืม เวลาที่อบรมเจริญความสงบมั่นคงขึ้น ก็ยังพอใจในความสงบ ซึ่ง ปราศจากโลภะ โทสะ โมหะ ชั่วคราวในขณะนั้น เป็นเวลาช่วงหนึ่งซึ่งสามารถจะสงบ ได้ ถ้าสงบ แต่ถ้าไม่สงบเลย แล้วจะบอกว่าพอใจในความสงบ ซึ่งยังไม่เคยประสบใน ลักษณะของความสงบนั้นได้ไหม ก็ย่อมไม่ได้

ฉันใด เวลาที่ได้ยินชื่อ “นิพพาน” แล้วก็มีคนอธิบายลักษณะของนิพพานต่าง ๆ บางคนพอใจ เพราะคิดว่าเป็นสถานที่ที่สงบ พอไปถึงที่นั่นแล้ว ไม่มีทุกข์ ไม่มี ความเดือดร้อนอะไรเลย รวากับสวรรค์สักแห่งหนึ่ง บางคนก็บอกว่า นิพพานเป็น สถานที่ที่สงบมาก ไม่สามารถที่จะใช้คำใด ๆ บรรยายได้เลย เพราะฉะนั้นก็มีความ พพอใจในนิพพาน ซึ่งเข้าใจว่าเป็นสถานที่ที่สงบ แต่นั่นหรือเป็นความพอใจนิพพาน ก็ไม่ใช่ เพราะเหตุว่ายังไม่ได้ประจักษ์ลักษณะของนิพพานเลย

แต่ว่าผู้ใดก็ตามที่ได้ประจักษ์ลักษณะของนิพพาน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ที่ กำลังประจักษ์แจ้งในลักษณะของนิพพาน เป็นลักษณะของปัญญาเจตสิก ซึ่งได้อบรม

จนเจริญ สามารถที่จะรู้แจ้งประจักษ์ลักษณะของนิพพานได้ เพราะฉะนั้นขณะใด ที่มีนิพพานเป็นอารมณ์ ขณะนั้นต้องเป็นปัญญาที่เกิดกับจิตที่เป็นโลกุตตรจิต ที่สามารถจะมีนิพพานเป็นอารมณ์ โลภะไม่สามารถจะมีนิพพานเป็นอารมณ์ได้

การคิดถึงนิพพานของพระอริยะ

ผู้ถาม เท่าที่เคยเจริญสติมาแล้ว เคยรู้ถึงสภาพจิตที่สงบเป็นกุศล ก็ปราศจากโลภะในช่วงที่จิตเป็นกุศล แล้วจากนั้นมาก็บางครั้งคิดถึงจิตเราที่เคยสงบ เคยเผื่อแผ่ต่าง ๆ นี้ ก็ยังเป็นปัจจัยแก่โลภะ ความยินดีพอใจว่า เราควรประกอบกุศลกรรม เพื่อทำให้จิตสงบยิ่งขึ้นไป อันนี้ผมยังเกิดความสงสัยอยู่อย่างหนึ่งว่า ผู้ที่ได้บรรลุนิพพานแล้ว ได้ดับกิเลสให้พ้นทุกข์ ได้รับความสุข ความสงบ เมื่อเขานึกถึงนิพพาน เช่นเดียวกับผมที่นึกถึงกุศลจิตที่เกิดไปแล้ว พ้นไปแล้ว ที่เป็นวัตถุทางจิต จะเป็นปัจจัยให้โลภะเกิดอีกเช่นนั้นได้หรือเปล่า

สุ. ขณะใดที่จะตรัสรู้ถึงนิพพาน ขณะนั้นต้องเป็นกุศลจิต ที่ประกอบด้วยปัญญา เพราะว่าธรรมดาของผู้ที่เป็นพระโสดาบันแล้ว อกุศลจิตก็ยังเกิด เพราะเหตุว่ายังไม่ได้ดับกิเลสหมดอย่างพระอรหันต์ เพราะฉะนั้นย่อมมีปัจจัยให้เกิดความพอใจในรูปบ้าง ในเสียงบ้าง ในกลิ่นบ้าง ในขณะที่กำลังพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น หรือในความสุขต่าง ๆ ในขณะนั้นเป็นอกุศลจิต ไม่ใช่โลกุตตรจิต

เพราะฉะนั้นในขณะที่พระโสดาบัน หรือพระอริยบุคคลชั้นอื่นจะโน้มระลึกถึงนิพพาน ขณะนั้นต้องเป็นจิตที่ประกอบด้วยปัญญา ไม่ใช่จิตที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา ก็สามารถที่จะไประลึกถึงลักษณะของนิพพานได้

การได้ฌานที่สูงขึ้นไปเกิดจากโลภะ หรือ ปัญญา

ผู้ถาม ขอลาอาจารย์อีกข้อหนึ่งว่า บุคคลที่ได้ฌานขั้นแรกก็ยังไม่พอใจ ผมเข้าใจว่า เขาได้ความสุขมากพอสมควร แต่ว่าอยากจะได้ขั้นที่ ๒ ต่อไปถึงขั้นที่ ๕

แล้วยังอยากได้ขั้นอรุณต่อไป อันนี้เกิดจากโลภะหรือปัญญาของท่านผู้ที่ได้มานี้ ผมยังสงสัยอยู่

ส. แล้วแต่ขณะจิต แต่ให้ทราบว่า ทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งเป็นสังสารวัฏนี้ เป็นวัฏฏกาม เป็นที่ตั้ง เป็นที่พอใจของโลภะได้ทั้งหมด เว้นนิพพาน ซึ่งโลภะไม่มีโอกาสที่จะยินดีพอใจในนิพพานได้ ถ้าโลภะมีโอกาสที่จะยินดีพอใจในนิพพานได้ นิพพานจะดับโลภะไม่ได้ แต่ธรรมชาติเดียวที่สามารถที่จะดับโลภะได้ คือ นิพพาน อย่างอื่นไม่สามารถที่จะดับโลภะได้เลย

เพราะฉะนั้นต้องเข้าใจว่า นิพพานมีลักษณะอย่างไร จึงสามารถที่จะดับโลภะได้ ในเมื่อวัฏฏกามอื่น ๆ ก็ยังเป็นที่ตั้งของความยินดีความพอใจของโลภะได้ เพียงนิพพานอย่างเดียวเท่านั้น ซึ่งไม่เป็นที่ตั้ง ที่ยินดีของโลภะ และเป็นธรรมที่ดับโลภะด้วย เพราะฉะนั้นโลภะจะมีนิพพานเป็นอารมณ์ไม่ได้ หรือว่าโลภะจะยินดีพอใจในนิพพานไม่ได้ เพราะถ้าโลภะสามารถที่จะยินดีพอใจในนิพพาน นิพพานจะดับโลภะไม่ได้ เพราะเหตุว่ายังเป็นที่ตั้งของโลภะ ยังเป็นความยินดีของโลภะอยู่

เพราะฉะนั้นวัฏฏกามหมายความว่า ธรรมทั้งหลายทั้งปวง เว้นนิพพาน เพราะเหตุว่านิพพานเป็นสภาพธรรมที่ดับโลภะ

คำว่า กาม มี ๓ ความหมาย

เพราะฉะนั้น คำว่า “กาม” ก็มี ๓ ความหมาย คือ

“กิเลสกาม” ได้แก่ โลกเจตสิก ซึ่งเป็นปรมาัตถธรรม มีสภาพยินดี พพอใจ เพลิดเพลิน ติดข้องใน “วัฏฏกาม” ซึ่งเป็นที่ตั้ง เป็นอารมณ์ ที่ทำให้เกิดความยินดี พื่อนั้น

นอกจากนั้นก็ยังมี “กามอารมณ์” ซึ่งหมายความว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ซึ่งเป็นกามธาตุ

เพราะฉะนั้นจิตซึ่งเป็นกามาวจรจิต ก็เพราะเหตุว่าจิตขั้นนี้เป็นธาตุกาม ปรมาัตถธรรมทั้งหมดนี้ บางครั้งพระผู้มีพระภาคทรงแสดงโดยนัยของความเป็นธาตุ ซึ่งไม่ใช่

สัตว์ ไม่ใช่บุคคล แต่ว่าเป็นสภาพธรรมแต่ละชนิด แต่ละประเภท ซึ่งมีสภาพธรรมของตน ๆ

เพราะฉะนั้นกามาวจรจิต ที่เป็นกามาวจรจิต เพราะเหตุว่าเป็น “กามธาตุ” ยังไม่สามารถที่จะขึ้นถึง “รูปธาตุ” ซึ่งได้แก่ รูปาวจรจิต เป็นจิตที่สงบมั่นคง ซึ่งมีรูปเป็นอารมณ์ และยังไม่ใช่ “อรูปรธาตุ” คือ ไม่ใช่รูปาวจรจิต ซึ่งเป็นจิตที่สงบมั่นคง มี “อรูปร” คือ สิ่งที่ไม่ใช่รูปเป็นอารมณ์ และไม่ใช่จิตที่เป็นโลกุตตรจิต

เพราะฉะนั้นจิต ๕๔ ดวง โดยสภาพความเป็นธาตุแล้ว เป็น “กามธาตุ” ไม่พ้นไปจากรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ถึงแม้ว่าจะเกิดในภุมิอื่น เช่น ในรูปพรหมภูมิ ก็มีกามาวจรจิตบางประเภทเกิดได้

ในรูปพรหมภูมิ ถึงแม้ว่าจะอบรมเจริญความสงบมั่นคง มีอรูปร คือ ไม่มีรูปเป็นอารมณ์แล้ว เกิดเป็นอรูปรพรหมบุคคล ไม่มีรูปเลย แต่ว่ากามาวจรจิตบางประเภทก็ยังเกิดได้ เพราะเหตุว่าถึงแม้ว่าจะเป็นพรหมบุคคล ไม่ใช่มนุษย์ ไม่ใช่เทวดา แต่ว่าเมื่อจิตประเภทนั้นเกิดในภุมินั้น โดยสภาพความเป็นธาตุของจิต ซึ่งเป็นกามธาตุ แม้ว่าจะเกิดในรูปพรหมภูมิ จิตซึ่งเป็นกามาวจร เป็นกามธาตุ ก็ยังไม่เปลี่ยนสภาพ เพราะเหตุว่าไม่ใช่รูปาวจรจิต หรือไม่ใช่อรูปราวจรจิต

เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าจะเป็นพรหมบุคคลในรูปพรหมภูมิ ขณะใดที่กามาวจรจิตเกิด เพราะกามาวจรจิตเป็นกามธาตุ จิตนั้นก็ยังคงเป็นกามาวจรจิตอยู่ จะไม่เปลี่ยนเป็นรูปาวจรจิต ถึงแม้ว่าจะเป็นจิตของรูปพรหมบุคคลในรูปพรหมภูมิ หรือแม้ว่าจะเป็นจิตของอรูปรพรหมบุคคลในอรูปรพรหมภูมิ เมื่อกามาวจรจิตเกิดที่ไหนก็ตาม จิตนั้นก็ยังคงเป็นกามธาตุ คือ ยังคงเป็นกามาวจรจิตอยู่

อุปมาเหมือนกับสัตว์บกตกลงไปในน้ำ ก็ยังคงเป็นสัตว์บกอยู่ ยังไม่เปลี่ยนสภาพเป็นสัตว์น้ำ หรือว่าช้างศึก ถึงแม้ว่าจะไม่ได้อยู่ในสนามรบ เดินไปในที่ต่าง ๆ คนก็ยังคงเรียกว่าช้างศึก เพราะเหตุว่าเคยเข้าสู่สงคราม ฉ้นใด เมื่อจิตนั้นเป็นกามธาตุ เป็นกามาวจรจิต ไม่ว่าเกิดในภุมิไหน ก็ยังคงเป็นกามธาตุ หรือเป็นกามาวจรจิตอยู่นั่นเอง

และถึงแม้ว่าจะเป็นผู้ที่ดับกิเลสหมด เป็นพระอรหันต์แล้ว หรือว่าเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ตาม จิตที่เป็นกามาวจร เป็นจิตซึ่งเป็นไปในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ เกิดขึ้นขณะใด ก็ยังคงเป็นกามธาตุ ยังคงเป็นกามาวจรจิต อยู่นั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ แม้พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือว่าพระอริยสาวกทั้งหลาย ท่านก็ยังมีกามาวจรจิต ถึงแม้ว่าจะดับกาม คือ ดับความยินดี พอใจ ไม่มีโลกเจตสิกเกิด ที่จะทำให้จิตที่เกิดกับโลกเจตสิกนั้นเป็นโลกมูลจิตอีกเลย เช่น พระอรหันต์ทั้งหลาย

แต่ว่าขณะใดเป็นจิตซึ่งรู้รูป รู้เสียง รู้กลิ่น รู้รส รู้โผฏฐัพพะ จิตในขณะนั้น เป็นกามธาตุ ไม่ใช่รูปธาตุ ไม่ใช่รูปธาตุ ไม่ใช่รูปธาตุ ไม่ใช่รูปธาตุ เพราะฉะนั้น ก็เป็นกามาวจรจิต

ด้วยเหตุนี้พระอรหันต์ หรือพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ยังมีกามาวจรจิต ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล เป็นแต่เพียงระดับขั้นของจิตขั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นกามธาตุ

จิตที่เป็นกามธาตุ คือ กามาวจรจิตมีมากกว่าจิตประเภทอื่น

เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า จิตที่เป็นกามธาตุ เป็นกามาวจรจิต มีมากกว่าจิตที่จะต้องอบรมเจริญให้สูงขึ้น เช่น กามาวจรจิตมี ๕๔ ดวง หรือ ๕๔ ประเภท รูปาวจรจิตมี ๑๕ ดวง รูปาวจรจิตมี ๑๒ ดวง โลกุตตรจิตมี ๘ ดวง ยิ่งเป็นจิตขั้นสูงก็มีจำนวนน้อยลง แต่ว่าสำหรับกามาวจรจิต ไม่ต้องไปชวนขวาย หรือว่าคิดที่จะแสวงหาเลย ย่อมเกิดขึ้นเป็นประจำ ตามเหตุตามปัจจัย

กามาวจรจิตเกิดวนเวียนอยู่ในกามภูมิเป็นส่วนมาก

และสำหรับกามาวจรจิตซึ่งเป็นกามธาตุ เป็นกามาวจรภูมิ ก็ย่อมเกิดวนเวียนเป็นส่วนมากในกามภพ หรือ ในกามโลก ซึ่งได้แก่ อบายภูมิ ๔ มนุษย์ ๑ และสวรรค์

๖ ชั้น มีอยู่ทุกขณะ ทันทีที่เกิด ก็เป็นจิตที่เป็นกามธาตุ เป็นกามาวจรจิต ซึ่งทำกิจปฏิสนธิ ไม่ว่าจะนั่งอยู่ที่ไหน ไปไหน วันไหน ขณะไหน เวลาไหน จิตซึ่งเกิดอยู่เป็นประจำในภุมิเหล่านี้ ก็คือ กามาวจรจิต

เพราะฉะนั้นกามาวจรจิตซึ่งเป็นกามธาตุ เป็นจิตซึ่งเกิดวนเวียนอยู่ในกามภุมิเป็นส่วนมาก ถึงแม้ว่าจะเกิดในภุมิอื่นบ้าง แต่ก็ไม่พ้นจากความเป็นกามาวจรจิต ซึ่งเป็นกามธาตุ และถึงแม้ว่าจะจะเป็นพระอรหันต์ซึ่งดับกิเลสหมดแล้ว ขณะใดซึ่งมีการเห็น การได้ยิน มีรูป มีเสียง มีกลิ่น มีรส มีโผฏฐัพพะ เป็นอารมณ์ ในขณะนั้น จิตนั้นก็เป็นกามาวจรจิต

ขณะที่มานจิตเกิด มีปฏิวิกสินเป็นอารมณ์

ผู้ถาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เรียกว่า กามอารมณ์ ทีนี้อยากถามว่า ขณะที่ผู้ที่เพ่งกสิน มีปฏิวิกสิน เป็นต้น ขณะที่มานจิตเกิด มีปฏิวิกสินเป็นอารมณ์ อารมณ์ขณะนั้นเรียกว่า กาม หรือเปล่าครับ

ส. ไม่เรียกค่ะ เรียก รูปบัญญัติอารมณ์

“กาม” ต้องหมายถึงสภาพปรมาัตถธรรม เป็นสิ่งซึ่งมีจริง ในสิ่งที่มีจริงจำแนกออกเป็นชั้น หรือว่าระดับต่าง ๆ ซึ่งเป็นธาตุแต่ละชนิด เพราะเหตุว่าไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล จึงเป็นธาตุแต่ละชนิด เพราะฉะนั้นเวลาที่เพ่งกสิน หมายความว่า พยายามที่จะให้เกิดสัญญา ความจำ ในรูปที่ปรากฏทางตา โดยแม้ไม่เห็น ก็สามารถที่จะจำได้ทางใจ

เพราะฉะนั้นผู้ที่เพ่งกสิน หมายความว่า อาศัยกสินโดยการมองดู จนกระทั่งสามารถที่จะเกิดบัญญัตินิมิตทางใจ โดยที่ว่า แม้ไม่ได้ใช้ตามองดู ก็ยังปรากฏนิมิตซึ่งเป็นบัญญัติ ไม่ใช่ของจริง เพราะฉะนั้นจึงไม่ใช่กามธาตุ

ถ้าพูดถึงกามาวจรจิต หรือว่ากามธาตุแล้ว ต้องหมายความว่าถึงสภาพปรมาัตถธรรม คือ สิ่งที่มีจริง สิ่งใดซึ่งไม่มีจริง แต่คล้ายของจริง ก็ยังคงไม่ใช่สิ่งที่มีจริง ๆ เพราะฉะนั้นจึงเป็นบัญญัติธรรม ไม่ใช่ปรมาัตถธรรม

ถ้าคิดถึงเรื่องที่พอใจ จิตขณะนั้นเป็นกามธาตุด้วยหรือไม่

ผู้ถาม เรื่องกามธาตุ ถ้าหากว่าเราคิดถึงสิ่งที่เราพอใจทางใจ จะเป็น...

ส. กามาวจรจิต เป็นจิตที่เป็นกามธาตุ ไม่ใช่รูปาวจรจิตตราบใด ไม่ใช่รูปาวจรจิต ไม่ใช่โลกุตตรจิต ตราบใด จิตขณะนั้น ๆ เป็นกามาวจรจิต

ผู้ถาม หมายความว่า กามธาตุนี้ นอกจากรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ...

ส. มิได้ค่ะ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ นั้นแหละค่ะ เป็นกามอารมณ์ เป็นกามธาตุด้วย

ผู้ถาม แล้วใจก็เป็นด้วยสิครับ

ส. จิตที่รู้รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ก็เป็นกามาวจรจิต คือ เป็นไปกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เนื่องกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ โดยมีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นอารมณ์ เป็นกามาวจรจิต

ผู้ถาม ขณะที่ไม่มีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ แต่ถ้านึกขึ้นมาเฉย ๆ...

ส. นึกเฉย ๆ นึกถึงเรื่องรูป นึกถึงเรื่องเสียง นึกถึงเรื่องกลิ่น นึกถึงเรื่องอะไร พ้นไปจากรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ใหม่ในวันหนึ่ง ๆ

ผู้ถาม คือผมสงสัยว่า “ใจ” จะเป็นกามธาตุด้วยหรือเปล่า

ส. เป็นค่ะ จิต เป็นกามาวจรจิต

คำว่า “กาม” ได้แก่ กิเลสกาม ๑ วัตถุกาม ๑ กามอารมณ์ ๑ และกัณฐะซึ่งเป็นไปในกามอารมณ์ แม้ว่าจะดับกิเลสกามแล้ว ก็เป็นกามาวจรจิต เพราะเหตุว่ารู้รูป รู้เสียง รู้กลิ่น รู้รส รู้โผฏฐัพพะ ถ้าจะให้ง่าย ก็คือขณะใด ซึ่งไม่ใช่รูปาวจรจิต ไม่ใช่รูปาวจรจิต ไม่ใช่โลกุตตรจิตแล้ว เป็นกามาวจรจิตทั้งหมด

แม้ในขณะที่กำลังอบรมเจริญความสงบ เพื่อที่จะให้เป็นรูปาวจรจิต ขณะที่จิตเริ่มสงบขึ้น สงบขึ้น จะมีอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดในสมถภาวนา ๔๐ ก็ตาม ขณะใดที่รูปาวจรจิตยังไม่เกิด ขณะนั้นก็เป็นกามาวจรจิตนั่นเอง ซึ่งกำลังอบรม เพื่อที่จะให้รูปาวจรจิตเกิดขึ้น

หรือในขณะที่อบรมเจริญปัญญา ซึ่งเป็นสติปัฏฐาน ขณะที่สติกำลังระลึก รู้ลักษณะของนามธรรมบ้าง รูปธรรมบ้าง โดยที่โลกุตตรจิตยังไม่เกิดขณะใด ขณะเหล่านั้นก็เป็นกามาวจรจิตนั่นเอง แม้ว่าเป็นวิปัสสนาญาณขั้นต่าง ๆ ก็เป็นกามาวจรจิต เพราะเหตุว่าไม่ใช่โลกุตตรจิต

เพราะฉะนั้นจิตใด ๆ ทั้งหมด ซึ่งไม่ใช่รูปาวจรจิต ไม่ใช่รูปาวจรจิต ไม่ใช่โลกุตตรจิตแล้ว เป็นกามาวจรจิตทั้งหมด แม้ว่าจะเป็นวิปัสสนาญาณ ก็เป็นกามาวจรจิต แม้จะเป็นอุปจารสมาธิ ก็เป็นกามาวจรจิต พ้นไปได้ยากจากกามาวจรจิต

ทุกขณะเลยเป็นกามาวจรจิต โดยทั่วไป

กิริยาจิต คือ อะไร

ผู้ถาม กิริยาจิต คืออะไรครับ

ส. จิตที่ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล และไม่ใช่วิบาก

ผู้ถาม อย่างจิตเห็น ทำหน้าที่เห็นอย่างเดียว เป็นกิริยาจิตใช่ไหมครับ

ส. เป็นวิบากจิต อันนี้ต้องศึกษาจึงจะทราบได้ว่า ไม่ใช่กิริยาจิต นี่เป็นเหตุที่จะทำให้ระลึกถึงพระคุณของพระผู้มีพระภาคที่ทรงแสดงไว้โดยละเอียด เพราะเหตุว่าถ้าไม่ทรงแสดงว่า ขณะที่กำลังเห็นเป็นวิบากจิต เป็นผลของอดีตกรรมซึ่งได้กระทำแล้ว ก็ไม่มีใครสามารถที่จะรู้ได้ว่า ขณะเห็นไม่ใช่กุศลจิต ไม่ใช่อกุศลจิต ไม่ใช่กิริยาจิต แต่เป็นวิบากจิต

นิพพาน ไม่ใช่รูป ไม่ใช่จิต แล้วเป็นอะไร

ผู้ถาม นิพพานนี้ ไม่ใช่รูป ไม่ใช่นาม คือ จิต ใช่ไหมครับ

ส. นิพพานไม่ใช่จิต ไม่ใช่เจตสิก ไม่ใช่รูป

ผู้ถาม แล้วเป็นอะไรครับ

ส. เป็นสภาพธรรมซึ่งเป็นปรมาัตถธรรม เป็นสิ่งที่มีจริง จึงเป็นปรมาัตถธรรม
สามารถที่จะรู้แจ้งในลักษณะของนิพพานได้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นปรมาัตถธรรม เป็นธรรม
ที่มีจริง

พรหมเป็นปุถุชนหรือเปล่า

ผู้ถาม พระพรหมเป็นปุถุชนหรือเปล่า

ส. พรหมที่เป็นพระอริยบุคคลก็มี เป็นปุถุชนก็มี